

20. évfolyam,
2018.2

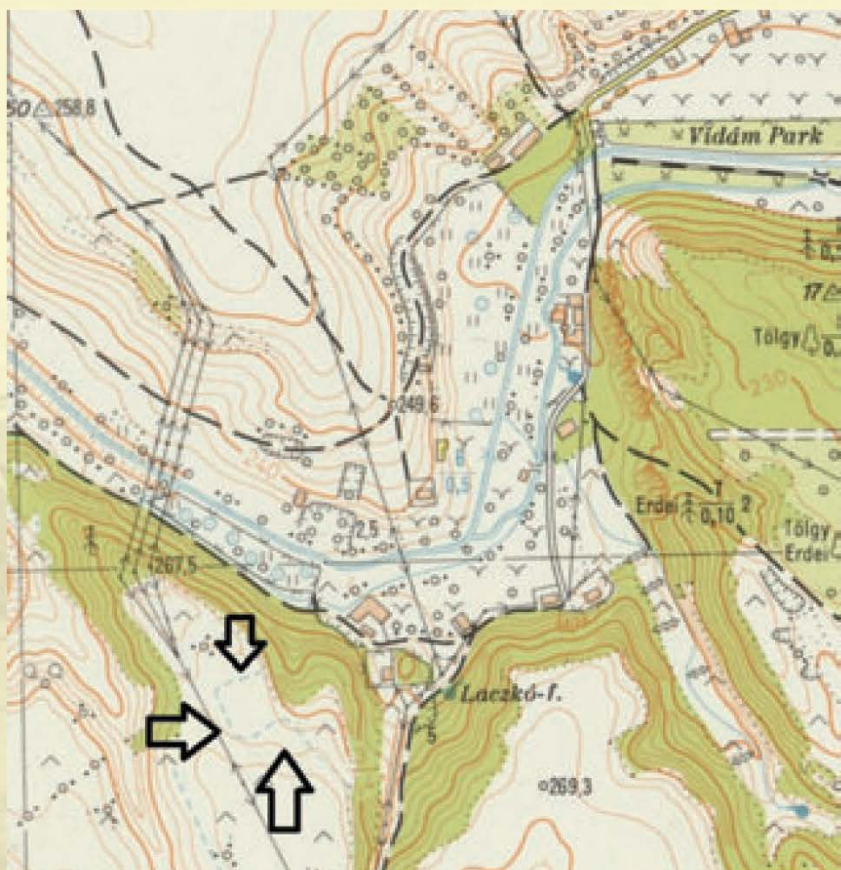
Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

49.

Alapítva: 1993

A sáncolás elhelyezkedése
a Sas-hegy Laczkó forrás feletti platóján.
A térképen szaggatott vékony kék vonal jelöli a sánc árkát.

TARTALOM

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém és a Nagy Háború – 1917 Dúl a harc messze, idegen földön	3	Földesi Ferenc
Árpád-kori várkezdemény a sas-hegyi platón	30	Négyesi Lajos
Köztéri alkotások Veszprémben	41	Herth Viktória
A veszprémi várbeli közműalagút	64	Balassa László
A Tűztorony és a Fecskendőház	66	Balassa László

FORRÁSKÖZLÉS

Levelek Horánszky Lajoshoz, Veszprém országgyűlési képviselőjéhez (1901–1902)	70	Tölgyesi József
--	----	-----------------

MEGEMLÉKEZÉS

100 éve született Déri Márta (Nagyvárad, 1918. június 6. – Budapest, 2000. július 5.)	95	Kovács Kristóf
Az érettségiző Déri Márta és iskolája, a budapesti IV. kerületi községi Gizella királyné leánygimnázium az 1934/35-os iskolaévben	102	Palágyi Sylvia

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK VI.

Hogya György 95 évesen is dolgozik	111	Tölgyesi József
------------------------------------	-----	-----------------

NEKROLÓG

Vajda Ilona (Kádárta, 1941. febr. 28. – Sümeg, 2018. márc. 2.)	115	Imre Frigyesné
Emlékezés Balogh Ferencre (Zsadány, 1931. 12. 31. – Veszprém, 2018. 03. 21.)	118	Molnár János

KÖNYVSZEMLE	121	Mihalovicsné Lengyel Alojzia, Pandula Attila, Csizsár Miklós
-------------	-----	---

Városhistória folyóirat

Veszprémi Szemle

20. évfolyam, 2. szám 49. 2018.

Városhistória folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
dr. Csizsár Miklós

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csizsár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Városhistória Közhasznú
Alapítvány
Székhely és levelezési cím:
8200 Veszprém, Balácsa sor 10.

Felölös kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csizar.miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felölös vezető: Szathmáry Attila
A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. BALASSA LÁSZLÓ építészmérnök, Veszprém; DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; DR. FÖLDESI FERENC ny. ezredes, hadtörténet-kutató, Veszprém; DR. HERTH VIKTÓRIA művészettörténész, Művészetek Háza, Veszprém; IMRE FRIGYESNÉ ny. középiskolai tanár, Veszprém; DR. KOVÁCS KRISTÓF egyetemi docens, Pannon Egyetem, Veszprém; DR. MIHALOVICSNÉ DR. LENGYEL ALOJZIA ny. egyetemi docens, Veszprém; MOLNÁR JÁNOS helytörténeti kutató, Veszprém; NÉGYESI LAJOS PhD. ezredes, egyetemi docens, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest; DR. PALÁGYI SYLVIA régész, Veszprém; DR. PANDULA ATTILA, a Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja, Budapest; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Veszprém

Illusztrációk:

Fábián Péter, Földesi Ferenc, Herth Viktória, Zachár Zsolt és archív dokumentumok

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

8200 Veszprém,
Házygáry út 1.

A Veszprémi Szemle 49. szám megjelenését támogatták:

Benedek és Társa Bt., dr. Földesi Ferenc, Hajmási Andrea, Kecskés Csabáné, Kolláth János, Kovács Győző Gyula, Kovács Sándor, Leitold Józsefné, Molnár János, Sebő József, Somfai Balázs, Szabó Péterné, Tenk Dezsóné Veszprém,

Földesi Károly Budapest, Pétfürdői Községi Ház és Könyvtár Pétfürdő, Próder István Várpalota, Répás József Zirc, dr. Reisinger Frigyesné Budapest.

Veszprémi Szemle Városhistória
Közhasznú Alapítvány 73200189-11291268

A borító képei:

címlapon: Az Amforát tartó... szobor egy 1964-es felvételen (59. oldal)

2. oldalon: Az Árpád-kori várkezdemény térképe (31. oldal)

3. oldalon: Az Árpád-kori várkezdemény sáncolási részletei (33. oldal)

hátl: A Dózsa iskola Szent István szobra (57. oldal)

KÖZLEMÉNYEK

Veszprém és a Nagy Háború – 1917

Dúl a harc messze, idegen földön

FÖLDESI FERENC

*Dúl a harc messze, idegen földön,
Vérpatak omlik durva göröngyön.
Golyók repülnek, kín-rózsák nyílnak,
Hullnak nyomában mennyi hős ifjak,
Mennyi hős ifjak.*

*Megittasulva vér mámorától,
Amint a vén úr, a vén halál úr,
Szegzi kaszáját miljók rendjének,
S dúsan dől szála hősök ezrének,
Hősök ezrének.*

*Gyönyörű harcok, gyönyörű tettek!
A szívünk mégis fáj, sajog, retteg,
Oh, mert úgy gyűlnek, gyűlnek a hantok,
Sötét nagy fátyol, véres gyász fátyol.
Lengedez rajtok!¹*

A KÉZZEL, TINTACERUZÁVAL ÍRT FRONTÚJSÁG, a „Tábori igazmondó”² – melynek az impresszuma szerint a Szerkesztőség és kiadóhivatal: Osztrák–magyar német front. Előfizetési ár: egész életre szabadságlevél. –, egyik lapszámában olvasható egy, már 1915-től gyakran feltett kérdés: „Mi lenne, ha májusban a háború nem fejeződne be?” A „tudósító” úgy folytatta, hogy: – megkérdezve az összes állam leghíresebb hadvezéreit –, „... valamennyien azt a meglepően egyező kijelentést tették, hogy akkor júniusban is fog tartani.”

... és a háború folytatódott. 1917-ben megkezdődött a Nagy Háború negyedik éve.

Az 1917. év eseményei – a nagyvilágban

Julier Ferenc³ az 1917. évet a központi hatalmak egységes védekezési évének minősítette. Megállapította, hogy a hadi helyzet 1917 elején korántsem volt olyan kedvező, mint egy évvel azelőtt. Bár az 1916 elején megkezdett, de megtorpanó két támadó hadművelet után (Verdun és Dél-Tirol) sikerült az antantnak általános ellentámadását (Luck, Somme, Görz, Erdély, Macedónia) kivédeni, de ez a munka óriási erőfelhasználódással, a haderők minőségének csökkenésével, az arcvonal meghosszabbodásával és – a román hadszíntér kivételével – területveszteséggel is járt. Ezen felül a verduni küzdelem a franciák teljes győzelmével fejeződött be.

A Monarchia hadereje, amely eddig halottakban 700 000, foglyokban 1 300 000 és véglegesen rokkanttá vált sebesültekben 1 000 000 főt veszített, elérte teljesítőképességének végső határát.

Ebben az évben több meghatározó esemény történt: 1917. február 1-jén Németország meghirdette a korlátlan tengeralattjáró-háborút, amivel célja a gazdasági blokád megszüntetése. Ennek következtében sorra süllyedtek el az antant és az Egyesült Államok hajói. Február 2-án Pétervárott (Szentpétervár) kitört a forradalom, meggyengült a keleti front, ezért a központi hatalmak úgy vélték, hogy ez a front nem jelent veszélyt, és újra a nyugati fronton támadtak.

Április 6-án az Egyesült Államok is belépett a háborúba a német tengeralattjáró-háború miatt. A belépésnek nagyon prózai oka volt: az antant országai ekkorra már annyira eladósodnak nála, hogy már neki sem volt mindegy a háború kimenetele. Ez a belépés azonban még csak elvi volt, mert amerikai csapatok csak bő egy év múlva szálltak partra Európában. Májusban az antant újra támadást indított a nyugati fronton, de ez is elakadt. Június 29-én Görögország az antant oldalán hadba lépett, ezért Franciaország most már legálisan helyezhetett el több hadtestet a tengerszorosok védelmében. Az antantnak eközben sikerült rávennie a közben megalakult ideiglenes orosz kormányt, hogy támadja meg a központi hatalmakat, hiszen most kevés csapatot állomásoztatnak a keleti fronton.

Júliusban megindult Kerenszkij hadügyminiszter offenzívája, de ezt a németek megállították, majd mélyen benyomultak Oroszországba, és elcsatolták a legfejlettebb területeket. 1917. október 25-én (november 7.) Oroszország békedekrétumot adott ki, amelyben egy annexió és hadisarc nélküli békéről írtak. Novemberben a Monarchia csapatai a 12. isonzói csata után áttörték a caporettoi frontot, és a Piave folyóig nyomultak előre, ezért az antant kénytelen volt csapatokat küldeni az olasz hadsereg megerősítésére.

December elejétől Breszt-Litovszkban német–orosz béketárgyalások folytak, az oroszoknak ugyanis fontosabb volt a forradalmuk, mint a világháború. Lenin és

Sztálin szerint béke kell bármilyen feltételekkel, Trockij véleménye pedig: „se béke, se háború”.⁴

Azonban katonai szempontból ez az év sem hozott lényeges változást, a Kaukázusban török előrenyomulás zajlott, Egyiptomban és Mezopotámiában pedig kialakult az antant fölénye, a Balkánon szintén az antant erősödött meg, Olaszországban a Monarchia támadt. A központi hatalmaknál a hátszágban viszont súlyos gazdasági és politikai válság alakult ki.

Ezredeink a fronton

Korábban már írtam, hogy ezredeink 1916. év végén elindultak egy új frontszakaszra, a mai Szlovénia területére. Mintegy 100 km-re a trieszti öböltől észak-északkeletre – akkor még számukra ismeretlen – Kostanjevicával szemben foglaltak állást.

A 31. hv. gyalogezred maradéka december 11-én indult az új állomáshelyére, amit december 16-án ért el. Az új frontszakasz a „gonosz hírű” Doberdó fennsík északi része, az olasz harctér. A parancsnokságot január elsején vette át a szabadságról visszaérkezett Maxon ezredes. Az újjáalakuló ezred intenzív felkészülést hajtott végre, különösen az ellentámadást sulykolták. De behatóan gyakorolták a kőfűrő és robbantó műveleteket. 1917 januárjában újabb századok alakultak, majd február 6-án – a 12. század megalakulásával – az ezred elérte a teljes létszámot. Egy század puskalétszámát egyébként 170 főben állapították meg, így az ezred harcos állománya (puskalétszám) 2040 fő volt. Újdonság volt még, hogy a századok 4–4 távcsöves (mesterlövész) puskát is kaptak. Január közepén megalakult az ezred műszaki százada és egy telefonszakasz is. Január 18-án visszakerültek a 82. hv. dandár kötelékébe, majd február 9-án a dandár parancsnoka Sypniewski ezredes megszemlélte az újjáalakult ezredet és harckészre minősítette.

A 7. hv. ágyúezred 1916. december 14-én érkezett meg szintén az olasz harctérre, St. Daniel állomásra. Az év első hónapja csendesen telt: kiképzések, felszerelések felújítása, lóápolás és szabadságolás. A légénységi kiképzések között szerepelt a robbantások előkészítése és végrehajtása, ami miatt 3 utaszt vezényeltek az ütegekhez. Az 1917. január közepétől következő két hétben a lövegkezelők sziklát fűrtak, építettek és robbantottak, majd ezt követően már a telefonkezelést tanulták. Az altisztek sem maradtak ki a tanulásból, ők a térképolvasást sajátították el, illetve gyakorolták a löelemképzést.⁵ Február 7-től az ütegek megkezdték a kijelölt lőállások elfoglalását, majd az állás kiépítése után a lövegek belövését a kijelölt célokra. Az állások felett az ellenséges repülőgépek már sűrűn járőröztek, így nem véletlen, hogy február 9-én egy repülőülődző szakaszt osztottak be a 2. üteghez 1 zászlóssal

és 17 honvéddel. Majd február 23-án a 2. üteg belövi a Kostanjevica melletti célterületet, amire nemsokára szükség is lesz.

Veszprém hétköznapijai

A háború ekkorra már globálissá vált, hiszen immár nemcsak a harcok és azok következményei befolyásolták a hátszág életét, hanem a hátszág eseményei is befolyásolták a hadi eseményeket. Egyre sűrűbben robbantak ki sztrájkok, kisebb-nagyobb tüntetések, amelyek már a termelés leállásával is jártak. Ez pedig alapvetően veszélyeztette a fronton harcoló csapatok utánpótlásának a biztosítását. Ez különösen Oroszországra volt a jellemző.

Veszprémben még ebben az évben sem volt sztrájk, vagy termelésleállítás. Ha nehezen is és nélkülözve, de a város élte a mindennapjait, nyugalomban és biztonságban. A „katonai jelenlétet” – mint a háború kitörése óta – az utánpótlást biztosító és a kiképzést folytató katonai szervezetek (pótalakulatok), a beérkező háborús sebesültek, valamint a hadifoglyok jelentették.

Meghozza-e a várva várt békességet az új esztendő? – kérdezi tárcájában⁶ a Veszprémi Hírlap írója. Választ ugyan nem kapunk a kérdésre, de hogy „epekedve” várta mindenki, az nyilvánvalóvá vált. A város lakossága még ekkor is – január hónapban – a királykoronázás bűvöletében élt. Egy teljes oldalas történeti áttekin-tést lehetett olvasni a magyar Szent Koronáról.

A lapok a koronázás „utóhatásairól” is számoltak, kiemelve azt a példátlan esetet, hogy az új király rendkívül gyorsan megkoronáztatta magát a magyar koronával. De ugyancsak kiemelt helyen foglalkoztak azzal is, hogy Zita királynőt Hornig Károly veszprémi püspök koronázta.⁷ A koronázást ünneplő rendezvények színhelyei voltak – többek között – az iskolák is, melyeket január 3-án és 4-én tartottak: a főgimnáziumban Biloveszky József, a felsőkereskedelmi iskolában Fodor Lajos, az állami polgári fiúiskolában Nagy Sándor, az iparostanonc-iskolában Józsa Ernő és Köcsky József, a katolikus elemi fiúiskolában Móznér Ferenc, majd január 7-én a kereskedelmi tanonciskolában Gubicza Lajos tanító mondott ünnepi beszédet.

Az ünnepségek mellett persze történtek „prózai” események is. Közölték az 1916. évi veszprémi népmozgalmi adatokat: születések száma 269, a halálozásé 612 fő. Ez utóbbiban szerepeltek a város katonai kórházaiban meghaltak is. Házasságot 70 fő kötött a városban. Ugyancsak „hétköznapi” hír volt, hogy a cukorközpont kiutalta a városnak a cukorszükségletet, amit a lakosok a kijelölt kereskedőknél vehettek át, természetesen a cukorjegy ellenében. Ettől rosszabb hírt volt, hogy Veszprém-ben is leszállították a lisztadagokat: a 15(!) évnél idősebb termelők, gazdasági férfi(!)munkások, férficselédek havonként 16 kiló gabona, vagy 10,8 kg lisztre vol-

tak jogosultak. Nők, vagy 13-15 (!) év közötti gyermekek, akik a gazdaságban férfimunkát végeznek, fejenként 13 kg gabonát, vagy 8,78 kg lisztet számolhattak. Mindazoknak, akik nem tartoztak a felsorolt kategóriába, 10 kg gabona vagy 6,75 kg liszt volt a fejadagjuk.⁸ A lisztadag csökkentése a rekvirálást is jelentette, vagyis az említett fejadagokon kívüli gabona vagy lisztmennyiségeket be kellett szolgáltatni.

A rekvirálás mellett Török rendőrkapitány szabályozta a vendéglők, kocsmák, italmérések nyitvatartását, illetve a gázvilágítási láng számát is. Az előbbi intézkedést üdvözltek, mondván: gazdagabbak lettünk az idővel és a pénzünk is megmarad.⁹ Az utóbbira a példa: a Korona kávéházban az eddigi 77 helyett csak 21, az étteremben 5 helyett 3, a polgári szobában 12 helyett 3 és a csapszékben 4 helyett 2 lángot volt szabad használni. Az Elite kávéházban 94 láng helyett 36 lángot, a Hungária kávéházban 13 helyett 6, a Royal kávéházban 29 helyett 10 és az Otthon kávéházban 10 helyett 6 lángot engedélyeztek világítás céljából. A kirakatokban, ahol 2 láng világította meg a termékeket, ezután csak 1 láng éghetett, illetve ahol kettőnél több volt, annak csak az egyharmada maradhatott meg.¹⁰

A katonasággal kapcsolatos első hír a már krónikus „emberanyag-hiányt” jelezte: január elsejével öt helyőrség kivételével megszüntette az összes katonazenekart, tagjait pedig beosztotta fegyveres szolgálatra a csapatokhoz.

Januárban a belügyminiszter törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé – elfogadva Abele Ferenc vezérkari őrnagy javaslatát – a „hősök emlékezéséről.”¹¹ Ez arra kötelezett minden önálló települést, hogy állítson méltó emléket az elesett hőseinek.

Emlékmű – de a város háziezredének, a hetes tüzéreknek. Már az előző évektől folyt a tervezés egy közös emlékmű építésére. Most viszont arról lehetett olvasni, hogy a laktanyai állomás¹² közelében egy magas építmény, egy szobrászműterem épült. A veszprémi hetes tüzérek tisztikara kapott az alkalmon, hogy az ezred kötelékében szolgál Gajdacsy szobrászművész (aki nem mellesleg Csikász Imre művésztársa és barátja volt), így egy külön emlékmű készítését határozták el. A terv szerint a tüzérek emlékműve a leírás szerint: „*ellipszis alapon ülő, búsongó női alak, kétszeres életnagyságban, törött karddal a kezében. A talapzaton két relif díszesedik: egyik tüzelőállásba vágató ágyúüteget, a másik löveg az elsütés pillanatában.*”¹³ Az említett telket a munkákhoz és építéshez Velty István adta, a kézi erőt a tüzérezred Veszprémbe lévő katonái. A cikk írója azonban megjegyzi: jobb lenne, ha az emlékmű nem a tüzérezred tervezett laktanyájához, a barakkokhoz közel kerülne felállításra, hanem inkább a vásártérre, közösen a másik háziezred tervezett emlékművével.

Az 1917. év első hónapja is azzal telt – már a polgármesternek, Komjáthy Lászlónak –, hogy élelemszerző körútra Budapestre menjen. Itt sikerült neki „sze-

rezni” köleskását, illetve élelmet a városi sertéshizlaldának. Ugyancsak elérte, hogy a város megkapja a kiutalt liszt, cukor és petróleum kiszabátát. Egyébként a petróleum-ellátás egyre nagyobb gondot jelent a városnak: hiánya miatt éjjel fél 11-től már nincs villanyáram a városban. A villanytelep működéséhez szükséges csekély petróleumkészletet is a polgármester foglalta le egy erdélyi szállítmányból.

Minden bizonnyal megnyugvással töltötte el a szülőket az év elejei tanodai¹⁴ változás, ami nem a tanításra, mint inkább a tanulók felügyeletére, elhelyezésére vonatkozott. Dr. Óvári Ferenc a Takarékpénztár Kossuth utcai épületében saját költségén kibérelt két szobát, azt berendezte, fenntartásáról gondoskodott. Mindezt azért, hogy a bejáró diákok – délelőtt és délután – elhelyezése iskolán kívül biztosított, felügyeletük folyamatos legyen.¹⁵

Nem maradhatott el az év elejei figyelmeztetés és a felhívás: a Csontközpont Rt. részéről, amit a polgármester tolmácsolt a város háztartásainak, vendéglőseinek, egyszóval mindenkinek. Nem szabad az állati csontokat csak úgy eldobni, azokat be kell szolgáltatni, mivel a műtrágya fontos alkotórésze és a szappangyártás alapanyaga. Mint megjegyezte, a termőföld 1 kg csontért 3 kg többletkenyeret ad.¹⁶ De nem csak a csont begyűjtése volt üzlet, hanem – egy feladott hirdetés szerint – a lótrágya is. A 7. hv. tábori ágyúsezred pótütegénél érett lótrágyát kínáltak eladásra. Az érdeklődőknek a pótüteg gazdasági hivatalát kellett keresni a Kossuth utca 42. szám alatt.

Nem városi hír, de érdemes megemlíteni, hogy január végén változott meg egy közeli település, Fokszabadi neve Balatonszabadira. Ugyancsak nem veszprémi esemény volt Szentkirályszabadján, a január végén jelentett tifuszbajrány. Veszprémben természetesen nyugtalankodtak, hiszen a távolság nem volt nagy. Miután ekkor éppen nem volt megyei főorvos, Sándorfi Miksa nyugalmazott járási orvost kérték fel a vizsgálatra, aki megállapította, hogy nincs járvány. Egyébként a több, mint három évtizeden át járási orvosként dolgozó Sándorfi Miksának a király áprilisban a Ferenc József-rend lovagkeresztje kitüntetését adományozta.

Korábban már volt szó a veszprémi Szent Vince Egyesületről,¹⁷ ami a veszprémi szegények segélyezésére alakult. Az egyesület január 28-án tartotta éves rendes közgyűlését. Az elnök, Perényi Antal kanonok számolt be a tagságnak az 1916. évi segélyezéséről. Mint elmondta, az elmúlt évben kenyérre, lisztre, zsírra, fűszerre és tűzifára 13 463 korona segélyt fordítottak. Az elosztást a város hat kerületre felosztott, és a kerületek élén álló úrinők segítették. Perényi kanonok kiemelte, hogy az egyesület „... *tisztára egyházi férfiak adományaiból segélyezi a helybeli szegényeket.*”¹⁸ Például Hornig bíboros 7920 koronával, Csizsárik kanonok 3500 koronával, Ádám Iván kanonok 1000 koronával támogatta az egyesületet. A növekvő drágaság miatt az egyesület 1917-ben csak a város legszegényebb 250 családját tudta támogatni.

A szakemberhiány (már ami a férfiakat illeti) oda vezetett, hogy februártól a

hadikórházakban már nőket is lehetett alkalmazni: irodistanőnek, ápolónőnek és cselédnek. A veszprémi, a balatonfüredi és a hajmáskéri katonakórházakba – pályázat útján – 10 irodistanőt 120 korona havi fizetéssel, 60 ápolónőt lakás és ellátás biztosítása mellett 2-4 korona napidíjjal, 30 cselédet a szokásoknak megfelelő havi bérrel vesznek fel. Természetesen a megfelelő végzettséget igazolni kellett. Egy másik, de nehezebb alkalmazási terület: női fűtők az államvasutaknál. Mint olvasható, egyes vasúti vonalakon 10-20 női fűtő van alkalmazásban, akik férfiruhában teljesítenek szolgálatot és kitűnően beváltak.¹⁹

Egy érdekes perről is tudomást szerezhettünk. Veszprém városát beperelte Taub Jetti debiczai kereskedő. A per tárgya 28 hordó petróleum, ami a Jutasi vasútállomáson veszteglő szerelvényen volt. A városnak nagy szüksége volt a petróleumra, amit a katonai állomásparancsnoksággal azonos mód rekviráltatott. A kereskedő azonban kérte az elmaradt hasznót, amit majd csak a harmadik fellebbviteli tárgyaláson, a Győri Ítéltábla hagyott jóvá: a városnak ki kellett fizetni a kereskedő elmaradt hasznát.

Tanulmány olvasható az élelmiszert pótló szerekről a Veszprémi Hírlapban. A szerző megállapította, hogy az ellenség – mivel nem tudja legyőzni a szövetséges hatalmakat – blokádhöz folyamodott. Ennek következtében egyre drágább és egyre kevesebb élelmiszert lehetett vásárolni. Új és új találmányokkal kezdték pótolni a kieső élelmiszereket, melyek sajnos csak ízt adtak, de tápértéket nem. A vajpótló némi vajzsír mellett sok burgonyalisztet, sót, lefölözött tejet és vizet tartalmazott. Az olajpótló 9/10-ed része víz, valamint növények vizes kivonata és sáfrány, hogy sárga legyen. Búzaliszt helyett a vadgesztenye örleményét használták, vegyi kezeléssel elvéve annak keserű ízét. Sütőpornak borkősav, citromsav keveréket használtak, mézet műmézzel helyettesítették, ami répacukor, borkősav és némi kátrányfesték keveréke. Próbálták a habtejszínt is pótolni tojásfehérje habjával, cukorral és egy kis vaníliával, hogy szagos legyen. De ez természetesen nem olyan jóízű, mint az eredeti – vélte a cikkíró. Na és a kolbászpótszer! Ezt viszont tengeri halak és más tengeri állatok húsából készítették, hozzáadva burgonyalisztet. Meg kell említeni még a leveskockákat, melyeket húskivonatból, zsírból és konyhasóból álltak. De manapság – mondja a krónikás – húskivonatot a leveskocka a drágaság miatt már alig tartalmaz.²⁰

A februári lapok gyászkeretben jelentek meg: február 9-én meghalt báró Hornig Károly megyéspüspök. A lapok részletes életrajzot közöltek, bemutatták milyen összegekkel támogatta a különböző egyesületeket, a jótékony célokra áldozott adományait. Külön hangsúlyozták, hogy a veszprémi püspökök közül ő volt az első, akit bíborosi kalappal tüntettek ki. A városban mindenki tudta, hogy amikor Hornig püspök váratlanul meghalt, éppen a böjti körlevelén dolgozott. Témája – talán megérezte – a halál gondolata volt. Nem tudta befejezni a körlevelet, amit később Rédey

Gyula kanonok öntött végleges formába. A bíboros-püspök által írt első részt később kiadták, de megjelentette a Veszprémi Hírlap is.²¹

Hornig Károly temetéséről oldalakon keresztül tudósítottak a lapok. Beszámoltak a királyi pár részvétáviratairól, majd a király képviselőjében megérkező Frigyes főherceg fogadásáról. A temetési szertartást Rédey Gyula nagyprépost végezte, akinek Radványi Viktor, Lukcsics József, Kiss György, Felki Viktor, Zárjeczky Viktor, Rumi István, Szabó Sándor és Kovács István egyházi személyek segédkeztek. A temetésen megjelent Csernoch János hercegprímás és számos megyéspüspök, valamint a kultuszminister Jankovich Béla is.²² Temetése a Hornig bíboros által építtetett Feltámadt Üdvözítő-templomban, vagy, ahogy a köznyelv emlegette: a Károly-templomban²³ történt 1917. február 13-án.²⁴

A veszprémi állami polgári fiúiskola „háborús helyzetéről” írt egy értékelést Gróff József. Mint megjegyezte, a fiúiskolát a hadsereg kórház céljaira lefoglalta. Időközben megépült a Jutasi úton a barakk-kórház, ahol ekkor kevés beteget ápoltak. De nincs sok sebesült a fiúiskolából átalakított kórházban sem. Az iskola tanulói, mintegy 280 fő, 10-14 éves gyerek a volt Vár utcai iparostanonc-iskolában szorong. A 3 tanteremben a tanulóiifjúság megfelelően, délelőtt és délután foglalja el a termeket, egyszerre 140 fővel. Az iskola igen rossz állapotban van. Az ablakok keretei rohadnak, az ajtók leesnek. A tantermek előtti nyitott árnyékszékek bűze mérgezi a levegőt. Az udvarra egyszerre csak 50 fő tud kimenni, a többi a tantermekben szorong. Nincs énekóra, testnevelésóra, nincsenek szemléltető eszközök. Télen a hideg, nyáron a 100 éves korhadtnak padló pora szennyezi a levegőt. Csoda, hogy eddig nem történt járvány az iskolában. Mikor üt már a megváltás órája, és kapjuk vissza a régi iskolánkat! – fejezte be írását az iskola tanára.²⁵

Február 14-én tartotta alakuló közgyűlését az újjáválasztott városi képviselő-testület. A megválasztott képviselők igazolását – és a választás törvény szerinti megtartását – Véghely Kálmán alispán jelentette be. A képviselő-testület megújítása után egy héttel, 1917. február 21-én az alispán elnöklete alatt tisztújító közgyűlést tartotta a város megújított képviselő-testülete. A választás lebonyolítására kijelölt „bizalmi férfiak” Koller Sándor, Haidekker László, Berger Arnold és Lukcsics Imre városi képviselők voltak. Az elnöklő alispán kijelentette, hogy csakis a volt képviselők pályáztak a meghirdetett tisztségekre. A választáson „*A képviselői közgyűlés a polgármesteri állásra egyhangúlag, közfelkiáltással dr. Komjáthy László urat választja meg, s az elnöklő alispán dr. Komjáthy László urat polgármesterré 6 évre megválasztottnak kijelenti.*”²⁶ Az alispán üdvözlő beszédében kijelentette: Az egyhangú felkiáltás kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a polgármester a hat év előtt nehéz küzdelem árán elfoglalt szép állásra méltónak bizonyult, hogy az előlegezett bizalmat megérdemelte.²⁷

A sebesültek érkezése sajnos folyamatos volt. Februárban két alkalommal is kap-

tak sebesülteket a városban működtetett katonakórházak. Első szállítmánnyal 110 fő érkezett, míg a másodikkal 50 fő. Elhelyezésük után – a Jutasi úti, a Szeminárium és a polgári iskolai – a katonai kórházak ismét teljesen megteltek.

A téli tüzelőfa biztosítása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. Ebben a hónapban újfent elkezdte a város a szegények fájának a kihordását. A fát a városban székelő katonai szervezetek fogatai hordták ki, de csak a sokgyermekes családoknak, és elsősorban azokhoz, kiknél a hadbavonult családfő elesett. A városban összeírtak közül 1 kilencgyerekes, 4 nyolcgyerekes, 7 hétgyerekes, 21 hatgyerekes, 49 ötgyerekes és 80 négygyerekes családot, vagyis 162 családot, 784 gyereket tudott segíyezni a város. Emellett a hónap végén megnyitották a cserhádi óvodát. Komjáthy polgármester tervbe vette még, hogy a cserhádi és a temetőhegyi óvodában napközi otthont is szervez, ahol a gyermekek – amíg az anyjuk dolgozik – felügyelet alatt lesznek, illetve ételmezt is kapnak.

Február 26-tól a városi hentesüzletekben ismét bevezették a jegyrendszert, így a hetenként és családonként járó negyed kiló szalonnát és fél kiló húsfélét csak a kiadott jegyek ellenében lehet majd megvásárolni. Ugyanakkor a Batthyányi-féle zöldségtelep (Szabadbatthyányi grófi uradalom) tavasszal zöldségárusításba kezd, ezért a piacon egy fabódét fog építtetni – ismertették a tervet. Ezt az építést a város összekapcsolja egy nyilvános illemhely és egy közkút építésével is. Sajnos a zöldségtelep terve csak terv maradt, mert a drágaság miatt az árusítóhelyek építését nem tudták megoldani. De, hogy ne maradjon a város zöldség nélkül, a szerződést megtartva, a piactéri Rosenberg-féle bérház egyik boltját a város kibérelte, ahol zöldségeket fognak árulni.

A rekvirálásokról már volt szó – ami mindenek előtt a lisztet érintette –, de most a fém- és a fémtárgyak begyűjtéséről essék néhány szó. Például a vízmelegítők, amit korábban begyűjtött vörösréz vízmelegítők pótlására használtak. Most ezeket a vaslemezeket is begyűjtésre „ítélték”. Kicsiben vagy nagyban, csak adja le a tulajdonos. De nem kerültek el a sorsukat a vörösrézből, sárgarézből vagy bronzból készített ajtóveretek, kilincsek sem. A honvédelmi miniszter kilogrammonként 3 korona 20 fillérben állapította meg a leadott anyagok árát. Majd áprilisban már arról is döntött a kormányzat, hogy a beszolgáltatott rézkilincsek helyett vaskilincseket gyártatnak. A pályázattal elnyerhető munkát akár vidéken is lehet végezni. A vasalapanyag is zárolva van, így azt a munkát elnyerő személy megkapja. Mintegy 50 000 db kilincset kell majd legyártani. Egy jó hírt is kapott a nagyérdemű: húsboltot nyit a város a Temetőhegy városrészen, illetve a piactéren a Róna-féle hússzék is árulhatja majd a városi sertéshúst. Így a Kossuth utcán lévő húsbolt felszabadul az ott szorongó zsírkereső tömegetől, a vásárló pedig a hosszú ácsorgástól.

A városban megjelenő hetilapok minden számában olvashatóak voltak a tisztí kinevezések. Hja, kérem a tisztí veszteségeket is pótolni kellett. Most mégis egy

„civil” kinevezésről: a káptalani levéltár „őri tisztére” (főlevéltáros) Ádám Iván kanonokot, míg levéltárossá dr. Gutheil Jenőt nevezték ki.

A március végi hetilapok vezércikkben foglalkoztak az Oroszországban történetekkel, amikor *„Oroszország lerázta az állami abszolutizmus igáját.”*²⁸ Minden bizonnyal a felelős szerkesztő – a vezércikk írója – Hoss József jól látta, hogy a társadalmi konszolidálódás még nagyon messze van. Mint írta: az új államforma még nem teszi paradicsommá a megújhodott Oroszországot. Már elmondhatjuk, hogy nem tévedett sokat a jóslását illetően.

Házi perpatvarnak az előszele köszöntött be a városba a színház körül keletkezett polémia miatt. Történt, hogy a Veszprémi Színpártoló Egyesület felajánlotta a városnak a színházat és a vele kapcsolódó épületeket, így a Korona Szállót is. Természetesen volt, aki támogatta, de sokan voltak az ellenzői is. Az ellenzők az óriási nagyságú jelzálogkölcsöntől féltették a várost. Mint az egyik tamáskodó megjegyezte: az adósságok átvétele mellett sok a javítani való a színház épületén. A fűtőrendszert teljesen át kell alakítani, el kell készíteni a vasfüggönyt, meg kell kötni a tűzkárra érvényes biztosítást, mert a színpártoló egyesület ezt nem tette meg. A mozit át kell helyezni egy másik épületbe, mert a színházban nincs jó helye. A szálloda nem felel meg a legelemibb kívánalmaknak sem. Végül az ellenzők szószólója kéri a polgármestert, hogy a színház átvételének ügye a legteljesebb nyilvánossággal és vitával történjen meg, mert: *„A terrorizmust és a személyeskedést pedig, mely Veszprémben ismét kezdi a fejét felütni, már csírájában el kell fojtani.”*²⁹ A szócsta ezután több lapszámon keresztül folytatódott.

Már pedig vita volt – az éppen esedékes március 21-i városi közgyűlésen is. Azon, hogy a városháza átalakításának jóváhagyott költségét túllépték, nem volt vita. A többletet vita nélkül kiutalták, Erdős Béla MÁV mérnöknek, a tervezőnek és Fabb Károly építómesternek pedig megszavazta az elismerést a kiváló munkáért. Ezután tört ki az izgalmas vita dr. Rupert Rezső fellebbezése miatt. Rupert képviselő megtámadta dr. Óvári javaslatát, hogy a városi tisztviselők összesen 27 000 korona jutalmat kapjanak. A parázs vita során Rupert képviselő nem kapott szót, de nem engedte a felszólalását a közgyűlés sem. Ugyan az ügy ezzel elintéződött, de az izgalom hullámai nehezen csendesedtek. Ezután Tisztartó Sándor képviselő fejtette ki városépítő elképzeléseit: a város összeépítése Jutassal, hogy Veszprém fő vasútvonal mellé kerüljön, a Jutasi út 16-20 méterre történő kiszélesítése, mellette „villamosvonattal” és kiépülő középületekkel, gyárakkal, ipartelepekkel. Grandiózus terv, amit a képviselő 15-20 év alatt képzelt megvalósítani.³⁰

Ezzel az elképzeléssel összecsengett dr. Óvári Ferenc képviselő javaslata. A városi közgyűlés után indítványozta, hogy a sok megválasztott bizottságok mellé újként alakítsák meg a „Városfejlesztő bizottság”-ot. Indoklása szerint: *„Azok a városok, amelyek most a háború befejezése előtt nem készítik elő fejlesztésük nagy*

programját, s rögtön a háború befejezése után [...] nem látnak a program megvalósításához...”³¹ lemaradnak. Több fontos programot is megfogalmaz javaslatában, majd egy húsz tagból álló bizottságra tesz javaslatot. Igaz, erről javaslatában nem tesz említést, de ekkor keresztelték át a sűrűn lakott és forgalmas Kerekeskút utcát Bolgár Mihály utcára a szerény Gépház utca helyett.³²

Az év elején az érdeklődő városlakó – főleg, ha valamelyik pénzügyi eredményeiről. Áprilisban jelentést tett közzé a város „legnagyobb” ipari üzeme is: a Veszprémi Kötött és Szövött Iparárugyár Rt. A kötőgyár indulása reményt ébresztett az ipari üzemeket nélkülöző városban. Azonban hiába fűztek nagy reményeket az „első fecskének”, nem váltotta be azokat. A háború mindent megváltoztatott. Nem jöttek új és nagyobb vállalkozások, a kötőgyár is veszteséggel zárta az első éveket. Megváltoztak a szokások, a fejlődés céljai – mindezek nem kedveztek Veszprém új üzemének. Az április 18-án tartott közgyűlésen kiemelte a gyár vezetősége: ötödik üzletét még mindig harci zaj között zárjuk. Sűrűn változtak a működés feltételei, az alapanyagok minősége és a beszerzés, majd a szállítás körülményei. A fimon munkára alkalmas gépeket le kellett állítani, nem volt nappali villamos áram, így kénytelen volt a gyár az áramfejlesztést benzinmotorokkal megoldani. Munkásainak száma 1916 elején 130 fő volt, 1917-ben 70-80 fő között váltakozott. A gyár eddig kizárólag polgári árut készített, csak az elmúlt időszakban kaptak a honvédségtől 20 000 pár érmelegítőre rendelést. Ahhoz, hogy a gyár fejlődhessen, új épületekkel kell bővíteni, amit részvények kibocsátásával próbálnak elérni.³³

Április 16-án kezdődött az új időszámítás: vagyis az órákat – ismerős mindenkinek – hajnali 2 órakor 3 órára kellett átállítani. Egy jótékony célú fotókiállítás is volt a városban április 21-én. Lax Jenőné „művészeti fényképész” 40-50 helybeli gyermek fényképéből rendezett kiállítást, aminek bevételét a város egyik háziezredének, a 7. honvéd tüzérezred özvegyei és árvái alap javára adták át. Szintén „hadi” hír, hogy a város és környékének katonakórházai közkedvelt parancsnokát, Zuber Györgyöt saját kérésére áthelyezték, és egy „ottomán hadosztály egészségügyi főnökének” nevezték ki.³⁴ Utóda dr. Reichenberg Sándor főorvossorvos lett.

Minden bizonnyal a húshiány „eredményezte” azt az alispáni rendeletet, ami alapján a nyilvános étkező helyeken korlátozták a húsból készített ételeket, illetve az egy személynek kiszolgálható húsételek mennyiségét. A rendelet annyira bonyolult, hogy most itt meg sem kíséreltem bemutatni. Elég annyi, hogy például hal is húsételnek minősült, amit csak szerdán és pénteken lehetett kiszolgálni és csak kétféleképpen lehetett elkészíteni. Veszprémben naponta étlapot kellett készíteni, feltüntetve rajta a dátumot, valamint az ételek árát. Egy személynek egy nap csak egyfajta húsételt lehetett kiszolgálni. A büntetés is tetemes volt: 2 hónapig terjedő elzárás, vagy 600 korona büntetés.³⁵ Mi szerepelt ezután az étlapon? Nos, a Korona szálló-

da május 6-i esti étlapján a következő menü szerepelt: Gomba tojással 300 krajcár, velő göngyölve 350 kr, ham and eggs 450 kr, serpenyős rostélyos 360 kr, bécsi szelet 360 kr, lekváros lepény, fejes saláta, rochefort sajt.³⁶

Április 26-án délután meghalt Hunkár Dénes főispán, akiről a lapok részletes életrajz közlésével emlékeztek meg. Hunkár Dénes holttestét a vármegyeháza nagytermében ravatalozták fel, majd április 29-én Szolgagyörben, a családi sírboltba temették. Vajon hol pihennek most a Hunkár család nagyhírű tagjai? Ha már temetés: a Veszprémvármegye újságban egy élelmes vállalkozó már hirdeti magát: „*Harctéren elesett hősök exhumálását és hazaszállítását jutányosan és megbízhatóan eszközli Gábor és Társa.*”

Vaj, tejfel, túró: mindhárom kapható a vajgyárban, igaz csak délelőtt és csak korlátozott mennyiségben. A tejfel és a túró kilója 2.40 korona. A cukor is kikerült a kereskedőkhöz, így azt május elsejétől már át lehet venni.

Rossz bor nincs, csak jobbnál jobb! – vélik a borivók. De azért sem lehet rossz bor, mert romlott ízűt is meg lehet javítani. A recept: „*Vegyünk annyi tele pohár bűzát, ahány hektoliter romlott borunk van, pörköljük meg barnára és amint a tűzről levesszük, gyorsan öntsük egy hosszú zacskóba. A zacskót ezután a hordó száján keresztül a folyadékba dugjuk, felül zsineggel a dugaszhoz erősítjük és meghengergetjük a hordót, hogy a bor benne mozgásba jöjjön, azután pedig nyugodtan állni hagyjuk. Két óra múlva kihúzzuk a zacskót és tapasztalni fogjuk, hogy a romlott ízt a pörkölt gabona magába vette, a borban pedig nyoma sem lesz annak.*”³⁷ Most már csak az a kérdés, hogy a jegyre kapható búza rendelkezésre állt-e, illetve erre fel tudták-e használni?

„*Ön, Kecskeméthy Margit, a múlt év szeptemberében megnyílt és igazgatása alatt álló zeneiskolájával városunk egyik legnagyobb erkölcsi és kulturális tényezője lett.*”³⁸ – olvasható a Veszprémi Hírlap egyik olvasói rovatában, melyet az egyik szülő, dr. Rainprecht Antal írt. Kilenc hónap telt el az iskola megnyitása óta és az olvasói levél alapján – ezen rövid időszakot is figyelembe véve – megállapítható, hogy igen mély nyomot hagyott az iskola Veszprém oktatásában. A gyermekek zenei tehetségtelensége nem akadályozta az oktatásnak, mert a zeneiskola szárnyat ad a szívnek. A zenei műveltség előbb-utóbb meghozza a gyümölcsét, az ott végzett növendékek a városnak is dicsőségére lesznek. – fejezi be nyílt levelét Rainprecht Antal népfőlkelő huszárfőhadnagy.

A kitüntetések, elismerések minden lapszámban olvashatóak – mint ahogy a hősi halált halt katonáink neve is –, itt most egy második Signum Laudissal kitüntetettet említek meg: Csete Antal tüzérhadnagy.³⁹ Majd egy kinevezés: Erdős Béla – a lap szerint: a városban „közkedvelt, rokonszenves tisztviselőt” főmérnökké nevezték ki. Nem telik el egy év, és Erdős főmérnökről már mást írnak a lapok.

Kránitz Kálmán püspökké szentelésének tizedik évfordulóját – melyet csak szűk

körben ünnepeltek – adományokkal tette emlékezetessé: 30 000 koronát az Angolkisasszonyok templomának bővítésére, 10 000 koronát az építendő Szent Anna-templom céljaira, 10 000 koronát a káptalani gyerekek nevelésének alapítványára, 1000 koronát a város szegényeinek, 4000 koronát egy városi közcélú alap javára, illetve 100 000 koronát egy egyházmegyei plébániának ajándékozott.

Több hónapos előkészület után májusban egymillió koronás alaptőkével megalakult a Veszprémi Gözmalom Rt. A részvénytársaság elnöke Perényi Antal kanonok lett, míg az elnökgazgató dr. Óvári Ferenc, aki pénzével és szervezésével is elősegítette a megalakítást. A gözmalom helyének kijelölésére bizottságot választottak, melynek elnöke Róthausser Lipót lett. Sajnos a sok egyeztetésből, tervből sokáig nem valósult meg semmi.

A népszámlálás eredményéről – ami még nem teljes – olvashatunk, ami szerint Veszprém lakossága közel jár a 15 ezerhez. A nők száma 2536 fővel több, mint a férfiaké. A háztartások száma 3287. A városban összeírtak 355 darab lovat, 1201 szarvasmarhát és 3990 sertést. Egyébként az összeírást a közéletmezés biztosítása céljából rendelte el a kormány, amit az 1917. április 30. állapotnak megfelelően május 1. és 3. között kellett végrehajtani.⁴⁰

Tisztartó Sándor ismét egy terjedelmes írásában a vasút és Veszprém állapotát elemezte. Egyébként is, már többen a háború utáni helyzetet analizálták, illetve a felkészülés fontosságát hangsúlyozták a békekötés utáni időkre. Ebben az írásban a fő mondanivaló az volt, hogy a város lemarad, ha a háború után is csak egy negyed-osztályú vasúti sín pár köti össze a várost, még a nem kiemelt vasútvonalakkal is. Tisztartó egyenes összefüggést látott a vasút hiánya és a város gazdasági lemaradása között. De javaslatot is tesz: létesüljön egy új vasúti állomás – megszüntetve a jutasi és a városi vasútállomást – a tűzérbarakkok környékén (a mai Barátságpark területe), kiépítve egy új közlekedési útvonalakat, ami a Piac térről indulna ki.⁴¹ E javaslatra „rímelt” Óvári Ferenc közgyűlési indítványa is, amelyben ő egy új főállomás létesítését javasolta (meghagyva Jutast és a veszprémi vasúti pályaudvarokat teherpályaudvarnak) egy 65 éves, félmillió kölcsön terhére.

A város polgármestere május végén újra Bécsben volt – beszerző körúton. Ahhoz, hogy a villanytelep működni tudjon, és éjszaka ne legyenek a város utcái sötétek (mint ahogy korábban is volt már), nyersolajat kellett vennie, amit sikerrel teljesített. Ugyancsak sikerült ismét a gyermekeknek cipőt is megrendelni. Előtte azonban összeíratta az iskolákban – felekezeti hovatartozás megkülönböztetése nélkül – a rá-szorulók számát. A kiosztásban is volt változás: az iskolák megkapják a cipőket, amit az igazgatóság oszt majd ki a rá-szorulók részére.

Ismét egy foglalkozás, munkakör, amit megnyitottak a nők számára. A katonai parancsnokság pályázatot írt ki nők részére – természetesen előnybe részesítve a hadiözvegyeket és árvákat – a katonai irodákban (a 31. hv. gyalogezerred pótzászlóal-

jánál) végzendő beosztásokra: egy telefonkezelői, két gépirói és nyolc női írnoki állásra. A pályázati feltételek semmivel sem különböztek a ma is ismertektől.

Pálinka és dohány – majdhogy nem alapvető közszükségleti cikkek. Természetesen ezekből is hiány volt, takarékoskodni kellett a felhasználásukkor, illetve zárva voltak a készletek. Mindkét terméket elsősorban a frontra szállították. Nos, május végén a földművelésügyi miniszter Veszprém vármegye részére 97 530 liter zárolt, 96%-os szeszt oldott fel, amiből majd pálinkát készítenek. A pálinka elosztása – logikát ne keressünk – a mezőgazdasági művelés alatt álló területek arányában, illetve a szántóföld és a szőlőterület szerint lesz szétosztva. A településeknek kell saját hordóikban elszállítani, majd kiosztani. A kvóta? Nos 100 holdon felül holdanként 0,4, míg 100 holdon aluli gazdaságoknál 0,2 liter 96%-os szesz. A szesz ára literenként 6 korona 50 fillér.

A dohány nem lett több, azonban egy szarvasi tanító „feltalálta” a dohánypótló levelet, mégpedig a *Sambucus nigra* „személyében”, ami nem más, mint a fekete bodza. A leszedett leveleket meg kell szárítani, majd dohányleben kell kifőzni. Ezután újra szárítani kell, ami után már lehet is pöfékelni. Igaz, hogy a levelek nem nagyok és nem is erős a dohány, de a nikotinfüggők ennek is örülni fognak.

A régi bakonyi betyárvilág közismert alakja, Oroszlán Pál ismét hallatott magáról. A különböző okból – rablógyilkosság, rablás, betörés – közel 40 évig tartó börtön után jó útra tért. 1912-től Szentgálon békésen édegélt, mígnem 1916-ban újra lopásra adta a fejét. Ekkor elkötött jó néhány sertést, majd egy szentgáli vendéglőnek eladta azokat. Csajághy Károly veszprémi törvényszéki bíró 5 évi fegyházra ítélte Oroszlán Pált.

Furcsa fintora a sorsnak, hogy 1917-ben nem csak egy lapra, de egy publikációba került I. Ferenc József és Kossuth Lajos. Ami még nem volna érdekes, de a cikk szerzője Tölcséry Ferenc mindkettőt dicsőítette: Ötven éve, hogy a „... megdicsőült I. Ferenc József fölként fejére tette a szent koronát”⁴² Simor János hercegrímás. Majd – írja Tölcséry – Kossuth „... lángszavával felgyújtotta a magyarság lelkét s megkezdődött a szabadságharc.”⁴³ Ellenfelünk nem bírt velünk, de az orosz túlerő diadalmaskodott. De mindez már történelem, hiszen volt egy „kiegyezés”.

„Gyilkos tűzfergeteg megremegtette a kavernavárost, kráteröblöt vágott a szikla síkján, hogy lávafolyama pusztítson, öljön. [...] Gátszakító áradat tizenhétszeres gyilkos ütését is visszavetették.” – olvasható a június első lapszámaiban megjelent haditudósításokban, amivel Veszprém háziezredeinek állítanak emléket a Kostanjevicánál zajlott ütközetek után.⁴⁴ A dicsérő szavakban, jelzőkben nem volt hiány. A két ezred – mint az ismert – a május 12. és május 26-i, 10. insonzói csatában szerzett elévülhetetlen érdemeket a támadások visszaverésében, az állások megtartásában.⁴⁵ Június 6-án a városi tanács ünnepi közgyűlést tartott. A díszközgyűlésen felszólalt Nagy László alezredes, állomásparancsnok is. Ismertette a harcok helyszínét,

az ütközetek lefolyását. A rendkívüli díszközgyűlésen a kostanjevicai csata emlékére szavazta meg a közgyűlés mindkét ezrednek az ezüst díszkürtöt. Előterjesztésében Komjáthy László kijelentette: „*Ha eddig bámulattal szemléltük háziezredeink küzdelmeit, most egyenesen csodálatosnak, emberfelettinek látjuk hősiek magatartásukat. [...] Jegyzőkönyvbe iktatjuk mély hálánkat és szeretetünket az édes magyar hazát védő háziezredeink iránt [...] és a nagy napok emlékére mindkét háziezredünknek egy-egy ezüst dísz-ezredkürtöt ajánlunk fel [...]*.”⁴⁶

Csata után békésebb esemény, ami már a következő hét vezető híre volt: betöltötték a megüresedett veszprémi egyházmegye püspöki székét. A lapok már kész tényként közölték és Vég hely alispán már gratulált is az új püspöknek, dr. Rott Nándor esztergomi prelátus-kanonoknak. Rott Nándor a nyolcvannyolcadik a veszprémi püspökök sorában.⁴⁷ Tényleges kinevezésére 1917. május 16-án került sor, amit csak a júliusban megjelenő lapok ismertettek.⁴⁸ Helyi esemény után kitekintve egy országosra: június 15-én megalakult az új magyar kormány. Gróf Tisza István után Esterházy Móricot nevezte ki Károly király magyar miniszterelnöknek. Ez alkalomból a király Budapest vendége volt.⁴⁹ Esterházy sokáig nem töltötte be a posztot, mert augusztus 17-én a király Wekerle Sándort nevezte ki az új miniszterelnöknek, aki Veszprém régi díszpolgára is volt.

Háborús évek ide, háborús évek oda, a nyári izzasztó hőségben időszerű a városi uszoda kérdése. Nagy szükség lenne egy nyilvános, modern alkotású szabad városi uszodára – 1917-ben! A fürdőházi medence kicsiny – sorolják az érveket. Nem használható a Hosszú utcai uszoda, ami szintén kicsi. A katonaság órák hosszat áll sorban a Piac téren fürdőzésre várva. Talán a polgármester felkarolja az ügyet és például a Séd mellett, az árnyas fák tövében szabad fürdő nyílik.⁵⁰

A június végén tartott városi közgyűlésen – ha nem is az uszodával – de a városatyák foglalkoztak városszervezési kérdésekkel: Újra a város Jutas felé terjeszkedésének lehetőségét vizsgálták, illetve egy pályázatot írtak ki a mérnöki munkák és egy tanulmány készítésére. Emellett megválasztották az Óvári Ferenc által még áprilisban javasolt városrendezési bizottság húsz tagját is.

Kellett is a városrendezési bizottság, melynek tagjai talán hatékony javaslatokat tesznek a közegészségügyi, köztisztasági viszonyok javítására. Ez főleg annak fényében érdekes, amit a város rendőrkapitány, dr. Török Gyula rendeletében szabályozott. Veszprém – mint korábban megismertük – ekkor, 1917-ben kb. 15 000 fős lakossággal rendelkezett. Veszprém vármegye közigazgatási központja, megyeszékhely. Mégis – igaz a nagy meleg miatt, a kolera megelőzésére – a következőket rendeli el a rendőrkapitány: 1) Az udvarokban, házaknál lévő disznóólakat, baromfikecákat, a pócegödröket és árnyékszékeket a tulajdonosok tisztogassák ki, az udvart állandóan tartsák tisztán, a szemetet hordassák ki. 2) Tilos a házakból és ablakaiból, valamint az üzletekből a papír, gyümölcshéj vagy egyéb szemétnek az utcára való

szórása. 3) Tilos a szennyvíz és a trágyalének az utcára való kiöntése. Ezeket egy zárt edénybe kell gyűjteni, majd az éjjeli órákban a legközelebbi víznyelőnél a közcsatornába kell önteni.⁵¹ Olvasva a rendeletet – és a jegyzetben közölt stutúmokat –, mintha nem telt volna el 200 év a városban.⁵²

Újra megnyílt a veszprémi Tüdőbeteggondozó Intézet, amely a háború kezdete óta zárva volt. A megnyitó természetesen ünnepség keretében zajlott, amin dr. Óvári Ferenc elnökölt. A tüdővész elleni helyi bizottság egyesületi főorvosa Cholnoky Ferenc lett, a tüdőgondozó orvos pedig – a katonai szolgálatából leszerelt – dr. Réti Ede megyei járás- és törzsorvos. Egyébként az intézet bezárását is azért kellett elrendelni, mert Réti doktor a háború kitörésekor bevonult katonai szolgálatra.⁵³

„*Akinek nem inge: ne vegye magára, – akinek pedig szennyes az inge: mossa ki!*” – figyelmezteti az olvasót Tölcséry Ferenc publicisztikájában.⁵⁴ S mindezt miért? Mert a vasalatlan kordé látványa – és hangja – a várban, a városban lévő elhanyagolt házak és kertek, a szemétdombok az udvarokban, az omladozó falak, tetők, a kiszáradó, máskor dúsan termő szőlőlugas látványa elszomorító. És ha kérdezi: mi az ok ennek az állapotnak? A válasz: Mert most háború van. De tényleg szabad ezt a választ adni? Szabad ennek okán mindent elhanyagolni? Tölcséry a következő számban folytatta gondolatait. Ekkor a családi életről, a közerkölcsről elmélkedett: a családokban a fegyelem meglazult, a szülői tekintély alábbhagyott, hiszen nincs a családfő. Az ifjúság nyegle, nem a tanulmányain, hanem a kalandokon töri a fejét. A tíz évet meghaladó lányok már a divatról beszélgetnek, és a szülői prédikációk elől „... *a fonográf andalító muzsikájához menekül és túlcsapongó képzelete légvárakat épít.*”⁵⁵ Ismerős gondolatok?

Közömbösség és nemtörődömség. Megbillent az egyensúly a családi életben és a politikában is. De ne fogjuk rá, hogy mindez azért történik, mert háború van. – fejezte be Tölcséry piarista szerzetes a gondolatait.

Ismét egy haláleset, amely erőteljesen foglalkoztatta a város közvéleményét: augusztus 7-én meghalt dr. Véghely Kálmán – néhai Véghely Dezső első alispán fia. Közszeretnek örvendett a városban, így nem volt meglepő, hogy igen sokat vettek részt a 9-én megtartott temetésen.

Augusztusban a Ferenc-rendiek zárdáját – működő tagok hiányában – végleg feloszlatták, a még itt élő 4 tag közül a volt rendfőnök Meszes Polikárp nyugdíjba vonult, míg a többi ferences a még működő rendházakba vonult. A ferenciek templomát a helyi papság vette át.

Ha nyár vége, akkor az egyben a színházi szezon kezdete is a városban. Augusztus 14-én kezdte meg a Fodor Oszkár⁵⁶ vezette székesfehérvári társulat a színházi évadot. Műsoron lesz a Csárdáskirálynő, a Három a kislány, Mágna Miska és a Dollárpapa. A társulat hat hétig fog a városban tartózkodni.

Július és augusztus hónapban a közéletmezés kérdései foglalkoztatták a nagyér-

deműt. Ez volt a fő témája az augusztusban megtartott városi közgyűlésnek is. Szó volt arról, hogy a takarmány és az élő állat hiánya miatt a város beszüntette a marhahizlalót, a sertéstelepen csak 60 db hizlalásra váró sertés van, így húskimérés sincs a városi húsboltokban. A számvevőség egy összeállítást közölt a város közéletéről, ami az 1915. március 1. és 1917. június 30-ig terjedő időszakot ölelte fel. A beszámoló szerint ezen időszak alatt a gabonaforgalom 28 015 mázsa, a lisztforgalom 27 859 mázsa volt. A marhahizlalóban 143 db, a sertéshizlalóban 1378 db, míg a birkatelepen 1500 darab állat volt. A város kiosztásra, illetve árusításra kapott – többek között – 1400 mázsa cukrot, 99 mázsa aszalt szilvát, 1200 mázsa burgonyát, 18 mázsa hadiszappant, 5 láda citromot és 1800 kg füstölt szalonnát. A közéletmezés forgalma 12 millió korona, míg a tiszta haszon 160 979 korona volt. Az eredményeket látva a közgyűlés a közéletmezés szervezését és vezetését továbbra is a tanácsra bízta.⁵⁷ Komjáthy polgármester be is jelentette terveit: egyrészt, hogy továbbra is konzultál a szakemberekkel, illetve a gabonán és az eddigi élelmezési cikkeken kívül beszerzi a szükséges szenet, ruházati cikkeket. Emellett cipőfoltozó és talpaló üzemet fog felállítani a városban.

Augusztus végén gyakorlatilag teljessé vált a vármegye közigazgatási vezetése. A kormány dr. Rainprecht Antalt (született 1881-ben) nevezte ki Veszprém vármegye főispánjává, akinek beiktatására 29-én került sor.⁵⁸ Rainprecht Antal 1914-től 1916-ig húsz hónapot töltött harctéren, amikor az erdélyi harcokban súlyosan megsebesült. Ugyanezen a napon megválasztották az új első alispánt is. A „közhangulat” jelöltje a népszerű és már 30 éve a közszolgálatban tevékenykedő dr. Kerényi Andor központi főszolgabíró volt. A „közhangulat” ismerője mellékesen még megjegyzi, hogy a posztra jelölt volt még Belák Lajos, valamint dr. Bibó Károly vármegyei főjegyző is, akit viszont igen sokan támogattak mind a városi, mind a megyei notabilitásai közül. A választást végül szeptember 20-án tartották, amin már az új főispán, Rainprecht Antal elnökölt. Az ülésen kiderült, hogy az egyik „favorit”, Kerényi Antal nem pályázott, így a két jelölt Bibó Károly és Belák Lajos között kellett választani. Végül 152 szavazattal 136 szavazat ellenében Bibó Károly lett az új első alispán.

Úgy tűnt, hogy a márciusban megkezdett vita a színház városi tulajdonba való adásáról az év második felében megoldódik. Június 10-i dátummal keltezett és a Veszprémi Színpártoló Egyesület elnöke, dr. Óvári Ferenc által aláírt beadványban felajánlja a városnak a színház épületét a Korona szállóval együtt. A beadványban pontos elszámolás olvasható a jelzőlogterhekről, a kiadásokról és a bevételekről. Az elszámolásból kitűnik, hogy az épületegyüttes jövedelmező, a városnak bevétele származik az ügyletből az átvétel után, emellett az egyesület továbbra is vállalja a színház működtetését.⁵⁹

Szokássá vált, hogy a városban időről időre valamilyen estélyen, vagy éppen egy

egyesületi önképzőköri amatőr művészeti előadáson pénzt gyűjtenek a város háziezredeiben szolgált és elesett honvédek árváinak, özvegyeinek javára. A szeptember első heteiben történt gyűjtést egy nem mindennapi tárgy megismerésével rendezték: egy, a 10. isonzói csatában zsákmányolt, teljesen ép olasz gépfegyver volt kiállítva. A géppuskát 40 fillér belépti díj fejében lehetett megtekinteni a Plosszer sétány bejáratánál, majd a Búzapiacon felállított sátorban.

Szeptember 23-án – a királyi és a pápai kinevezési okirat felolvasása után – Csernoch János hercegrímás Budapesten, a pálosok egyetemi templomában veszprémi püspökké szentelte dr. Rott Nándort. Az új püspök jelmondata: *„A törvényért és a népért.”* Első körlevelében leírta, hogy a városba érkezésekor szokásos emelkedett ünnepi beiktatástól eltekint, mivel ebben a nehéz időben nem akar „fényes lakomát” tartani. Bevonulását székvárosába október 11-én tartotta. Balatonalmádi fürdőálmáson szállt ki a vonatból, ahol Rainprecht főispán, Bibó alispán, Komjáthy polgármester és Kerényi Andor főszolgabíró fogadta. Veszprémbe már kocsival érkezett, ahol természetesen nagyszámú ünneplő közönség fogadta. A szokásos üdvözlések után szentmisét tartott, majd a palota erkélyén köszöntötte a megjelenteket.⁶⁰ Egyszerűség és szelídség jellemezte – írták a tudósítók. Talán nem felejtette el, hogy egy perkátai kis erdészlakból indult pályája. Mindenesetre szülőfaluja, Nagyperkátá díszpolgárává fogadta Rott Nándor püspököt, aki a helyszínen köszöntötte meg a falu kitüntetését.

Szeptember végén már értékelni lehetett a városi vízmű teljesítőképességét. A polgármester közgyűlési jelentésében megemlítette, hogy a városi vízműnek víztermelése az előző években 2000-2200 köbméter volt. Ez a nyár folyamán felment 3000 köbméterre, ami kiváló próbája volt a rendszernek. Nos, a rendszer hibátlanul működött, köszönhetően Bokrossy Jenő városi főmérnöknek és gépház alkalmazottainak.

Egy kiemelten fontos évforduló alkalmából ünneppsorozatot tervezett a dunántúli református egyház: a reformáció négy évszázada. Október 4-én istentiszteletet tartottak a pápai református templomban, de minden református és evangélikus egyházközség saját ünnepséget rendezett.

Az egyéves városi zeneiskola igen szép eredményeket ért el a tanulók nevelésében. Emlékeztet hangversenyeket adtak növendékei. Októberben már új, méltó körülmények közé kerültek – a Kossuth utca 1. szám alatti rőfös üzletből –, miután Óvári Ferenc egy megfelelő házat vett a zeneiskolának. Öröm az örömben, hogy a helyiséget az egyik háziezred, a tüzérek tisztjei étkezőnek használták. De nincs veszve minden, hiszen az egyik nebuló apukája, Rainprecht Antal (immár főispán) vette kezébe az ügyet. Új tanárok is kerültek az intézetbe: zongoraszakon Karácsony Anna, hegedűszakon Rosenlehner Kornélia. Segédtanítók Csomasz Kató és Steiner Ella lett. Kecskeméthy Margit betegsége miatt szabadságra ment, helyette az iskolát Seefranz Irén és Ritter Lőrinc vezette.⁶¹

Október 11-én – kissé szokatlan hónapban – mennydörgés és villámlással kísért hatalmas vihar zúdult Márkó felől a városra. Különösen a Temetőhegyen pusztított a jégeső, de óriási kár érte a Jutasi kórházat is. A tudósítás szerint mintegy 150 ablak tört be.

Mindenesetre a vihar nem tett kárt a szőlőültetvényekben, volt elegendő alapanyag a Veszprémben megnyílt és november 5-től teljes üzemmel működő központi szeszfődében. Igaz, a környékbeli gazdák morcosak voltak, mert megszűnt a házi pálinkafőzés élvezete, vele együtt a kisüsti kóstolgatása is. Hogy a gazdák jóindulatát Komjáthy polgármester megnyerje, nagyobb mennyiség esetén a szeszfőzde a helyszínre ment a hordozható üstjeivel. Főzés után nem csak a törkölyt adja vissza takarmány céljára, hanem jutányos áron enged vásárolni egy kis szíverősítőt is a gazdáknak.

Az év során is több alkalommal rendelte el a kormányzat, így a polgármester is, hogy milyen fém tárgyakat kell beszolgáltatni, vagy éppen a hatóságoknak rekvirálni. A rekvirált fém tárgyak között előkelő helyet foglaltak el a harangok. A harangok – mint arról már írtam – végül 1916-ban kezdték meg utazásaikat, illetve olvasztották be őket, hogy aztán ágyú legyen belőlük. Például a református egyház templomának harangját 1916. szeptember 14-én⁶² dobták ki a toronyból, majd 15-én⁶³ sor került a többi harang kiszerezésére is.

Az 1917. év elejei rekvirálási rendelkezés szerint már a 20 cm alsó átmérőjű harangokat, de inkább csengőket is be kellett szolgáltatni, majd az év végén sor került a Székesegyház harangjaira is. Egy 1917. évi államtitkári leirat szerint⁶⁴ néhány harang a történelmi és művészeti értéke okán mentesült a beolvasztás alól. A veszprémi Székesegyház harangjai közül ekkor megmaradt az 1696. évben öntött Szent Mihály lélekharang,⁶⁵ a Nuspichen János által öntött 1711. évi harang, valamint a legnagyobb, a Szentháromság harang. Mint olvasható volt: „*A közeli napokban leszerelik a székesegyház három harangját, valamint a Károly-kápolnáét egynek kivételével. A székesegyház nagyharangja, melyet a város lakossága 'megszólal az öreg Mihály' mondással emleget, itthon marad, mert történelmi értékű műbeccsel bír.*”⁶⁶ Közel húsz évet kellett várni, míg ismét lakók költöztek a Székesegyház tornyaiba.

Mint ahogy rekvirálták a Tűztorony harangocskáit is, melyek közül az egyik szíves volt – ezt használták vészjelzésre és az egész órák jelzésére – míg a másik szívetlen – ezt pedig a kis kalapács ütötte, jelezve a negyedórákat. A város nagy bánatára azt vitték el, mellyel a vészt és az egész órákat jelezték. De talán majd akad a városban valaki, aki adományával pótolja a csengőt. Mint ahogy adományával Simon György kanonok „pótolta” a katolikus fiúiskola egyik tanárát, miután az 1200 korona fizetését magára vállalta, így alkalmazni tudtak egy helyettes tanítónót. De adományozott egy nagybirtokos is, Lonkai Zsigmond, mégpedig 20 000 koronát

kizárólag emberbaráti akciókra. Ezen túl Veszprém városának Lonkai gazdasága két vagon répát is díjtalanul átadott. A polgármester egy másik üzletet is kötött Lonkai Zsigmonddal: 200 hízott sertést kötött le, aminek felét tavasszal, a másik felét pedig jövő nyáron szállítják le.

Az év végén elindultak a költségvetési tervezések. Olvasható volt a város 1918. évi előirányzata is, amit a tanács elfogadásra javasolt a közgyűlésnek. E szerint 1918. évi kiadásai 679 378 korona, míg bevételei 554 249 koronára rúgnak. A hiányt az 55%-os póttáddal próbálják fedezni, ami nem emelkedik a következő évben sem. Az előre nem látható kiadásokra tervbe vette a tanács a szikvízadó, a legelőbér és a vágóhídi díjak felemelését. De a vízdíj emelést is be kellett tervezni. 1918-ban a vízmű tervezett hiánya – a szén árának emelkedése miatt is – 42 120 koronát tett ki. De óriásira emelkedett a vízmű által biztosított víz felhasználása is. Míg a tervezéskor naponta és fejenként 20 liter vízzel számoltak, addig ebben az évben (1917) 150, de sokszor a 200 litert is elérte. Ezt az óriási mért fogyasztásnak a felét is csak akkorra tervezték, amikor a város lakossága eléri a 20 000 főt. Ezért emelni kell, mégpedig a tervezet szerint 50–100%-al.⁶⁷ Egy érdekes adat is fellelhető a beszámolóban: a város az 1914–1917. évig bezárólag 362 994 koronát fizetett ki háborús kiadások címén, amiből csak mintegy 95 000 korona térült meg.⁶⁸

November elején megindult az ún. tisztviselőtelep kialakításának tervezése. Sokan – a tisztviselők közül – tamáskodtak. Lesz-e pénzük 4-5 év múlva építkezni? Tudja-e majd fizetni a kölcsön törlesztését? De – véli Fodor Lajos – ha a város a Jutasi úton való terjeszkedés elősegítése érdekében olcsó telekkel támogatja az elképzelést, nem lesz gond sem az építkezéssel, sem a törlesztő részletek fizetésével.⁶⁹ Egyébként egy bizottságot választottak Csajághy Károly elnöklétével, aki a tisztviselőtelep kérdését behatóan meg fogja vizsgálni és javaslatot tenni.

A november 21-i városi közgyűlésen – melyen a képviselők elfogadták a már említett költségvetés-tervezetet – izgalmas vita alakult ki az éjszakai orvosi ellátásról. Tisztartó Sándor képviselő panaszkolta, hogy éjjel nem lehet orvost hívni a beteghez, mert sokszor azzal utasítják el, vagy utasítják a beteghívót: nincs kocsi, hozzon, vagy küldjön. Csete Antal kényelmeskedésnek gondolja ezt a hozzáállást, és az orvosi hivatást kérte számon. Rosenberg Jenő városi orvos viszont védelmébe vette az orvosokat: leterheltek, kevesen vannak. Ha éjjel is dolgoznak, hogyan tudnának nappal is helyt állni. Az orvos szervezete sem elpusztíthatatlan! – mondja Rosenberg doktor. Nos, a tanács határozott: a város mentőfogata álljon éjjel is készenlétben az orvosok szállítására. A rendőrkapitányt pedig megbízta, hogy a fiakkerrendelet utasításait – a kötelező éjjeli szolgálatot – következetesen hajtassa végre.

A városban, a megyében működő társadalmi szervezetek, egyházi egyletek és természetesen a „hivatalos szervek” is minden módon igyekeztek segíteni a hadiárvaikon, könnyíteni életüket. Nagyon sokszor lehetett olvasni tudósítást, hogy a

városban állomásozó pótalakulatok estélyt, vagy gyűjtést szerveztek a hadiárvak, özvegyek javára. Mindezek közül kiemelkedett az a hadiárvanap, amit a veszprémi katonai parancsnokság szervezett. Az estélyen műkedvelő művészek, színészek játszottak – és gyerekek. Fellépett Békeffy Panni, Csomasz Kató, Bárdossy Sári. A felnőttek között volt Major István főhadnagy, Próder László rendőrségi fogalmazó (néhány év múlva nagyon ismert személy lesz), Dragonics Ferenc hadnagy. Az est befejezésekor Dragonics hadnagy – aki részt vett a 10. isonzói csatában – megemlékezett az elhunyt honvédekről, majd bemutatta a közönségnek az elkészült, a város ajándékát jelentő ezüst ezredkürtöt. A bemutató után ekkor szólaltatták meg először a város ezredeinek ajándékát.

Ha december, akkor – az év utolsó hónapjaként – eljött az egyesületi beszámoló ideje is. A Szent Vince Egyesület is megtartotta az év utolsó közgyűlését, melyen részt vett az új megyéspüspök, Rott Nándor is. Perényi Antal kanonok, az egyesület elnöke számot adott az egyesület vagyonáról, ami ekkor 12 469 koronát tett ki. Ez csak adományokból jött össze. Segélyezésre elsősorban élelmiszerjegyeket adtak a 242 segélyezettnek, összesen közel 5300 korona értékben.

A békét már nagyon várta, sőt vágyta minden ember. A vendéglőkben – olvasva a lapokat – elsősorban az oroszországi eseményeket tárgyalták, főleg, miután Oroszország „szikratávíron” békeajánlatot tett. Erre reagálva Rainprecht főispán decemberi megyegyűlésen üdvözölte a békejobbot, amit igaznak, őszintének tart, hiszen „*Künn a csatatéren is becsületesnek, deréknek ismertünk meg titeket, Oroszország fiai.*”⁷⁰ Nos, ehhez hozzátartozik még, hogy sokan ezt az ellenség közelgő vereségének tudták be, mert Oroszország után a többi szembenálló állam is ki fog dőlni. Kényszerítsük békekötésre ellenségeinket, jegyezzünk békekölcsönt! – hangzik a felhívás.

Karácsonyhoz közeledve a békevágy még jobban erősödött, ami párosult egy mindennapi kívánsággal: legyen tüzelő karácsonykor (is).

December 22-én a város képviselő-testülete rendkívüli közgyűlésen tárgyalt több, a város életét hosszú évekre meghatározó témát. Ismét elég terjedelmes polémia volt arról, hogy a Korona szállót és a színházat átvegye-e a város? Végül ezen a közgyűlésen döntöttek: a Veszprémi Színpártoló Egyesülettől az épületegyüttes a város tulajdonába került. Időszerű is volt, ugyanis a „*szobahiány Veszprém városában nem csak háborús jelenség, hanem békében is észlelhető volt...*”⁷¹ De üdvös változást hoz a színház átvétele is.

Volt egy másik fontos döntés is: a város fejlesztése, mégpedig a Jutasi út irányában, annak mentén. Ezért arról is döntöttek, hogy megkezdik az utcák rendezését, kialakítását, hogy kijárást nyissanak a Jutasi útra. Emiatt a város három házat vett meg: a Pillitz-házat, a Bíró-házat és a Tauszig-féle házat. Ezt lebontva, majd út nyílik a Cserhát városrészre – vélték a városatyák. A terv szerint az új utca a Gizella tér-

ről indul, betorkollik a Vak Bottyán utcába, a Kerekeskút (majd Bolgár Mihály utca), Pacsirta, Kőkép és Cserhát utcákat átszelve, a Völgyikút felett 14 méteres úttal átvézetve a Jutasi útra jut.⁷² Így talán mentesülhet majd a Kossuth utca a nagy kocsiforgalomtól, hiszen „... *mily nehéz a kocsit vagy más járművet húzó állatoknak az Elite kávéháztól kezdve az úttestre feljutni, a lefelé jövő kocsik, vagy teherautók pedig állandóan a Schwartz Ignác féle ház, meg a városháza épségét veszélyeztetik.*”⁷³ A terv grandiózus volt. És mi valósult meg belőle? ...

S, hogy mi történt még a városban, amiről esetleg nem esett szó? Nos, rekvirálás, begyűjtés és beszolgáltatás – és gyűjtés a katonáknak: élelmet, ruhát, távcsvet, egyszóval mindent. A háború nagyon mohó volt.

A lapokat olvasva úgy tűnik, mintha – ha bár éppen hogy csak – de viszonylag kényelmesen élt Veszprém lakossága. Ha nehezen is, de meg tudta venni az élelmet, igaz jegyre és csak meghatározott mennyiségben. A városi tanács mindent megtett, hogy elsősorban a szegényeken, a hadiárványon és özvegyeken segítsen. A társadalmi szolidaritás érezhető volt, a sokak által csak „holt kéznek” nevezett püspökség és káptalan, illetve azok tagjai jelentős összegekkel és élelmiszerekkel támogatták a várost, elsősorban az alapítványokon keresztül. Emellett nem feledkeztek meg a két háziezred katonáiról sem, akik ekkor már több, különösen véres ütközetet vívtak.

A város háziezredei

A harmincegyesek rendkívül nehéz és sok áldozatot követelő harcokon voltak túl 1917 végére. Az olasz harctéren viselték a 10. isonzói csata súlypontját, majd az azt követő 11. és 12. isonzói csaták nehézségeit is. A 11. isonzói csatában egy tüzérségi előkészítés idején a támogató tüzérség – hibás tűzvezetés miatt – belelőtt az ezred egyik zászlóaljának a védelemre használt dolinájába. A 12. isonzói csata után megkezdődött a hátráló olasz csapatok üldözése, a honvédek nyugodtan kijöhettek a szabad levegőre. A Karszt elhagyása örömmel töltötte el a katonáinkat. Az üldözés azonban az Isonzónál megtorpant. Az eső megduzzasztotta a folyót, ráadásul a visszavonuló olasz csapatok a gátakat is átvágták.

Novemberben már a Piave partján álltak katonáink. Itt a visszavonuló olasz csapatok is megálltak, akiknek segítségére angol és francia csapatok érkeztek. Az erőszakos átkelést az időjárás is akadályozta. Ha katonáinknak sikerült is az átkelés, a partra szállt csapat végül magára maradt, honvédjeink elestek, vagy fogságba kerültek. A vállalkozásnak mintegy 150 ember esett áldozatul. Decemberben ismét megkísérelték az átkelést, hídfőállás kiépítését, de 19-én ezt is föl kellett számolni. Ekkor 67 fő halott és 212 fő sebesült volt az ezred vesztesége. Ezután az ezredet fölváltották, kivonták a harcokból. Karácsonyuk szomorúan telt, emlékeztek a védővo-

nalban eltemetett 300 bajtársukra és 74 bajtársukat temették el a pihenőhely temetőjében.

Az év utolsó napján december 30-án éjjel egy repülőgép támadás következtében majdnem az egész I. zászlóalj törzse elpusztult. Nehéz napokon voltak túl 1917/1918 fordulóján.

A 7. tábori ágyúszred végig a 31. gyalogezred mellett harcolt, tüzével – sokszor sikeresen, olykor tévedésekkel nehezítve – támogatta az ezred harcait. Ugyanezt tette, amikor a harmincegyesek az Isonzó, majd a Piave mellett kísérelték meg az áttörést, illetve a hídfőállás kiépítését.

A Piave melletti harcokról olvasható az ezred történetét leíró kéziratban: „December 18-án még egy átkelés lesz megkísérelve. Az ezred összes ütegei nem romboló, hanem zárótűzet lőnek a hátravezető töltés utakra. A 31. honvéd gyalogezred egy zászlóalja nagy veszteségek mellett átkel a Piave-Vechián és C. Lungánál egy hídfőállást létesít. Az összes ütegek az egész nap folyamán zárótűzet lőnek az új hídfőállás elé.”⁷⁴

Lassanként a beállott esős időjárás következtében a harctevékenységekben szünet áll be. Az időközben megérkezett francia és angol csapatok tüzésége keresztűz alá vette az ezredet. Messzehordó ütegekkel és hajóágyúkkal lőtték az állásokat. December végén a mozdonyállásokat és a lovakat teljesen hátravonták, hogy kikerüljenek az ellenséges tüzéségi tűz alól.

Időközben az ezred tisztikarában is változás állott be. Takács Géza százados, aki az ezrednél a háború kitörése óta teljesített szolgálatot és 3 éven át az első üteg parancsnoka, az utóbbi időben pedig az I. osztály parancsnoka volt, a budapesti 40. pótüteg parancsnokának nevezték ki. Helyette az I. osztály parancsnokságát a vespéremi pótütegtől bevonult Kerényi Rezső százados vette át.

A naplók szerint a 4. háborús karácsony a harctéren a legnagyobb csendben telik el. „Az olaszok a rajvonalba december 23-án plakátokon kérnek bennünket, hogy az ünnepek tartamára szüntessünk be minden ellenségeskedést. Erre a dandár elrendeli, hogy az ütegeknek csak legszükségesebb esetekben szabad lőni.

A front elaludt, az ágyuk aknavető, puskák elhallgattak, rakéták nem röppentek a levegőbe, a fényszórók nem kutatják villogó szemükkel a rejtelmes éjszakát, s az egész tájra csendesen sötétség és nyugalom borult és a karácsony éjszakáján a szigetre lehulló első hó pedig fehér lepellel takarja be a boldogan álmódó harcos feleket.

A december hónapban keresztülvitt véres vállalkozás után úgy látszott, mintha csendesebb napok következnenek. Ilyen auspiciumok [előjelek] között köszöntött be az 5. háborús esztendő, az 1918. A harci zaj egy időre elnémult és az ütegeknél megindul a munka, amely az állások kiépítésére és azok megerősítésére szorítkozik.”⁷⁵

Mi már tudjuk. Megkezdődött a végjáték.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Veszprémi Hírlap, a Veszprémvármegye és a Veszprémmegyei Újság 1917. évi lapszámai

- BURGDORF 2010. = *Az első világháború. A XX. század őskatasztrófája*, Szerk. Stephan BURG-DORF – Klaus WIEGREFE. Budapest, 2010.
- FODOR 1916. = *Veszprémvármegyei Naptár az 1916. évre, tiszti címtárral*. Kiadja Fodor Ferenc Könyvkereskedése, Veszprém
- FÖLDESI 2010. = FÖLDESI Ferenc: *Erős hit – erős akarat! A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944*. Veszprémi Szemle könyvek 3. Veszprém, 2010.
- FÖLDESI 2014. = FÖLDESI Ferenc: Veszprém és a Nagy Háború. Az utolsó békeév és a háború első (fél)éve (1913–1914). *Veszprémi Szemle*, 2014/4., 3–31.
- FÖLDESI 2016. = FÖLDESI Ferenc: Veszprém és a Nagy Háború – 1915. Az első csorbitatlan háborús év. *Veszprémi Szemle*, 2016/3., 3–35.
- FÖLDESI 2017. = FÖLDESI Ferenc: Hittel a városért. A veszprémi magisztrátus, a püspökség és a káptalan Hornig Károly püspöksége alatt. *Veszprémi Szemle*, 2017/2., 3–35.
- FÖLDESI 2017a. = FÖLDESI Ferenc: Veszprém és a Nagy Háború – 1916. A második véres karácsony után. *Veszprémi Szemle*, 2017/3., 61–86.
- GALÁNTAI 1980. = GALÁNTAI József: *Az első világháború*. Gondolat Kiadó. Budapest, 1980.
- HERCZEGH 1936. = HERCZEGH Géza: *A M. Kir. Veszprémi 31. Honvéd Gyalogezred, a 31. 46. és a 79. honvéd menet zászlóaljak, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj története*. Cegléd, 1936.
- HORNIG 1912. = *Veszprém múltja és jelene*. Veszprém, 1912.
- JULIER 1933. = JULIER Ferenc: *1914–1918. A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1933.
- KOVÁCS–LAKI 2016. = KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál: *Csőbe terelt források, avagy vízkérdések és válaszok. a veszprémi ivóvízszolgáltatás és szennyvízelvezetés története, kitekintéssel a megyére*. Veszprém, 2016.
- NAGY 2014. = *Háborúk, válságok, diktatúrák demográfiai hatásai I. A Nagy Háború*. Szerk. Dr. NAGY Attila, Budapest, 2014.
- TERMINOLÓGIA 2015. = *Katonai Terminológiai értelmező szótár*. Szerk.: Berkáné Danesch Marianne. Zrínyi Kiadó. Budapest, 2015.
- VARGA 2009. = VARGA Béla: *Veszprém város lexikona*. Veszprém, 2009.
- ZSIGMOND 1915. = *A Veszprémvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület naptára az 1916-iki szökő évre*. szerkeszti ZSIGMOND János egyesületi főjegyző. Veszprém, 1915.

JEGYZETEK

¹ Véres gyászfátyol. Sz. n. *Veszprémvármegyei naptár az 1917-iki évre*.

² *Tábori igazmondó*, kézzel írt frontújság. Forrás: LDM Legújabbkori gyűjtemény 66.765. Ugyanitt található a *Stochodi Oroszlán* című frontújság néhány, szintén kézzel írt példánya is. LDM Legújabbkori gyűjtemény 66.847

³ Julier Ferenc (Nagyvárad, 1878. október 10. – Budapest, 1944. április 25.) magyar katonatiszt, 1919-ben a Magyarországi Tanácsköztársaság vezérkari főnöke, majd katonai szakíró. Az első világháború kitörésekor századosi rendfokozatban volt. 1915–1916-ban a vezérkari szolgálatot megszakítva a 11. lovashadosztály vezérkari főnöke volt. Nevéhez fűződik az 1919. július 20-án kezdődött, eleinte sikeres tiszai támadás, amely azonban a csapatok gyenge harcértéke és a

- haditervnek a románokhoz való eljuttatása miatt pár nap alatt összeomlott. A Tanácsköztársaság bukásával Julier Ferenc aktív katonai pályafutása befejeződött.
- ⁴ E témában lásd: A rehabilitált Wilson. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 01. 14., 1–2.
- ⁵ Löelem: Az irányzott lövés leadásához szükséges irányzék-, szintező-, oldalszög- és gyújtóállás összessége. A löelemeket a tüzelőállás és a célpont koordinátáinak ismeretében ekkor még hagyományosan határozták meg. Forrás: TERMINOLÓGIA 2015., 418.
- ⁶ Biczi Gyula: Magyarok ujéve. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 01. 07., 2–3.
- ⁷ Megyéspüspökünk a koronázáson. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 01. 07., 4.
- ⁸ Leszállítják a lisztadagot. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 01. 07., 4–5.
- ⁹ Általános takarékoság. *Veszprémmegye*, 1917. 01. 14., 2.
- ¹⁰ A záróra korlátozása. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 01. 07., 6. Hirdetmény. *Veszprémmegyei Újság*, 1917. 01. 07., 3.
- ¹¹ 1917. évi VIII. törvénycikk: 1. § Mindazok, akik a most dúló háborúban a hadrakelt sereg kötelékében híven teljesítették kötelességeiket, a nemzet osztatlan, hálás elismerésére váltak érdemesekké. Örizzze meg a késő utókor hála kegyelettel azok áldott emlékezetét, akik életükkel adóztak a veszélyben forgó haza védelmében. 2. § Minden község (város) anyagi erejének megfelelő, méltó emléken örökíti meg mindazoknak nevét, akik lakói közül a most dúló világháborúban a hazaért életükkel áldoztak. A részletes szabályokat a belügyminiszter rendelettel állapítja meg. 3. § Ezt a törvényt a belügyminiszter hajtja végre.
Forrás: Ezer év törvényei. <https://1000ev.hu/index.php> (Letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- ¹² A megszűnt Veszprém–Balatonalmádi közötti vasútvonal állomása. Közelmúltig a volt Bakter söröző.
- ¹³ Tüzérezredünk hadiemiéke. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 01. 14., 3–4.
- ¹⁴ Tanoda: olyan intézmény, amely délutáni foglalkozásokkal segíti a gyerekek iskolai tanulmányait.
- ¹⁵ A veszprémi Diákotthon. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 01. 28., 3.
- ¹⁶ Gyűjtsük a csontot. *Veszprémmegye*, 1917. 01. 28., 4.
- ¹⁷ FÖLDESI 2017a., 68. és HORNIG 1912., 115–116.
- ¹⁸ A Szt. Vince-egyesület közgyűlése. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 02. 04., 2–3.
- ¹⁹ Nő fűtők az államvasutaknál. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 03. 04., 6.
- ²⁰ A liszt, tej, tojás pótlószerei. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 02. 04., 6–7.
- ²¹ Nagyböjti körlevél. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 03. 18., 1–2. és *Veszprémi Hírlap* 1917. 03., 25. 1–2.
- ²² Bíbornok-püspökünk temetése. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 02. 18., 2–3.
- ²³ A Károly-templomról lásd: Dr. Dornyai Béla: A veszprémi Károly-templom. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 02. 25., 2–3. és 1917. 03. 04., 1–3.
- ²⁴ Haláláról, temetéséről, végrendeletének tartalmáról lásd *Veszprémi Szemle* 2017/2. szám
- ²⁵ A veszprémi áll. polgári fiúiskola háborús helyzete. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 02. 18., 3–4.
- ²⁶ VeML V.172.a 47. kötet, Veszprém város képviselő-testületi ülés jegyzőkönyve, 6., valamint Tisztújítás Veszprémben. *Pápai Lapok*, 1917. 03. 04., 2. Ismét Csete Antal lett a városi főügyész, Bokrossy Jenő városi főmérnök, Biczi Károly és Sándorfy Ignác tanácsosok, Perlaky Gyula közgyám és Huber Antal szegényházi gondnok.
- ²⁷ Tisztújító közgyűlés. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 02. 25., 3–4.
- ²⁸ Az orosz forradalom. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 03. 25., 1–2.
- ²⁹ Dr. Illés Dezső: A színház. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 03. 25., 2–3.
- ³⁰ Városi közgyűlés. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 03. 25., 3–4.
- ³¹ Városfejlesztő bizottság. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 04. 01., 3.
- ³² Tölcséry Ferenc: Bolgár Mihály emlékezete. *Veszprémmegye*, 1917. 04. 15., 1.

- ³³ A kötőgyár jelentése. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 04. 15., 3–4. és A kötőgyár közgyűlése. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 04. 22., 2–3.
- ³⁴ Veszprémi tevékenységéről lásd: dr. Zuber György kórházparancsnok veszprémi tevékenysége. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 05. 06., 3. Egy kórházparancsnokról. *Veszprémvármegye*, 1917. 05. 06., 1–2.
- ³⁵ Alispáni rendelet. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 04. 22., 5.
- ³⁶ LDM Legújabbkori gyűjtemény 66.860
- ³⁷ Romlott ízű borok javítása. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 04. 29., 4.
- ³⁸ Kecskeméthy Margit úrhölgy Önnagyságának. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 05. 06., 1–2.
- ³⁹ A városban megjelenő hetilapok közül elsősorban a Veszprémvármegye közölte részletesen a kiténtettek névsorát, mindenekelőtt a két veszprémi háziezredbeli tisztekét és honvédekét.
- ⁴⁰ Nép- és állatösszeírás a közéletmezés biztosítása céljából. *Veszprémvármegye*, 1917. 04. 23., 3.
- ⁴¹ Tisztartó Sándor: Veszprém és vasútjai. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 05. 27., 2–3. és A veszprémi állomások egyesítése. *Veszprémvármegye*, 1917. 05. 20., 2–3.
- ⁴² Tölcséry Ferenc: Ötven év. *Veszprémvármegye*, 1917. 06. 10., 1–2.
- ⁴³ Uo.
- ⁴⁴ Costanjevicai hősök. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 06. 03., 1–2. Honvédeink dicsősége. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 06. 10., 1–2. Háziezredünk ünneplése. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 06. 10., 3. A veszprémi honvédek ünneplése. *Veszprémvármegye*, 1917. 06. 10., 2.
- ⁴⁵ A hetesek naplójában olvasható: „Május 12-én reggel 5 órakor irtózatot ágyúszóra ébredtünk. Mintha az egész pokol kiszabadult volna és a tüzes Isten hajszolta volna rettenetes alantóságait előre, amelyek szipolva, búgva csaptak állásainkra és irtózatot reccsenéssel ezer halált és rémes pusztulást hoztak ránk.” Forrás: HM Hadtörténeti Levéltár, HL TGY. 2268. A volt 7. és 41. honvéd tüzér ezredek első világháborús történetének vázlata
- ⁴⁶ VeML V.172.a 47. kötet, Veszprém város képviselő-testületi ülés jegyzőkönyve, 40.
- ⁴⁷ Veszprém új püspöke. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 06. 17., 1. Az új veszprémi püspök. *Veszprémvármegye*, 1917. 06. 17., 3.
- ⁴⁸ Dr. Rott Nándor veszprémi püspök. *Veszprémvármegye*, 1917. 07. 15., 1.
- ⁴⁹ A király Budapesten. *Veszprémvármegye*, 1917. 06. 17., 1.
- ⁵⁰ Népfürdőt Veszprémnek. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 06. 17., 3.
- ⁵¹ A tisztaságért. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 07. 01., 4.
- ⁵² Perczel Tamás főbíró 1714. évi rendelete: „2. Az utcákra szemetet és ganét ki ne hánnyonak, az gazdasszonyok a konyhaiokra a hol tüzelnek szorgalmatos gondot viselljenek.” Forrás: VeML V.102a 2.k. 45.
- Padányi Bíró Márton 1745. évi rendelete: „9. Az utakra, vár oldalra senki ne merészellen s. v. [s. v. – sit venoa verbo = bocsánat a szóért] ganét és szemetet kivetni, s vettetni, avagy valamely mocskosságot ki önteni és bocsájtani avagy eresztényi, hanem az városon kívül hordgva és az utcát ki ki maga előtt tisztán tartsa, hogy azáltal mind az utcák tisztán maradhassanak, mind pedig alkalmas járás lehessen.” Forrás: VeML V.102b. 1.d.,
- ⁵³ Megnyílt a tüdődiszpánzér. *Veszprémvármegyei Újság*, 1917. 07. 29., 3.
- ⁵⁴ Tölcséry Ferenc: Mert most háború van. *Veszprémvármegye*, 1917. 07. 29., 1.
- ⁵⁵ Tölcséry Ferenc: Mert most háború van. *Veszprémvármegye*, 1917. 08. 5., 1.
- ⁵⁶ Dr. Fodor Oszkár (Nagyvárad, 1880. jan. 4. – Bp., 1950. jan. 5.): színész, rendező, színigazgató. Reáliskolái befejeztével Rákosi Szidi Színésziskolájában 1901-ben diplomázott. Kolozsvárott kezdett játszani, majd a délvidéki színi kerülethez szerződött Földessy Sándor társulatához. 1903-ban Bp.-re került. 1906-ig a Népszínház titkára volt. 1905–07-ben dr. Farkas Ferenc szabadkai színházánál működött, 1908-ban Erdélyben, 1909-ben Miskolcon, 1912-ben Győrött, 1913-ban Temesvárott játszott. 1908-ban az Erzsébet körüti Royal Orfeum Revü Színpad ig.-ja volt. 1915–1919 között Székesfehérvárott volt ig. Több cikluson keresztül az

- Országos Színészegyesület tanácsosa volt. 1927. jan.-tól 1938-ig a Pécsi Nemzeti Színház ig-
ja. Működése alatt főként a prózai társulatot erősítette, a kedvelt operetteket viszont a legol-
csóbb megoldásokban hozta színre. Érdeme, hogy neves vendégművészeket szerződtetett.
Forrás: <http://mek.oszk.hu/02100/02139/html/sz07/260.html> (Letöltés ideje: 2018. 01. 28.)
- ⁵⁷ Városi közgyűlés. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 08. 12., 4.
- ⁵⁸ Rainprecht Antal dr. főispán. *Veszprémvármegye*, 1917. 08. 26., 1.
- ⁵⁹ A veszprémi színház városi kezelésbe vétele. *Veszprémvármegye*, 1917. 08. 19., 2.
- ⁶⁰ Rott Nándor dr. bevonulása. *Veszprémvármegye*, 1917. 10. 14., 2–3. Megyéspüspökünk érkezé-
se. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 10. 14., 2.
- ⁶¹ A zeneiskolából. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 10. 07., 3.
- ⁶² Elnémulnak a harangok. *Veszprémvármegye*, 1916. 09. 16., 3.
- ⁶³ Harangátadás. *Veszprémi Hírlap*, 1916. 09. 17., 4.
- ⁶⁴ VÉL, Plébániai levéltárak Veszprém, Szent Mihály plébánia iratai, VI. 157., 1917/0186
- ⁶⁵ Lásd: Földesi Ferenc: A 320 éves Szent Mihály-lélekharang – Kiegészítés A veszprémi Szent
Mihály-bazilika Szentháromság nevű harangja című felterjesztéshez. (2014. szept. 17.).
Veszprémi Szemle 2016/3. 124–125.
- ⁶⁶ Elviszik a harangokat. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 10. 28., 4.
- ⁶⁷ A felemelt vízdíjak olvashatóak a *Veszprémvármegye* 1917. 11. 25-i lapszám 4. oldalán. A tari-
fák külön-külön gyakorlatilag minden vízvező helyet lefednek.
- ⁶⁸ Veszprém város költségvetés-előirányzata. A vízdíjak emelése. *Veszprémvármegye*, 1917. 11.
04., 4.
- ⁶⁹ Fodor Lajos: Veszprémi tisztviselő-telep. *Veszprémvármegye*, 1917. 11. 18., 1.
- ⁷⁰ Olajágas fehér galamb. Dr. Rainprecht Antal főispán beszéde. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 12. 16., 1.
- ⁷¹ Városfejlesztés. *Veszprémvármegye*, 1917. 12. 30., 1.
- ⁷² Utcarendezés. *Veszprémi Hírlap*, 1917. 12. 16., 4. A város házakat vesz. *Veszprémi Hírlap*,
1917. 12. 23., 4.
- ⁷³ Városfejlesztés. *Veszprémvármegye*, 1917. 12. 30., 1–2.
- ⁷⁴ HL TGY. 2268. A volt 7. és 41. honvéd tüzér ezredek első világháborús történetének vázlata,
56. Az ezred története *A veszprémi hetes tüzérek* címmel várhatóan 2018 júniusában jelenik meg
a Veszprémi Szemle Könyvek sorozatban.
- ⁷⁵ Uo. 59.

Árpád-kori várkezdemény a sas-hegyi platón

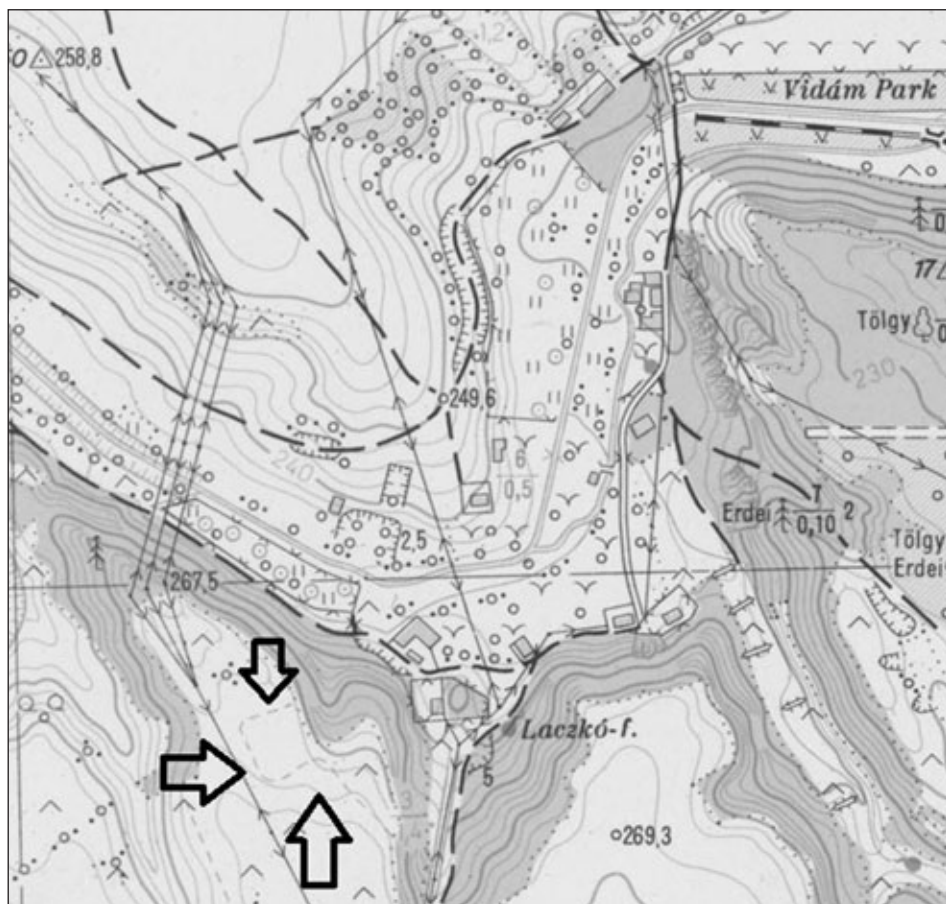
NÉGYESI LAJOS

1996-BAN VERESS D. CSABA HADTÖRTÉNÉSZNÉ AZ EGYIK BESZÉLGETÉSÜNK SORÁN elmesélte, hogy még a nyolcvanas években kirándulás során a Sas-hegy déli részén a Séd-patak és a Laczkó-forrás fölötti platón sáncolás nyomait figyelte meg. Véleménye szerint ez egy középkori földvár maradványa. Ismerősnek tűnt a leírás, mivel több alkalommal jártam a területen és én is megfigyeltem árkokat és sáncokat, azonban ezek jól azonosítható lövészárkok voltak, melyek nyugati irányba néznek a Sas-hegy platóján keresztül húzódó mély vízmosás keleti oldalán, de a Laczkó-forrás fölött is.

A beszélgetést követő napon kimentem a helyszínre és igazat kellett adnom Csabának, mert valóban van ott egy olyan árokrendszer, mely első látásra talán lövészároknak tűnhet – amiből van néhány ezen a területen – de alaposabban megnézve feltűnő a különbség. A körgyűrű mellett húzódó dombélen húzódik egy 100 méter hosszú lövészárk, melynek a mellvédje nyugati irányba néz. Az árok vonalvezetésében 10 méterenként törések vannak, ami megakadályozza, hogy az árokba behatoló ellenség végig tudja löni. Három darab hátravezető árok is látszik, melyek végén kisebb fedezékek vannak. Ezek nagy valószínűséggel a tábori latrinák. Az, hogy három darab van belőle, azt jelzi, hogy a lövészárkot egy szakasznak építették ki, mivel ebből rajonként egyet ásnak. Valószínűsíthető, hogy a lövészárk kiképzési célból épült, a második világháború után, mivel a hossza nem elegendő egy szakasz harci normák szerinti elhelyezéséhez. Összehasonlítva a Veress D. Csaba által felfedezett árokkal, jól látható a különbség, mivel annak egyenes a vonalvezetése és a felsáncolt föld jóval magasabb, mint egy lövészárk mellvédje.

A sáncolás három részből áll. Az északi része megközelítőleg négyszög alakú 40x60x50 méteres árok, ami a plató lejtőjére támaszkodik. Ennek déli és a nyugati oldalán alacsony sáncolás húzódik. A sáncolás déli része egy kb. 90 méter hosszú, északnyugat-délkelet irányú, a négyszög délkeleti sarkához csatlakozó árok és sánc. Az így lezárt terület északi végében egy kelet-nyugati irányú sekély árok figyelhető meg, ami a hegy nyúlványának nyakát vágta le. Ez a kiemelkedés a Séd völgye fölé emelkedik és mindkét oldalán mély vízmosás húzódik.

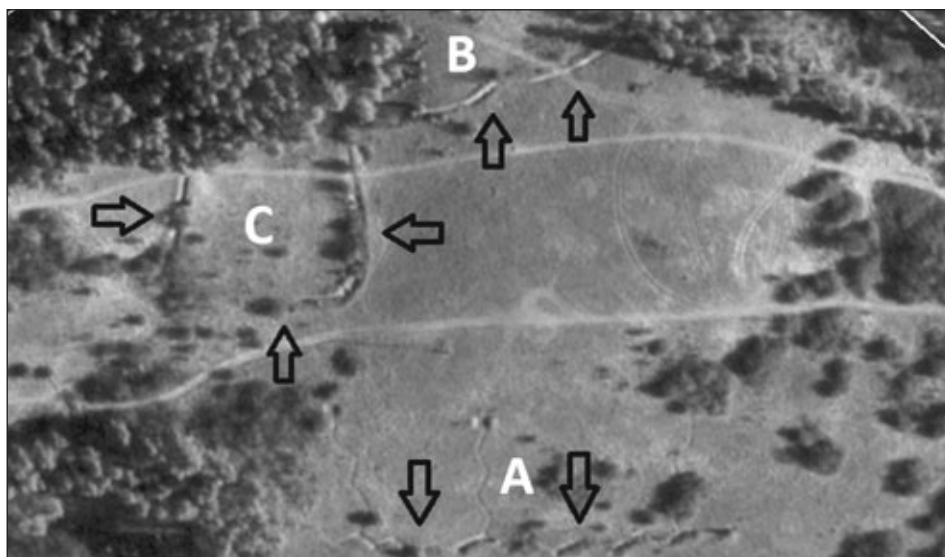
A kettő rész csatlakozásánál 4x2 méteres, téglalap alakú, kb. 80 cm mély fedezék van, ami nem része az árokrendszernek, valószínűleg később készült.

A sáncolás elhelyezkedése a Sas-hegy Laczkó-forrás feletti platóján. A térképen szaggatott vékony kék vonal jelöli a sánc árkát (színes térkép a borító 2. oldalán)

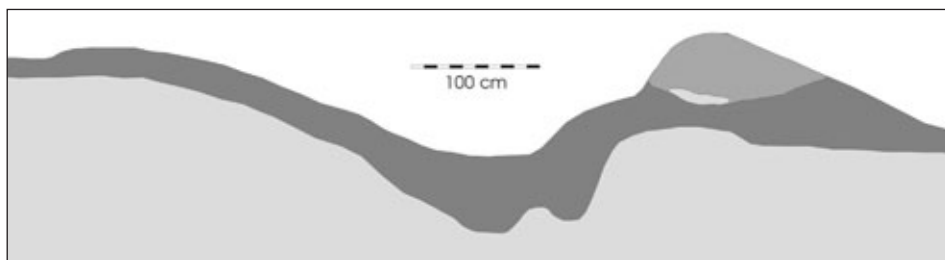
1996 nyarán felmértem a területet és vizsgáltam az árok és sánc szerkezetét. Erről tájékoztattam Rainer Pál régészt, aki a későbbiek során meghívta egy terepbejárásra Nováki Gyulát, a hazai várkutatók doyenjét. Ennek eredményeként meglehetősen szkeptikus véleményt fogalmaztak meg, elsősorban a sáncolás védelemre kedvezőtlen helyzetét figyelembe véve, ugyanis az északi szakasz négyszöge egy lapos mélyedésben fekszik, ahol a környező térszín jóval magasabban húzódik, mint a lehetséges sáncolás koronája.

Az árokrendszer felmérése alapján kijelenthetem, hogy biztosan nem lövészárók. Ezt nyilvánvalóan jelzi, hogy az északi négyszög belső oldalán van a sánc, ami ebben a formában nem értelmezhető mellvédként. Az árkot nem csak a felszínt borí-

A sáncolás és a lövészárók egy légifényképén. A kép alján látszik A-val jelölve a lövészárók, a felső részen B a sáncolás déli, C pedig az északi négyszögletű árkot jelzi

tó talajba ásták be, hanem az alapkőzetbe is bemélyítették, ami egy viszonylag könnyen faragható morzsalékos mészkő. Egy rövid szakaszon eltávolítva az árok betöltődését, láthatóvá vált, hogy a V keresztmetszetű árok belső – a sánc felé eső – oldalán egy padkát alakítottak ki. Az árokból kitermelt földet a belső oldalon terítették

A sánc és az árok keresztmetszete. Világos szürke a dolomitos alapkőzetet, a felette húzódó sötétebb színű rész a fedő talajréteget, a sánc tetején lévő középszürke egy eltérő konzisztenciájú talajréteget jelöl. A sánc közepén markáns meszes betöltés van, a sánc belső oldala felé mutató csúszásréteggel. Az árok alján a sánc felé eső oldalon markáns gerinc választja el a belső oldalon kialakított padkát. Az árok külső oldalán, a sánccal szemben egy lapos földgát húzódik, valószínűleg a kidobott földből

A sáncolás részei. Világoskék az árok, sötétkék a lejtő peremén kialakított padka, zöld a sánc, piros a kutatóárok helye, narancssárga a dombnyúlvány teteje, sárga a Séd völgyéből felvezető út a vízmosásban (színes térkép a borító 3. oldalán)

és ezzel egy kb. 4 méter széles, 10-15 cm magas töltést hoztak létre. Ez végig kíséri az északi szakasz árkat. Ezzel szemben a déli ároknál a kitermelt földet a belső oldalon felsáncolták. Az északi rész négyszöge a keleti oldalon a hegy lejtőjére támaszkodik. Itt a perem alatt egy teraszt alakítottak ki. Az árok belső oldalán a sáncolás a déli oldalon végig húzódik, majd a nyugati oldal első harmadánál véget ér. A sánc átvágása során különböző minőségű földanyag egymásra rétegződése volt megfigyelhető, ami arra utal, hogy ez már nem az árokból kitermelt földből készült, hanem máshonnan is szállítottak földet.

Mindkét vizsgált helyen a jelenlegi talajszint alatt mintegy 40 cm-el őskori réteg húzódik, égett patics darabokkal és pattintott kovakő pengékkel. A sánc belső oldalából jellegtelen Árpád-kori vöröses színű cserépdarabok kerültek elő.

A sáncolás harmadik része egy viszonylag sekély árokból áll, mely az északkeleti oldal dombnyúlványának tövéénél húzódik. A mérete és a kiépítettsége nem vethető össze a sáncrendszer többi részével, de funkcióját tekintve, feltételezhető, hogy azokhoz kapcsolódik.

A sáncolás értelmezésénél fontos tényező, hogy a Séd völgye fölötti platón van, ahol két völgy vezet fel a magaslatra. Jelenleg a Laczkó-forrástól a keleti völgyben halad az út, azonban a nyugatabbra fekvőben is látszanak annak a nyomai, hogy korábban közlekedtek benne. A déli egyenes sánc a két völgy közötti területet zárja le, összekötve azt a pontot, ahol a nyugati völgy eléri a platót, a keleti völgy egy olyan pontjával, ahol még elég meredek az oldala ahhoz, hogy természetes akadályt

A sáncolás déli része

A sáncolás déli része

jelentsen. A dombnyúlvány nyakát lezáró árok, a déli sánc második vonalának tekinthető. Ebben a rendszerben, a nyugati völgyben érkező először bejut a déli sánc által lezárt területre, ezután a dombnyúlványt lezáró árkon keresztül juthat a Séd-patak völgye feletti kiemelkedésre. A nyugati völgy végét egy mesterségesen kialakított, meredek fal zárja le, ami eltéríti az érkezőt. A dombnyúlvány felé sekély árok-

*A sáncolás északi része**A sáncolás északi része*

nak látszó útnyom vezet, amit a hosszabb használat során kijártak. Középkori védelmi rendszert feltételezve, a dombnyúlvány mintegy 100 négyzetméteres felső része adhatott volna helyt a toronynak, ahova a Séd völgyéből a nyugati völgyben lehetett feljutni. Valószínűleg ebben az időben a keleti völgyben még nem vezetett út.

A nyugati oldal négyszögletes sáncolása ezzel egyidejű, de elkülönülő rendszer.

A sáncolás északi része

Ez is a nyugati völgyben felvezető úthoz kapcsolódik, de a kialakításánál más technikát alkalmaztak. A védett négyszöget a platón három oldalról árok veszi körül, a keleti oldalon pedig a nyugati völgy meredek lejtője húzódik, melynek a pereme alatt egy teraszt alakítottak ki. Valószínűleg az árok mögött földtöltéssel megerősített gerenda palánk húzódott volna. Ez azonban nem készült el, ugyanis a délkeleti saroktól induló sánc a nyugati oldal első harmadánál véget ér.

A fentiek alapján két lehetőségét látom a maradványok értelmezésének. Amennyiben egységes rendszerként tekintünk a sáncolásra – hiszen a déli és az északi rész kapcsolódik egymáshoz –, a lakótorony az északi rész négyszögletes sáncába épült volna, a nyugati völgyben érkező a déli sánc által lezárt területre érkezik és a völgyben haladó út forgalmát a dombnyúlványra épített őrtoronyból ellenőrizte az őrség. A másik lehetőség, hogy először a dombnyúlványon akarták kialakítani a védett épületet, amit az előtte húzódó árok és a déli egyenes sánc védett. A kiépítés során azonban módosítottak a terven és a nyugati oldal négyszögletes sáncának építésébe fogtak. Később ezt is félbehagyták, amikor kiderült, hogy a hely alkalmatlan a várépítésre, mivel a környező domb gerince magasabban fekszik. Ez persze így elég banálisan hangzik, de azt feltételezve, hogy a területet sűrű erdő borította – ami akadályozta az áttekintését –, hihető. A munkát valószínűleg gyorsan akarták befejezni. A hely első látásra alkalmasnak tűnt arra, hogy a meglévő sémák felhasználásával felépítsék az erősséget, de módjáról a helyszínen döntöttek. Amikor az első változatot a dombnyúlványon elvetették, a kényszer szülte második változat kivitelezéséhez a terület alaposabb felmérése nélkül kezdtek. A nyugati völgyben felvezető úthoz közel fekvő lapos rész lehetőséget adott az akkori várakra jellemző kb. 50x50 méteres alapterület kijelölésére. Elkészült az árok, majd megin-

Eltérő talajrétegek a sánc töltésében

maradt. Nyilvánvaló, hogy ilyen eset nem lehetett sok. A várak többségét arra alkalmas helyekre építették.

A fentiekben leírt jelenségek alapján Árpád-kori vár maradványaként azonosíthatom a sáncolást. Az újkori lövészárók lehetőségét kizárja a vonalvezetése és az, hogy a belső oldalon felhalmozott földet nem értelmezhetjük mellvédként. Kora-újkori erődített tábor a viszonylag kis alapterülete miatt nem lehetett, ágyúsánc pedig az akadályozott kilövés miatt nem. A kis alapterülete és a viszonylag alacsony sánc, sekély árok miatt őskori erődítmény sem lehet.

Az építmény korának meghatározásánál figyelembe kell vennünk, hogy a kis méretű várak tömeges építését – történeti és régészeti kutatások eredményeire alapozva – a XIII. század második felére datálhatjuk,¹ de már a XI. századtól számolhatunk a megjelenésükkel.² Ilyen lehetett az a zámolyi udvarház, ahova Orseolo Péter vette be magát kíséretével, amikor el akarták fogni.³ Ezek a korai várak azonban nem csak a birtokos érdekeit szolgálták, hanem szerepet kaptak a királyi hatalom fenntartásában, ennek megfelelően, az építésük az uralkodó engedélyével történhetett. A magánvárak építésére ott kerülhetett sor, ahol megvolt az ehhez szükséges anyagi háttérrel biztosító birtok, melyek száma jelentősen megnövekedett II. András birtokadományozásai következtében.⁴ Ez azonban csak potenciál volt, de biztonságos környezetben sokkal kényelmesebb volt a birtokosnak a településeken lakni. Mivel a falvak a laposabb helyekre, víz mellé, völgyekbe települtek, ahol veszély esetén nem érezhette magát biztonságban a birtokos, ezért magasabb helyeken építettek erődített lakhelyet.⁵ Ennek igényét a tatárjárás okozta sokk hozta el, amikor egy olyan ellenséggel kellett szembesülni az ország népének, mely az elpusztítására törekedett. A határvármegyéket korábban is sújtotta ilyen katasztrófa. Szent István legendája kiemeli, hogy a király a besenyő támadások miatt Erdélyben várakat építtetett.⁶ A rendszer működését az 1068-as kerlési csatával záruló hadjárat mutatja, amikor a Meszes-kapun behatoló „kunok” elől a nép Doboka várába menekült.⁷ A tatárjárás azonban az ország szinte teljes területét sújtotta, ahol csak a meg-

dult a sáncépítés és ezzel párhuzamosan a terület megtisztítása a növényzettől. Ekkor derült ki, hogy a fölé magasodó dombgerinc miatt alkalmatlan a védelemre, erre felhagytak az építéssel. Én ezt a második lehetőséget tartom valószínűbbnek. Egy ilyen félkész vár nyomait más helyen eltüntette volna a mezőgazdasági művelés vagy az erózió. Itt azonban a kedvező körülmények miatt meg-

A vízmosásban felvezető út vége

lévő nagyobb várak nyújtottak menedéket a lakosságnak. Ezt figyelembe véve IV. Béla király kiadta nevezetes oklevelét, melyben a következő sorokat olvashatjuk: „országom báróinak tanácsára elrendelem, hogy a koronám alá tartozó alkalmas helyeken mindenfelé erősségek és várak keletkezzenek, a hová a nép veszedelem idején menekülhessen. Ezen cél könnyebb elérése végett elrendelem, hogy ha valamely magánembernek vagy magának a királynak birtokában megerősítésre alkalmas terület van, ezt vagy többeknek, vagy valamely egyháznak kell adományozni, a kik azután itt majd várakat építhetnek.”⁸ Ez azonban nem a magánvárak építését szorgalmazza, hanem a határ menti részeken már alkalmazott menedékvárak rendszerét terjeszti ki az ország belső területére.

Azt, hogy milyen célból, milyen vár épül, elsősorban az aktuális helyzet határozza meg. A királyi hatalom kiterjesztésére és fenntartására folyamatosan épültek várak. Ezek a hatalom és az uralom központjai, melyek a stabilitást jelzik. Ezzel szemben az egyéni vagy kollektív menedékek létesítésére akkor került sor, amikor az uralkodó nem képes megteremteni az elvárt biztonságot. Bizonyos, hogy az ország veszélyeztetett, főleg határmenti részein a magánbirtokosok már a XI. századtól védett lakóhelyek építésére kényszerültek, de a tatárjárás pusztítása és sokkja, az ország területén általánosan felébresztette ezt az igényt. Akinek megvolt a lehetősége, az saját maga igyekezett gondoskodni a biztonságáról. Felépültek a magán menedékvárak, kialakultak a célszerű formák és a viszonylag gazdaságos építési módok. A tatárjárás előtt még megfelelő kis magánvárak adták a mintát a XIII. század második felében kialakuló várépítési hullám során épülő erősségeknek, de a XIV. században már elavultak.⁹ Jelentős részét a 14. század első harmadában

felhagyják és csak akkor történik említés róla, amikor a helyét vagy a romját vár-helyként jelölik meg.¹⁰

A félkész sas-hegyi sáncnál két gyakori típust ismerhetünk fel. A dombnyúlvány-ra épült lakótornyot az előtte húzódó terület sánccal való lezárásával, valamint az 50x50 méteres négyszögletes – vagy máshol hasonló alapterületű kör alakú – sán-cot, középen lakótoronnyal. Ez két „típusterv” volt, amit arra alkalmas helyen fel lehetett építeni. A vizsgált helyszínen, mindkettővel próbát tettek, de kiderült, hogy a helyszín alkalmatlan.

Meg kell vizsgálnunk még azt a kérdést, hogy a terület középkori településszer-kezetét figyelembe véve, indokolt-e feltételezni a vár létét. Gutheil Jenő az Árpád-kori Veszprémről írott történeti munkájában kiemelten foglalkozik a Séd völgyének nyugati szakaszával, ugyanis fontos út haladt itt, a patakot köhíd ívelte át, a partján malmok sorakoztak. A középkori Veszprém egyik legjelentősebb helyrajzi pontja volt ezek közül, a Korlát malom. Összesen hét oklevél maradt fenn melyekben emlí-tés történik róla. A várral kapcsolatban a birtokos családnak van jelentősége, hiszen az előbbi adatok is jelzik, hogy milyen fontos szerepet játszottak Veszprém életében. A legkorábbi – 1269-ben íródott – oklevél a Szák családon belüli adásvételtől szól. A malom neve is a Szák család egyik tagjától ered, Szák nembéli Konrádtól, a nevé-nek magyarosított formájából, amit 1269-ben Corraldus-nak írtak, 1358-ban pedig Corraathmolna-ként említik. A malom egészen 1439-ig volt a család birtokában, ami-kor magvuk szakadtával Derecskei Istvánra szállt. A vár keletkezése nagy valószí-nűséggel a Veszprém történetében fontos szerepet játszó Szák nemzetséggel van kapcsolatban, mely Tolna megyéből származott és az ország több helyén rendelkezett birtokkal. Veszprém határában a Séd völgyében fekvő Kemecse falu is az övék volt, ami a Séd köhídján túl, a völgy kiöblösödésében a Kiskúti vendéglő, katonai lövölde, Laczkó-forrás határolta területen feküdt.¹¹ 1280 körül a Veszprém-felsőör-si út nyugati oldalán fekvő Pesze faluban lakó várjobbágy, Zaah (Szák) comes volt a falu és a hozzá tartozó földek birtokosa. Az 1280-ban kelt végrendeletében a Szent Mihály egyháznak hagyományozta kemecsei birtokát, amelyből 10 hold föld a Csatárról Veszprémbe vezető út mellett feküdt. Azt, hogy a család életében milyen jelentősége volt a falunak, jelzi, hogy megkülönböztetésül a Korlát malmot birtokló gyaláni (később várongi) ágtól, a kemecsei nevet viselték.¹²

A fentiek alapján valószínűsíthető, hogy a sashegyi vár építése Kemecse birtoko-sához köthető, talán éppen Szák ispánhoz, aki engedve a divatnak, az alkalmasnak látszó helyen várat akart építtetni, de nem járt sikerrel. A vár említését az okleveles anyagban hiába keresnénk, hiszen a várak jelentős része a király engedélye nélkül épült.¹³

Ha nem vennénk figyelembe a vár kis méretét, ami magánvárra utal és nem ismernénk a végrendelet készítésének időpontját, IV. Béla rendeletének megvalósu-

lását ismerhetnénk fel Szák ispán gesztusában, feltéve, hogy a 10 hold föld a sánc maradványok területére vonatkozik. A birtokos, várépítésre alkalmas földjét az egyházra hagyományozza, mely oda várat kezd építeni, de az nem készül el. Kétségtelenül tetszetős lehetőség, de a tények egy része ellentmond neki.

JEGYZETEK

- ¹ Feld István: Várak és Erődítmények a középkori Magyarországon. In: *Magyarország hadtörténete I.* (A kezdetektől 1526-ig) Főszerkesztő: Hermann Róbert, Budapest 2017. 380.
- ² Nováki Gyula – Sándorfi György – Miklós Zsuzsa: *A Börzsöny hegység őskori és középkori várairól.* Budapest, 1979. 93.
- ³ „Amikor Zámor faluba ért, az említett követ csellel el akarta fogni, hogy megkötözve vigye András herceghez. Péter azonban megneszelte ezt, bevette magát egy udvarházba, és három napig emberül harcolva védekezett. Végül is az íjászok minden katonáját megölték.” Képes Krónika. Fordította: Geréb László, <http://mek.oszk.hu/10600/10642/10642.htm> (letöltve: 2018. január 27.)
- ⁴ Buzás Gergely – Kovács Olivér: *Középkori várak.* Visegrád, É.n. 35.
- ⁵ Nováki Gyula – Sándorfi György – Miklós Zsuzsa: *A Börzsöny hegység őskori és középkori várairól.* 93.
- ⁶ „megparancsolta, hogy egy futár egy nap és egy éj alatt siessen az erdélyi Fehérvárra, és tereljen minden földeken lakót a városok falaihoz oly gyorsan, amint lehet. Mert előre megmondta, hogy itt teremnek a keresztények ellenségei, vagyis a besenyők, akik akkor a magyarokat fenyegették, és fel fogják dúlni földjeiket. Alig teljesítette a követ a király parancsát, itt is volt már a besenyők váratlan csapása; gyűjtogatással és fosztogatással mindent elpusztítottak, de Isten kinyilatkoztatása révén a boldog férfi érdemeiért az emberi lelkek a falak menedékében megmenekültek.” Szent István király Nagy legendája. Fordította Kurcz Ágnes. http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php?file=032_038_Istvan_Nagy_legenda (letöltve: 2018. január 27.)
- ⁷ „Salamon király tehát és Géza herceg öccsével, Lászlóval, összeszedték seregüket, nagy sietve elindultak, és áthaladtak a Meszeskapun, még mielőtt a kunok átkelhetek volna a hegyeken; Doboka városában közel egy hétig várakoztak a pogányok érkezésére.” Képes Krónika. Fordította: Geréb László, <http://mek.oszk.hu/10600/10642/10642.htm> (letöltve: 2018. január 27.)
- ⁸ Nováki Gyula – Sándorfi György – Miklós Zsuzsa: *A Börzsöny hegység őskori és középkori várairól.* 95.
- ⁹ Nováki Gyula – Sándorfi György – Miklós Zsuzsa: *A Börzsöny hegység őskori és középkori várairól.* 94.
- ¹⁰ Engel Pál: Töprengések az árpád-kori sánccvárak problémájáról. In: *Castrum* 6. (2007). 16.
- ¹¹ Gutheil Jenő meghatározását részben alátámasztja a Régészeti topográfia, mely a Kiskúti-dűlőben leír egy Árpád-kori településfoltot (51/66 lelőhely). Ezzel együtt, a Topográfia a települést nem ide, hanem a Betekints és a Kiskúti csárda között húzódó völgybe, az egykori Vidámpark területére lokalizálja (51/10 lelőhely). In: Éri István – Torma István – Kelemen Márta – Németh Péter: *Magyarország régészeti topográfiája 2. – A veszprémi járás.* Budapest, 1969. 238., 250.
- ¹² Gutheil Jenő: *Az Árpád-kori Veszprém.* Veszprém, 1977. 208.
- ¹³ Horváth Richárd: *Várépítés engedélyezése az Árpád-kori Magyarországon. Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére.* Budapest, 2011. 93.

Köztéri alkotások Veszprémben

HERTH VIKTÓRIA

TÖBB ÉVES, SŐT, ÉVTIZEDES SZÁNDÉKA VOLT A VÁROS VEZETÉSÉNEK – nem önkormányzatot írok, mert már a tanácsrendszer idején is voltak próbálkozások –, hogy egységes nyilvántartás szülessen a Veszprémben található köztéri alkotásokról. A Művészetek Háza Veszprém 2012-ben kapta a megbízást, hogy készítse el a regisztert. Az intézményen belül, művészettörténészként enyém lett a feladat.

Adatgyűjtés

Kiindulásként a Rozsnyóiné Pintér Emőke, a polgármesteri hivatal munkatársa által 2008 környékén készített, fotókkal illusztrált listát kaptam meg, amelyben 137 alkotás szerepelt.

Bándi László több évtizede rögzíti Veszprém megye és Veszprém város emlékjeleit, s a munka kezdetén rendelkezésemre bocsátotta az általa összeállított listát. Az ő segítsége felbecsülhetetlen, abban is, hogy a szobrok mellett az emléktáblák teljes nyilvántartását sikerült elkészíteni. Ezúton is köszönjük Bándi László jelentős támogatását!

A három éven át tartó munka során a művek anyagát, méretét, pontos helyszínét, valamint állapotukat felmértük, fotókat készítettünk. Minden alkotásról született műleírás, amelyben nemcsak a mű megjelenését, de stilisztikai jellemzőit is rögzítettem. Adatokat gyűjtöttem a művek alkotóiról, s magukról a művekről.

Alapvető forrásaim voltak Bándi László és Rozsnyóiné Pintér Emőke munkái mellett, a Veszprémi Szemle számai; Kiss Tamás, Szabó Zoltán felmérése városunk szobrairól, 1989-ből; N. Nagy István gyűjteménye az EKMK Helytörténeti Gyűjteményében; a Veszprémi Kaleidoszkóp a MNL Veszprém Megyei Levéltárában; Veszprém Város Tanácsának iktatókönyvei, iratanyagai az 1950-es évek végéről, 1960-as évek elejéről, a MNL Veszprém Megyei Levéltárában; az interneten az Artportal, Csuha blog, Köztérkép (Szoborlap) és egyéb oldalak.

A munka befejező szakaszában több alkalommal konzultáltam veszprémi helytörténeti kutatókkal, történelemmel, művészetekkel foglalkozó szakemberekkel, s a velük folytatott beszélgetések során is több értékes információhoz jutottam. Mun-

kámat támogatták: Gopcsa Katalin művészettörténész, Szabóné Vörös Györgyi az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének vezetője, Perlaki Claudia a polgármesteri hivatal kulturális csoportvezetője, Udvarhelyi Erzsébet a Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény vezetője, dr. Karlinszky Balázs a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár vezetője, Rainer Pál a Laczkó Dezső Múzeum muzeológusa, régész, történész, Gy. Lovassy Klára helytörténeti kutató, Bándi László helytörténeti kutató, Máthé Éva a veszprémi zsidó hitközség képviselője, Jákói Bernadett helytörténeti kutató, Somfai Balázs nyugalmazott főlevéltáros, helytörténeti kutató, dr. Csiszár Miklós nyugalmazott könyvtáros, a Veszprémi Szemle főszerkesztője, helytörténeti kutató, Hermanics József kőfaragó, dr. László Péter művészettörténész. Folyamatosan pótolhatatlan segítséget kaptam Márkusné Vörös Hajnalkától és Bontó Lászlótól, a MNL Veszprém Megyei Levéltára munkatársaitól. Mindenkinek köszönöm!

Számszerű áttekintés

Jelenleg (2017. december 31-i állapot) 261 köztéri alkotás található Veszprém-ben. Természetesen lehet vitatni a számot, mert a sor folytatható. (A köztéri alkotások összesítő táblázatai a 43. és 44. oldalakon találhatók.)

A nyilvántartásban a közterületen lévő, vagy onnan látható szobrok, emlékművek, emléktáblák szerepelnek. Az épületdíszeket csak abban az esetben soroltam ide, ha utólag felhelyezett képzőművészeti alkotásokról van szó, mint például az Életöröm Idősek Otthona homlokzatán lévő, Néma Júlia által készített kerámiadíszítés, vagy az Ördögárok utcai bölcsőde homlokzatán lévő gyermekrajzszerű kerámia dekorációk. A Petőfi Színház üvegablaka és sgraffito képe Nagy Sándor alkotásai, önálló értékkel rendelkező művek, szintén bekerültek a felsorolásba, ahogy az épület homlokzatokat díszítő szobrok is. A díszítő ornamentikák azonban nem.

A nyilvántartás elkészülte után néhány statisztikai jellegű számolást végeztem. A köztéri alkotások 36 százaléka szobor, emlékmű; kicsivel több, mint 40 százaléka emléktábla. A fennmaradó negyed része az alkotásoknak kopjafa, kút, óra, történelmi emlék... Ez utóbbi szorul magyarázatra. Ide soroltam például a volt Gráner udvari iskola oromzatát, amely most lépcső-mellvéd és a Hősök Kapuját. Ide tartozik az az apró tábla is, amely a Hősök kapuja felé vezető szakaszon, kissé már az út szintje alá csúszva hirdeti, hogy a várfeljárót a Rátóti prépostság kőbányájából kikerülő kövekből készítették.

E tábla kapcsán szeretném hangsúlyozni: nem állítom, hogy teljes és tökéletes a regiszter. Köszönettel venném, ha segítenének információval, fotókkal mind teljesebbé tenni a nyilvántartást, amely azóta része lett Veszprém város értéktárának is. (Azért épp eme aprócska táblához kapcsoltam kérésemet, mert bár naponta járok a

A köztéri alkotások felállításának időbeni megoszlása

	1950-ig	1951-1960	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011-éig	
Szobor, emlékmű	13	5	11	8	6	23	18	9	93
Dombormű	1	0	1	3	2	1	2	4	14
Emléktábla, művészi értékkel	2	1	0	2	1	6	11	12	35
Emléktábla, csak szöveggel	7	0	2	3	6	18	26	11	73
Kopjafa, oszlop	0	0	1	0	1	2	4	0	8
Kút, ivókút, csobogó, óra	2	0	0	0	3	1	2	1	9
Történelmi emlékek	14	0	0	0	0	1	1	1	17
Épülethez kötődő szobor, dísz	9	0	1	0	1	0	1	0	12
	48	6	16	16	20	52	65	38	261

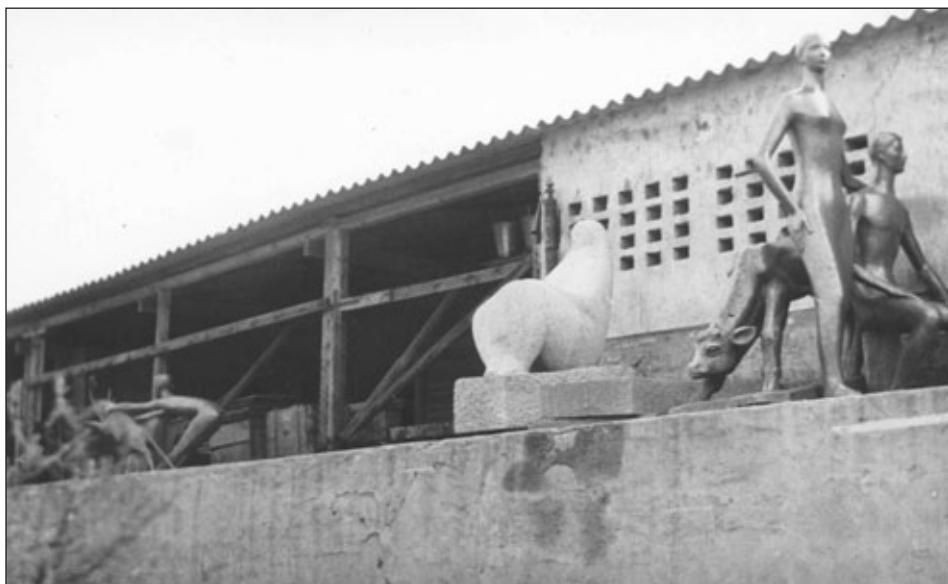
A köztéri alkotások városrészi megoszlása

Köztéri alkotás típusa	Vár	Belváros	Egyetemi városrész	Cholnoky htp.	Jutasi úti htp. Haszkovó htp.	Jutaspusztai, vasútállomás	Dósa-város, vár alatti területek	Allatkert	Gyula-fürdőt	Kádarta	Külső területek	összesen
Szobor, emlékmű	11	32	14	3	10	2	8	4	3	2	4	93
Dombormű	3	8	2	0	0	0	0	0	1	0	0	14
Emléktábla, művészi értékkel	16	8	3	0	0	1	6	1	0	0	0	35
Emléktábla, csak szöveggel	16	31	2	1	3	3	11	2	3	0	1	73
Kopjafa, oszlop	0	2	0	1	2	0	0	1	1	1	0	8
Kút, ivókút, esőfogó, óra	2	4	1	0	0	0	2	0	0	0	0	9
Történelmi emlékek	3	5	1	0	1	0	5	0	1	0	1	17
Épülethez kötődő szobor, dísz	0	7	0	1	2	0	2	0	0	0	0	12
	51	97	23	6	18	6	34	8	9	3	6	261

várba, nem vettem észre. Egy gyulafíratóti pedagógus hívta fel rá a figyelmemet.)

A köztéri alkotások területi megoszlása nem tartogat meglepetést. Az emléktáblák 66 százaléka, a szobrok, emlékművek fele a várban és a belvárosban található. A történelmi emlékek majdnem fele szintén a várban és a belvárosban áll, csaknem 30 százalékuk pedig a Dózsavárosban, illetve a vár alatti területeken.

Az sem meglepő, hogy a szobrok 15 százaléka van az egyetemi városrészben. A '60-as években a lakótelepi beruházások költségvetésének része volt a köztéri alkotások finanszírozása. Van egy fotó, amely bizonyítja: még készültek a házak, de már a veszprémi raktárban pihentek a közējük szánt szobrok. Ezek városképi jelentőséggel bíró, dekoratív alkotások, a szocialista realizmus némelyikre erőteljesen rányomta bélyegét. Ám készültek klasszikus értékű szobrok is szép számmal.

Helyüket váró szobrok a '60-as években.

Veszprémi Kaleidoszkóp (MNL Veszprém Megyei Levéltára – Fábíán Péter)

A '80-as években, a Kossuth utca északi oldala rekonstrukciójának időszakában a belvárosban szaporodtak meg a díszítő szándékú műalkotások. A rendszerváltást követően az emlékművek, s tiszteletadó portrék kerültek jelentős túlsúlyba. S érthető módon, a ma városunkban látható emléktáblák 78 százaléka a rendszerváltást követően készült.

A teljesség igénye fel sem merült (merülhetett) bennem e tanulmány írása során. Érdekességeket kerestem az információk sokaságában, illetve művészettörténészként néhány szakmai kuriózumot, kételyt emelek ki.

Zsuzsi

R. Kiss Lenke – akkor még – budapesti szobrásznő, a városi tanács pályázatára jelentkezett Zsuzsival, a kútszoborral. Megnyerte a pályázatot, 1961 március közepén fel is állították a bronz alkotást.

Az eredeti elképzelés szerint a tér közepére került volna, végül azonban kelet felé, a Járasi Tanács épülete, illetve az Ányos utcáról felvezető lépcső elé, betonszegéllyel körbevett medencébe állították, a medencét pedig virágokkal díszített parkocská övezte. De nézzük ezt részletesen az alábbi cikkben, amely arról mesél, hogyan lett a Vízöntő lányból Zsuzsi.

Nevezzük Zsuzsinak! (Napló 1961. március 29.)

A múlt héten darus kocsi és lelkes segítők közreműködésével felállították a Vöröshadsereg téren Veszprém város díszét, R. Kiss Lenke budapesti szobrászművész kútfiguráját, a „Vízöntő lány”-t. A város felszabadulásának évfordulójára, helyére került a szobor, hazánk felszabadulásának ünnepére ott lesz körülötte a park is...

Modern és szép ez a kislány, kacér lófárok-frizurájával. Lába izmos ugyan, de nem olyan torz, oszlopszerű, amilyenre mostanában a realista szobrászok esküsznek... A mi kislányunk modern ugyan, de aranyos...

Erről jut eszembe egy hódmezővásárhelyi példa. Van ott a főtéren egy kútfigura, neves szobrászművész alkotása. Benne szerepel a katalógusokban is, hivatalos neve „A korsós lány”. A vásárhelyiek azonban szívükbe fogadták, elnevezték Juliskának. Igazi nevét már nem is tudják. A fiatalok így szólítják randevúra egymást: estére találkozunk a Juliskánál.

Kedves példa ez, követni kellene. Adjunk mi is nevet a lányunknak. Modern gyerek ez, helyre teremtés, Juliska nem jó, az nem illene hozzá. Valami korszerűbb név kellene neki. Javaslatunk: Nevezzük Zsuzsinak!

Hisszük, hogy a veszprémiek egyetértenek velünk, és az alkotó sem sértődik meg, hogy „elkereszteljük” bronzból alkotott gyermekét. *Szeretetből tesszük.*

A '60-as, '70-es években Zsuzsi Veszprém szimbóluma volt, mára – talán kissé méltatlanul – háttérbe szorult. Fizikailag is, mert a polgármesteri hivatal épületének átadását követően nem az épület elé, hanem mellé, igaz, változatlanul az Ányos utca végére került vissza. Most hangulatos kis tér közepén áll, körbejárható, s a hajdani betonkockánál stílusosabb a kőből kirakott medence.

A Napló 1961. július 7-i számában szintén aláírás nélküli híradás jelent meg:

A Hazafias Népfront és a városi tanács buzdítására érdekes vállalkozás született a veszprémi nyugdíjasok körében. Húszan közülük felcsaptak önkéntes parkőrnek. Fél-félnapos váltásban, társadalmi munkaként, tehát „bélyegért” vállalkoztak ezek az emberek arra, hogy felügyeljenek a Lenin liget, a Vöröshadsereg tér és a színház-

kert parkjaira. A piros karszalagos önkéntes munkások rövidesen meg is jelennek a zöld területeken.

Remélhetőleg ez a vállalkozás fogja majd nyugvópontra juttatni a Napló hasábjain az utóbbi időben sokat tárgyalt „Zsuzsi-problémát” is. Az önkéntes parkőrök talán udvariasabban szólítják majd fel az idegeneket, hogy ne pusztítsák a szobor körüli parkot...

Zsuzsi a volt Veszprémi Járási Tanács épülete előtt, az Ányos utcai lépcső fölöött állt. A turisták fényképezési mániája miatt a parkos részre – amely eredetileg körbevette a medencét – a szoborhoz vezető utakat terveztek. Bodó Emma felvétele a '60-as évek közepén

Egy korábbi glosszában olvasható a megyei lapban, hogy parkőr vigyázott a szobor körüli virágokra. Harsány, többek szerint bántó kiabálással próbálta elűzni a turistákat, akik a virágokon átlépve, időnként letaposva, próbáltak közel jutni Zsuzsihoz, hogy őt ölelve készülhessen róluk fénykép. Később utat hagytak a turistáknak a virágok között.

R. Kiss Lenke (akinek nevében az R betűt férjét, Rábay Györgyöt jelzi) 1951 és 1957 között járt a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, ahol Barcsay Jenő, Mikus Sándor, Pátzay Pál voltak a mesterei. Ez az információ mutatja, hogy Zsuzsi a művésznő korai alkotása: *Zsuzsi ikertestvére, Mikus Sándor Korsós lány című szobra. A szerző felvétele*

sa, első nagyméretű – 2 méteres – műve, amelyet mégis kiforrott, harmonikus kompozíció, profi felületkezelés, elegancia és erő jellemez.

Van városunkban egy másik Korsós lány is, Mikus Sándor, a mester alkotása. Zsuzsi után egy évvel került Veszprémbe, a Kiss Lajos lakótelepre. A Stadion étterem teraszán üldögélt sokáig, jelenleg a Csermák Antal utca 10-es számú háza mögötti parkot díszíti. (Szép helyen van, csak sajnos kevesen látják.) Ha a két hölgyet összehasonlítjuk, azonnal észrevesszük, hogy a mester hatása ekkor még erőteljes R. Kiss Lenke művészetében. A test arányai, a vaskos végtagok, de legfőképpen a fej, a haj kialakítása ikertestvérekké teszi őket. Szerencsére mindkét szobor jó, így városunk csak nyert általuk.

Hiányzó fotók

*R. Kiss Lenke: Női akt a színházkertben. Ha valakinek van korábbi fotója a szoborról, ossza meg velünk!
A szerző felvétele*

R. Kiss Lenke egy másik csinos lánykája a Színházkertben áll. Ő is medencében, bár ebben hol volt, hol nem volt víz az évek során. A Női akt címet viselő bronz lány mintha haját mosna, karjai felemelve, kezei hátul a haját igazítják.

A szobor felállításának dátuma kérdéses. Van, ahol 1978, van, ahol 1987 szerepel. Egy dátum nélküli, városi tanácsi dokumentumban a „korábban tervezett, de még meg nem valósult beruházások” között található, Somogyi József szoborkompozíciója a díszkútra (Három Grácia –1987) és Marosán László fémkompozíció a Dimitrov MMK homlokzatára (1979), valamint R. Kiss Lenke Kittenberger Kálmán mellszobra a Vadasparkba (1978) mellett. A városi szájhagyomány szerint a Női akt a hetvenes évek végén került jelenlegi helyére.

Sokáig szökőkútként működött, de elkészülte után, jóformán azonnal megrongálódott a medence vízrendszere, a lombos fák alatt eltömődött, ezért növényekkel ültették be. 2007-ben a szökőkút 200 000 forintos felújítási költségét a Bakonykarszt Zrt. állta. A felújítás során 6 új szórófejet építet-

tek be műanyag, illetve saválló anyagok felhasználásával. A most szándékosan kövekkel telített medencébe vékonyka vízsugarak spriccelnek, a homlokfali ívó kutat pedig lábpedálos rendszerrel felújították.

Sajnos, eredeti állapotában – szökőkút közepén álló szoborként megörökítve – nem sikerült fényképet találni róla. Örömmel venném, ha valaki a családi fotóalbumban talál róla képet, megosztaná velünk.

Pogány Géza Tábortűz című domborműve eredetileg nem szürke volt. A fölötte lévő napellenzők rontják az összehatást! A szerző felvétele

Egy másik mű kapcsán is segítségüket kérem. A „Lordok háza” homlokzatán, a hajdani Balatontourist irodája mellett van egy dombormű. Pogány Géza műgyantás cementből készült, 1971-ben felhelyezett alkotásának címe, Tábortűz. A nonfiguratív plasztika jelentős része függőleges tagolású, egymással lazán párhuzamos „lángnyelvekből” áll, a bal alsó arany metszési pontban szimbolikus tűz látható. Ezt sugárirányban szétterülő bordázat szimbolizálja. A mű ritmusa ezen a ponton egyértelműen megtörik, a szimbolikus üzenet így egyértelművé válik. „Van, aki a Bakony mélyében működő titokzatos geológiai erők játékát véli felfedezni az alkotásban, másokat a világ teremtésére emlékezteti, s némelyek szerint a megye legfontosabb ásványi kincsének, a bauxitnak absztrakt megjelenítéséről van szó.” – írja Huba László Veszprém című könyvecskéjében. Felmerült a helytörténeteszekkel folytatott egyeztetés során, hogy eredetileg nem szürke volt az alkotás, inkább a bauxitra emlékeztető, vöröses színe volt. A Balassa László, Kralovánszky Alán által írt és szerkesztett Veszprém című könyvben szerepel: „... Pogány Géza színes beton

*Nem a fiú nagy, a szobor kicsi.
R Kiss Lenke: Anya gyermekkel.
A szerző felvétele*

habarcsból készített Tábortűz című faldísz-e... ” Ez a mondat is azt erősíti, hogy eredetileg nem szürke volt a dombormű. Ha valakinek van róla hetvenes évekbeli színes fotója, kérem, ossza meg velünk!

R. Kiss Lenkénél maradvá még: a Rózsa Úti Általános Iskola udvarán található egy alig 70 centiméter magas, mégis monumentális, tömörszerűen formált, harmonikus szobra, az Anya gyermekkel. László Péter szerint – aki a művésznő munkásságának kutatója – korai alkotásról van szó, R. Kiss Lenke a későbbiekben követ már nem faragott. Valószínűleg az egyik budapesti híd II. világháborúban megrongálódott pilléréből készült. Vándorfiné Fülöp Mária, az iskola nyugalmazott igazgatója mesélte, hogy a rendszerváltás időszakában ő és

Bors József alpolgármester találták a szobrot a Tűztorony lábánál akkoriban lévő „szemétdombon”. Hogy került oda? Mikor? Nem tudjuk. Az iskola szülői közösségének összefogásával került az iskola udvarára, és biztonságba.

Szintén szép helyen látható – illetve épp ez a baj: nem látható – a művésznő Memento című szobra. A bronzból készült torzó első ránézésre madárijesztőt ábrázol. Ember nagyságú keresztet „öltöztetett fel”: nyitott katonai kabátot

Kár, hogy kevesen látják az örök katonának emléket állító „madárijesztőt”, az expresszionista szobrászat e remek példáját, R. Kiss Lenke alkotását. A szerző felvétele

tépked a szél, mögötte csontváz sejlik. A has magasságában hatalmas lyuk tátong. A figura feje helyén katonai rohamsisak, rajta golyó ütötte lyuk. Az expresszionista szobrászat színvonalas, hatásos alkotása. A levéltár épületének felújítás utáni avatásakor került a Panteonból ide e szobor, „a hajdani jutasi altisztképző hősi halott oktatói és növendékei emlékére”. Méltó hely, méltó küldetés e remek műnek, de sajnos, alig-alig látja ember. A levéltár vendégforgalma nem a főkapun keresztül zajlik, látogató – még ha tudná is, mit rejt az udvar – nem sétálhat be.

Dózsa és Sztálin

Egy, ma már vitatott, de a szocializmus időszakában megneemesített hős, Dózsa György szobrát R. Kiss Lenke bátyja, a szocialista évtizedek legfoglalkoztatottabb szobrásza, Kiss István készítette. Az „igazi” a fővárosban, a vár alatt található. Az akkoriban épült Dózsa György Általános Iskola kertjében ennek terve, kicsinyített változata áll 1959 óta.

Művészettörténészek egybehangzó véleménye szerint a vázlat sokkal jobb, mint a kész, monumentális alkotás. Ennek oka épp a méret. Budán a főalak és a mellette álló parasztok csoportjai között sok méteres a távolság. A veszprémi Dózsa György alig 140 centi magas, nem hérosz, csupán kemény, küzdő ember, „katonái” szorosan mellette – igaz, alatta is – állnak, s a kompozíció ettől összefogott, dinamikus. (Kiss István művei közül a legismertebbek: a budapesti Tanácsköztársasági emlékmű, a zánkai, galambok röptét ábrázoló Béke, a Kecskeméten lévő Hunyadi János lovasszobor. Egyébként legalább öt-hat Dózsa szobra áll szerte az országban.)

Kiss István Veszprémben látható emlékmű-terve jobb, mint az „igazi” Budapesten. A szerző felvétele

*Sztálin szobra Budapesten. A talapzaton körben az embernagyságnál nagyobb fríz.
Fotó átvéve a www.szoborlap.hu oldalról*

Itt a helye az egyik legérdekesebb művészettörténeti felfedezésnek, Mikus Sándor Barátság emlékműve kapcsán. A József Attila utca 3. szám alatt található, vörös kő hasábon lévő dombormű csaknem egy az egyben részlete a hajdani budapesti Sztálin-szobor talapzatán lévő fríznek.

A Sztálin-szobor talapzatán a bal oldali, ember nagyságúnál magasabb relief egy szovjet katona történetét ábrázolja, aki a domborművön elmesélt történet végén – a szobor-talapzat első oldalának közepén – „felszabadítja” a magyar családot. Kezében magyar gyermeket tart, tisztje kezét fog a magyar apával. A veszprémi reliefen nem a tiszt, hanem maga a hős szovjet katona fog kezét a magyar férfival. A kompozíció, az alakok, az arányok azonban tökéletesen azonosak a Sztálin-szobor talapzatának reliefjével.

A budapesti relief 1952-ben készült. Helyi források szerint Veszprémben 1961-ben állították fel a domborművet. A Veszprémi Kaleidoszkópban található egy fotó a már felállított reliefről, s ezt a fotót tulajdonosa 1959-re datálta. A szoborlap.hu-n, valamint Szij Rezső Mikus Sándorról szóló könyvében 1957 szerepel.

Egy nem jelzett dátumú, de valószínűleg az 1970-es évek elején készült albumban, amely a város akkori köztéri alkotásainak fotóit, adatait tartalmazza, „Kerekes terve alapján Márvány Pál szobrászművész” bejegyzés olvasható. Ettől kezdve mindenütt Márvány Pál alkotásaként szerepelt a dombormű. Márvány Pál nevű szob-

Egyértelmű a hasonlóság, azonosság. Balra a Sztálin-szobor frízének részlete, jobbra a veszprémi dombormű. Archiv felvétel átvéve a www.szoborlap.hu oldalról, a veszprémi fotó a szerző felvétele

rászról senki nem hallott. Nem sikerült kiderítenem, honnan került elő ez a név. Felmerült, hogy az 1950-es években, Veszprémben tevékenykedett egy Márvány nevezetű fémöntő, s talán ő öntötte bronzbba a domborművet. Levéltári kutatások során kiderült, hogy ez a hír pontatlan. Márvány Pál nem fémöntő volt, hanem fényképész.

A másik felmerült név: Kerekes. Ki lehetett ő, akinek a tervei alapján állítólag készült a relief? Mikus Sándor mellett a fríz készítése során 22 szobrász dolgozott. Egyelőre nem sikerült megtudni valamennyinek a nevét. Az életkor és az ismert munkásság figyelembevételével esetleg felmerülhet Kerekes István szobrász neve.

Végül megadta a választ kérdésünkre Szij Rezső Mikus Sándorról írt könyvében (Corvina 1977) az alábbi mondat: „... Zászlós fiú, amelyet Veszprémben állítottak fel 1959-ben. Megelőzte ezt a művét a Veszprémben 1957-ben fölállított dombormű, amelyen egy szovjet katona nyújtja jobbját egy civil magyarnak. [...] Puritán eszközökkel készült, 'forradalmi gesztusok' nélküli alkotás ez is.”

Tehát bizonyos, hogy Mikus Sándor alkotásával és a Sztálin-szobor frízének egy részletével van dolgunk, ennek vázlatáról, vagy másolatáról, amely önálló műként került városunkba.

Fotó a szovjet laktanyából

Nem művészettörténeti, hanem történeti kuriózum egy fotó, amely hetekkel ezelőtt került elő. A levéltár szomszédságában, a Török Ignác utcában van a

Török Ignác utcai emlékhely, Kiss Ernő és Lázár Vilmos tiszteletére. A szerző felvétele

Veszprémi Örmény Kisebbségi Önkormányzat által felállított emlékhely, a két örmény származású aradi vértanú, Kiss Ernő és Lázár Vilmos tiszteletére. Azt tudtuk, hogy itt és így, ahogy ma, szovjet laktanya korában is állt emlékmű. Erről került elő fotó a MNL Veszprém Megyei Levéltárából.

*Szovjet páncélos emlékmű a mai Török Ignác utcában.
MNL Veszprém Megyei Levéltára*

A fénykép készítésének időpontját nem lehet tudni, de a minősége alapján feltételezhető, hogy 1980 és 1990 közötti. A szovjet páncélos emlékmű két részből állt. Egyik része a 303-as számmal jelölt, több helyen lyukas páncéltorony, amely a ma virágtartóként funkcionáló kereszt alakú talapzaton állt. A sérülések rajta talán a második világháborús harcokban keletkeztek. A tornyot 1990-ben a szovjet csapa-

tok kivonulása előtt leszerelték, egy ideig a laktanya területén hevert. Az emlékmű másik része a fal, amelyen egy katona figura látszik és egy felirat: „*Megsokszorozzuk és folytatjuk apáink dicsőségét.*” Mára a fal felső részébe kis hullám került, s a két honvéd tábornok emléktáblája váltotta fel a szovjet katona domborművét.

Krasznai Lajos művei

Krasznai (1934-ig Krausz) Lajos a XX. század első felének jelentős egyházművésze volt. Budapesten született 1884-ben s itt halt meg 1965-ben. Vasadi Ferenc, Emil Schrödl, majd Radnai Béla tanítványa volt. Szerke az országban több százra tehető műveinek száma.

Veszprémben korábban is tudtuk, hogy – a Szent László plébánia homlokzatán lévő Jézus szíve szobrot (és a templom belső díszítését) ő készítette a '40-es, '50-es években.

Nemrég derült ki, hogy a levéltár épületének utcai homlokzatán lévő IV. Bélát és Árpád vezért ábrázoló szobrokat is ő készítette. Sajnos, a szobrok restaurálásakor ez a tény még nem volt ismert, így Árpád vezér arcának rekonstrukciója nagyon gyengén sikerült. A fej szinte teljesen elpusztult, s a restauráló Hermanics Józsefnek nem állt rendelkezésére semmiféle minta, kép az eredeti állapotról. Jelenleg a készülés korából származó, digitalizált fotó birtokában vagyunk, köszönhetően a művész dédunokájának, Révay Máténak, aki az interneten gyűjtötte egybe és tárta nyilvánosság elé Krasznai Lajos műveit.

A Benedek-hegyi kereszten lévő feszület alkotóját sem ismertük, egész addig, amíg a Krasznai Lajos lányával készített interjúban, – amely a Rab Mária Híradó 2012. júniusi, 6. számában jelent meg – nem olvashattuk az állítást, hogy a feszületet Krasznai Lajos készítette. A művész dédunokája ezt az információt egy dátum nélküli, írógéppel írt, de kézírással itt-ott kiegészített listával megerősítette. Ebben, a Krasznai Lajos által írt felsorolásban, saját művei között szerepel a Benedek-hegyen lévő feszület. Más forrás azonban ezt még nem erősítette meg.

A Szent István Elemi Népiskola homlokzatán már az átadáskor, 1939-ben fent állt, ék alakú talapzaton Szent István szobra, „*mely emlékeztetni fog mindenkit arra, hogy ez a fővárosba is beillő iskola a Szent István jubileumi szentév emlékére épült*”. (Az idézet a Veszprémi Hírlap 1939. szeptember 17-i számában megjelent tudósításban olvasható.) A szobor alkotójáról sehol nem történt említés. Valószínűsítem – de bizonyítani nem tudom, – hogy a Szent István szobor alkotója Krasznai Lajos, vagy egy tanítványa.

A művész jó barátságban volt Tóth Tihamérral, aki 1938-tól Rott Nándor segéd-püspökeként tevékenykedett Veszprémben, majd 1939. március 3-tól májusig, haláláig püspökként az egyházmegye teljes jogú kormányzása az ő kezében volt. Őt

Árpád vezér szobra Krasznai Lajos műterme előtt. Archiv felvétel átvéve a www.krasznailajos.hu oldalról

Árpád vezér szobra ma a levéltár homlokzatán. A szerző felvétele

követte 1939. szeptember 26-tól Czapi Gyula, aki az iskola avatásán is jelen volt. A szobrot az „interregnum” idején dr. Beóthy István apátkanonok ajándékozta az iskolának. Tehát Tóth Tihamér épp a szobor megrendelésének, készítésének idején püspökként döntési helyzetben volt.

A Szent István-szobor stílusában nagyon közel áll a levéltár épületének utcai homlokzatán látható két szoborhoz, IV. Béla és Árpád vezér alakjához, mindkettő alkotója Krasznai Lajos. A levéltári szobrok 1927–34 között készültek.

Egy művészettörténetben laikus újságíró, J. F. a Veszprémi Hét 1994. december 9-i számában, „Elfelejtett” szobrok című írásában a Szent István-szoborról azt írja: „Az egykori jutasi altisztképző parancsnoki épületének falán” látható. Tehát ránézésre, egy laikus számára is, az összetévesztésig egyértelmű a rokonság.

Hermanics József, aki 2005-ben a levéltár homlokzati szobrai, majd 2006-ban a Szent István-szobrot restaurálta, arról tájékoztatott, hogy a Szent István-szobron semmiféle jelzést nem talált, de anyaga azonos a levéltári szobrokéval.

A keszthelyi Kis Szt. Teréz Karmelita Bazilikában látható egy Krasznai Lajos által készített Szent István-szobor, amely 1938-ban került oda. A fej kialakítása, tartása szembeötlő hasonlóságot mutat a veszprémi szoborével. A drapéria megformálása azonban más. A veszprémi historizáló, robusztus, stilizált hatású drapéria helyett Keszthelyen életszerűbb, laza esésű a ruházat ábrázolása, olyan, mint a Jézus szíve szobor a veszprémi Szent László plébánia homlokzatán. A levéltári szobrok ruházatalakítása azonban erős rokonságot mutat az iskola homlokzatán látható Szent István szoborával.

Szent István király szobra a Dózsa György Általános Iskola kisépülete, a hajdani Szent István Elemi Népiskola homlokzatán. A szerző felvétele

A Krasznai hagyaték gondozója, Révay Máté azonban állítja, hogy semmiféle nyomát nem találta a veszprémi Szent István szobornak. A kérdés végleges megválaszolásához további kutatások szükségesek a Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltárban, bár eddig ott sem találtunk olyan adatot, amely alátámasztaná feltevésemet. Sőt, a szoborról semmiféle adatot nem találtunk.

Szent István a keszthelyi Kis Szt. Teréz Karmelita Bazilikában. Archiv felvétel átvéve a www.krasznailajos.hu oldalról

A kutatások során még egy probléma felmerült: Szent István bal kezében hosszú száru, kettős keresztet tart, jobb kezét könyökből behajlítja, s ebben az országalmát tartja. A Szent István Elemi Népiskoláról 1939-ben készített fotón látszik, hogy Szent István szobra eredetileg nem teljesen olyan volt, mint amilyen ma, jobb kezét épp csak kicsit hajlítja meg könyöknél, s keze üres.

Kováts Sándortól, a Dózsa György Általános Iskola nyugalmazott igazgatójától, aki gyermekként az iskolához tartozó lakásban lakott, megtudtam, hogy az iskola épülete 1945 tavaszán bombatalálatot kapott. A szobor megrongálódott, keze letört. Egy kőművessel – nevére nem emlékszik – javíttatták meg. A változás ezzel magyarázható.

Teknősbékából golyó

A Dózsavárosban, a Martinovics téren lévő Golyózó fiú című szoborért alkotója, Radó Károly 1965-ben az MNMA kisplasztikai díját kapta. A művet 1960-ban készítette, erről dokumentumok állnak rendelkezésünkre. Az Artportalon, a képzőművészek digitális nyilvántartásában azonban Radó Károly művei között a Golyózó fiú nem szerepel, helyette az akkori Lenin ligetbe tervezett Fiú teknősbékával című szobor van jelölve ugyanúgy, mint a művész honlapján. A szoborlap.hu lelkes tagjai

évek óta keresik, hol lehet ez a teknősbékás szobor.

A levéltárban megtalált dokumentumokból kiderül, hogy 1960. szeptember 20-án a szobor agyagmodelljének, majd október 21-én gipszmodelljének zsűrizésekor „Lenin-ligetbe kerülő figurális díszkútról” döntöttek. 1960. november 1-én, a bronzba öntésről szóló szerződésben viszont már Guggoló fiú című kútfigurának nevezik az alkotást, amely „Veszprém város közterén felállításra kerül”. Előbb tehát eltűnt a teknősbéka, majd maga a kút is, és

Radó Károly Golyózó fiú című alkotása a Dózsavárosban, a Martinovics téren. A szerző felvétele

maradt a Guggoló fiú, akinek a neve – karjának mozdulata miatt – lassan átalakult golyózóvá.

Egyébként ezt a szép, és a parkba oly annyira illő szobrot 2007 júliusában ellopták. Szerencsére egy színesfém kereskedőnél észrevette Hermánics József kőfaragó, sok veszprémi plasztika restaurátora, gondozója. Visszaszerezte, felállította, megtisztította, s környékét rendbe tette. Ekkor kapta a kő talapzatot.

Az elveszett szobor, az Amforát tartó, egy 1964-es felvételen. Eredetileg a vidámparki tó közepén állt, majd a Kapuváry-ház, a volt városi tanács udvarán. Hol lehet most? Megvan még? Veszprémi Kaleidoszkóp (MNL Veszprém Megyei Levéltára – Kovács Tibor)

S ha díszkút és szobor eltűnés: volt egy aranyos, puttószerű, amforát tartó, ég felé néző kisfiú szobor városunkban. Először a vidámparki tó közepén állt, az edényből víz spriccelt fölfelé. Később a városi tanács – Kapuváry-ház – udvarán volt sokáig. Most vajon hol lehet? Megvan még valahol?

Forradalmár költők

A Hriszto Botev Általános Iskola udvarán, fenyőfák alatt található a forradalmár költő, Botev portréja. A Napló 1981. május 23-i számából megtudhatjuk, hogy az országos bolgár vers- és prózamondó verseny döntője Veszprémben zajlott, s a bolgár nagykövet hozta ajándékba a Botev nevét viselő iskolának. Az újságíró mellszobrot említ, pedig nem az. Furcsa szobor: egyetlen hatalmas fej, s nemhogy a vállát, a nyakát sem látjuk. Kissé morbid az összehatás, mintha egy levágott fej állna az asztalon.

A közelmúltban oldódott meg a rejtély. Egy bolgár tudós járt látogatóban a Pannon Egyetemen, dr. Domokos Endrénél. Szóba került a furcsa Botev-fej s a tudós később, otthon utánanézett. Az 1964-ben készült óriási Botev-emlékmű fejét kaptuk

A hatalmas Hristo Botev-szobor Bulgáriában. A kép az internetről átvéve, a szerző számára ismeretlen oldalról

ajándékba. Az eredeti öntőmintával készítették, ezért ilyen nagy, s azért nincs nyaka, válla, mert az óriás szobor fordulás közben ábrázolja a költőt.

Forradalmár költő a mi történelmünkben is volt. József Attila-szobra évtizedekig a Szabadság téren állt, most a város szélén, a Vetési gimnázium előtt. (A közelmúltban hangzott el a városi közgyűlésen, hogy vissza kellene hozni a belvárosba.) Tar István 1960-ban felállított szobra – amelyért a művész Munkácsy Mihály-díjat kapott – igazi szocreál mű. Makón is van egy pont ugyanilyen szobra, pontosabban ugyanez, 1957-ben állították fel, tehát miénk a második öntés.

Csikász Imre

Másik forradalmár költőnk, Petőfi Sándor emléktáblája dupla érték. Csikász Imre készítette 1913-ban, a Megyeház téren látható. Az ő műve az 1910-ben készült, várban található Batsányi János-emléktábla is, s állítólag a megyei könyvtár homlokzatán a Madonnát is ő faragta.

A veszprémi születésű fiatalember korának nagy szobrász reménysége volt, s ha 30 évesen nem hal meg tüdőbajban, messze vihette volna városunk hírét. Nem véletlen, hogy Hornig Károly püspök is támogatta őt. A Kossuth iskola előtt álló Kossuth-mellszobor – ez kiemelkedően jól szerkesztett mellszobor – is az ő mun-

József Attila Makón. A kép átvéve a www.szoborlap.hu oldalról

A méltatlanná vált helyen lévő Csikász Imre-emléktábla, a Csikász Imre utcában. A szerző felvétele

ba. Akkor a múzeumban állították ki, s 2002-ben, a Kossuth-emlékévben került a Budapesti útra. Raffay Béla az alkotóról, Csikász Imréről is készített portrét, a Panteon számára.

A Csikász utcában emléktáblája van a művésznek, bár ezzel nem dicsekedhetünk. Klinker porcelán darabokból van összerakva, 1984-ben a Hazafias Népfront állíttatta. A tábla önmagában sem túl vonzó, méltó alkotás, de ahogy most kinéz! A fölötté lévő légkondicionálók szinte agyonnyomják, a lefolyó víz pedig lassan szétmarja.

Az Eszterházy utca alján, szülőházán is van egy emléktáblája a fiatal szobrásznak, 1931-ben állította a Veszprémvármegyei Múzeum, közadakozásból, s az a Rumi Rajki István készítette, aki a Hősök kapujának angyalait.

Szigeti testvérek

„E házban született 1831 évben Szigeti Imre a nemzeti színművészet úttörő gárdájának oszlopos tagja. A Nemzeti Színház nyugdíjintézetének alelnöke” – olvasható a Kossuth Lajos utca 13. számú kapuja fölött lévő, szemlátomást régi emléktáblán. 1902. szeptember 28-án avatták a táblát, de nem csak ezt.

Az egyik legrégebbi magyar színészcsalád tagjai: Szigeti József és Imre. (Harmadik testvérüknek a felesége volt operaénekesnő, József unokája pedig nem más, mint Vízvári Mariska, első filmszínésznőnk.) Tripammer névről változtattak Szigetire. József 1822-ben született, Imre 1831-ben, s mindketten, alig két hónap különbséggel 1902-ben haltak meg. Már ebben az évben emléktáblát kaptak, Szigeti József táblájának 100 koronás díját a városi pénztárból fizették. Ugyanezen a napon Szigeti Imre emléktábláját is felavatták, ezt dr. Óvári Ferenc saját költségén készítette el. Szigeti Imre emléktáblája azóta is látható. Józsefé a múzeum felsőorsí rak-

*Szigeti József emléktáblája.
Laczkó Dezső Múzeum*

színház igazgatója. 1868-ban a Nemzeti Színház szerződtette. Jellemszínészként főként humoros alakokat elevenített meg. Ahogy a táblán is olvasható, a Nemzeti Színház nyugdíjintézetének több évig volt alelnöke.

tárában van, 1968-ban, amikor a Kossuth utca déli oldalát bontották, levették.

Pedig József volt a „nagyobb”. Vándorszínészként kezdte, 1844-ben szerződtették a Nemzeti Színházhoz, ahol rövidesen méltó utóda lett a Petőfi-versből ismert Megyerinek. Jellemszínészként épp olyan jó volt, mint drámai hősök alakítójaként. A Színész Tanoda tanáraként, majd igazgatójaként sokat tett a nemzeti színjátszás érdekében, de elmondhatjuk azt is, hogy korának legsikeresebb színpadi szerzője, túlszárnyalva Szigligeti Edét. A raktárban lévő táblán ez olvasható: „Ebben a házban születet 1822 május 1-én Szigeti József színművész és színműíró. Jeles fiának dicsőítésére ez emléket állította Veszprém város közönsége 1902 évben.”

Öccse, Imre 1856-ban Pécsen lépett először színpadra. Egy év múlva a kolozsvári színházhoz szegődött, 1860-tól pedig a győri

Ararát hegye

A Hangvilla előtt álló emlékmű azt az eseményt szimbolizálja, amikor Noé bárkája a vízözön után az örmények 5 ezer méternél is magasabb szent hegyén, az Ararátot földet ért. Pogány Gábor Benő faragta a hegyet, Mihály Gábor készítette a bárkát. Sokan megünnepelték el mellette nap, mint nap, de kevesen vannak, akik akár egyszer is alaposan megnézték már. (Tapasztalatból tudom, eddig bárkinek meséltem a műről, mindenki csodálkozva nézett rám.) Pedig megéri körbejárni, végig tanulmányozni.

Érdemes végig tanulmányozni Ararát hegyét, a Hangvilla előtt álló emlékmű faragásait. A szerző felvétele

A hegy az emberiség és az élővilág megmaradásának, újjászületésének szimbóluma. A három darabból összeillesztett mészkő tömb tetején egy ponton lett rögzítve Noé bárkája, így szinte lebeg. A hajó az ókorból ismert formát követi, oldala bordázott, orra felfelé ível, hátsó része szögletesen lezárt.

A mészkő tömbön ló, bika, tigris, farkas, kutya, tehén, kakas, kecske látható. Ám csak első ránézésre tűnnek ezek a figurák a bárkába menekülő állatoknak. Bár jó néhány kifejezetten realistán ábrázolt, valójában kultúrtörténeti utazást szimbolizálnak.

Az egyik négy lábú állat az őskori falfestmények bölényének másolata. A farkas egyértelműen Róma alapítóinak felnevelője. A ló szügyébe kapó sárkány Szent György legendáját mutatja. A két realisztikus kutya, mintha egy németalföldi zsánerképen ülne. Mitológiai alakok is láthatók a tömbön: fent Niké szárnyas alakja, a túloldalon bukott ördög, kentaur figura, a tömb lábánál két szfinx. Minotaurusz ábrázolása hűen másolja Picasso Guernica című művét, hasonlóan a kakas alakjához, amely szintén Picasso figurája.

A veszprémi várbeli közműalagút

BALASSA LÁSZLÓ

A VESZPRÉMI VÁR ÉPÜLETÁLLOMÁNYA ÉRTÉKES, A PÜSPÖKI PALOTA, a kanonoki házak, vagy az iskolák eltérő időben, egységes elképzelések nélkül jöttek létre. Maga az utca, a burkolat is esetlegesen alakult, ahány, annyiféle anyagból. A védett épületek sora előtt valamikor járdát építettek, de ezzel sem lehetett kedvező hatást elérni, sőt ezzel még oktanulul le is szűkítették az úttestet. Gondoljuk el, hogy a Vár egyre növekvő idegenforgalma az egy méteres járdákon hömpölygött! Mindezeket el kellett látni a mostani igényeknek megfelelő közművekkel. A korszerű közművek: a villanyvezetékek, csatornák, vízcsövek számára úgyszólván át kellett volna alakítani az utca teljességét, de még a teljes átalakítással sem lehetett sikerre számítani. A korábbi ellátási megoldások nem vezettek célra: Igaz, hogy már a 18-ik században is volt vezetékes víz, de nem volt elegendő, később emberi erővel hordták a vizet, a fűtés fával-szénnel történt, de a tüzelőt lovas kocsikkal, később teherautókkal kellett felhordani. A világítás elegánsabb lehetett a petróleumlámpákkal, de mindennek a helyigénye már nem volt bővíthető. A megoldáshoz több változatot is átgondoltak, felmerült például, hogy a várfalakon kívül vezessék valamennyi közművet. Ha jól meggondoljuk, ez még bonyolultabb lett volna, hiszen az épületeken belül, meg a hátsó telkeken kellett volna az eltérő megoldású, helyigényű vezetékeket lefektetni, nem beszélve a műemlékvédelmi szempontokból! A várfalakon-támfalakon átdugott vezetékek után a Vár külső képét helyre kellett volna állítani. Vagy például a szennyvízcsatorna megfelelő lejtésben való fektetésére, a Vároldalban levezetésére, ugyancsak hallatlan nehézségekkel kellett számolni. És még említeni kell a közműépítés gépeinek helyigényét: kívül, a Vároldalban kellett volna valóságos utakat létrehozni és még a kotrógépek mozgásának gátját: hiszen helyenként az utca maga is nagyon szűk. A nagykapunál például, vagy a 14-es és a 6-os házak között, vagy a Dubniczay-ház és a püspöki alkalmazottak háza között. A kotrógépeknek pedig körben kell forogni.

Belegondolva tehát világossá lett, hogy a hagyományos eszközökkel, vezetékezéssel nem lehet a Vár közművesítését megoldani. Még a szokványos, föld alatti kábel- és csővezetékek sem kínáltak megoldást, lassanként világos lett, hogy a teljes vezetékeezést valamilyen alagútba kellett tenni. De ilyen alagút addig nem létezett az országban. A pesti közműtervezők tudtak egy lakótelepen újonnan épülő

valamilyen csatornaalagútról. (De ott sem volt szó arról, hogy közös alagútba terveztek volna magasfeszültségű vezetéket és vizet – csatornát.)

Közös fejtöréssel, a biztonsági előírások szükség szerinti átértelmezésével sikerült a technikailag kivitelezhető és gazdaságos alagutat megtervezni. De miből, milyen szerkezettel? Adva volt éppen akkor a veszprémi Házgyár lassú kimúlása: a paneles lakóházépítés csökkent, már másutt, Fehérváron, Győrben sem terveztek paneles lakóházépítést. A házgyári kapacitás azonban még létezett, s jó ötlet volt a panelgyártás átállítása alagútelemekre. Ehhez ki lehetett találni a derékszögben kétszer meghajlított panelt, lényegében U-idommá, amiből kettő-kettőt alul-felül szembefordítva képeztek egy csődarabot. Ezek lerakásához a panel-technológia rendelkezésre állt, a Házgyár szállítási eszközeivel együtt. A 2,40 x 2,40 méteres belvilágú cső a szerkezettel együtt 3,00 x 3,00 méteres keresztmetszetű, előre kiemelt föld-(szikla)árokba lehetett a csődarabokat lehelyezni, betonhabarcs kötéssel, kétoldalt és fent murva ágyazattal a pontos beállítás és az utcaburkolat egyenletes felfektetése érdekében. Ez a méret még a szűk helyeken is elfért a Vár utcában.

A vezetékek ebben a csőben úgy helyezkednek el, hogy a keleti oldalon fejmagasságban a beton oldalfalon (előre beépített konzolokon) a vízvezetéki cső halad, a nyugati oldalon beépített szögacél polcokon felül a nagyfeszültségű kábel, közbül a kisfeszültségű kábel és a távközlési (telefon, számítógép, TV stb.) kábelek haladnak, alul a mindkét oldalról ráköthető csatornacső és még a szükség szerint behelyezhető vezetékek. A rendszer ellenőrzése, javítása céljából szükségeszerű az alagút végigjárása. A bejáratot a Vár utca 6-os ház pincéjéből bevezető kis szárnyalagút biztosítja, ezen át érintkezhetnek a nagyfeszültségű áramcsatlakozás és a biztonsági kapcsolatok vezetékai is a külső hálózatokkal. A kezelők biztonságát három vészkijárat szolgálja, alulról mászólétrákkal és belülről nyitható acél csapóajtókkal.

A gáz miatt szükséges az alagút folyamatos szellőzése, ami három helyen kialakított (a lejáró szárnyalagútnál, a gimnázium udvarán levő és az alagút felső végén, a Szt. György-kápolna lépcsője alá rejtett) kis szellőzőgépházzal van megoldva.

Az alagút legalsó végén, már a Városháza előtt, az Óváros téren lejtős akna áll rendelkezésre hosszabb tárgyak (csövek, gépalkatrészek) leszállítására, mozgatására. (Fedlapjait daruval lehet megemelni.)

Látható, hogy a közműalagút az összes műszaki kívánalmat teljesíti, de a Vár összképében nem játszik szerepet. Sőt, egyedülálló műszaki megoldása országos figyelmet érdemel. A Vár utcáján sétálók, az ott dolgozók nem is sejtik, hogy a Vár utca kövezete alatt egy jól konstruált rendszer szolgálja a történelmi környezet élvezetét.

A Tűztorony és a Fecskendőház

BALASSA LÁSZLÓ

A Tűztorony

A veszprémi vár kőfalai, tornyai, bástyái különböző időkben épültek, így nincs pontos adatunk a Tűztorony – eredetileg Vigyázótorony – építésére sem. Az tudható, hogy a XVIII. század vége felé, amikor hadászati jelentősége már csökkent, a város vezetősége le akarta bontatni, s anyagát a Fecskendőház felépítésénél felhasználni. A város nemessége azonban, nyilván tekintélyi okokból, de költség kímélése miatt is, ellenezte a bontást és – mivel a közelben Fecskendőház építése is szóban forgott – javasolta, hogy a torony tűzfigyelő célra használtassék, alakítsák inkább át.

Több régi várabrázolás, utoljára a Friedrich Bernhardt Werner 1780-as metszete tanúsítja, hogy a Vigyázótorony egyszerű, sima, kör keresztmetszetű építmény volt. Funkciója láthatóan a várfeljáró védelme lehetett. Átalakítását és magasabbra emelését Tumler Henrik, a vármegye tiszteletbeli mérnöke tervezte. A ma látható,

Veszprém egyik jellegzetességének tartott építmény alsó kétharmada az eredeti kör keresztmetszetű, lapos lizénákkal van díszítve, belül egyterű, vas csigalépcsővel. A torony felső egyharmada körerkéllyel körbefogott, belül a tűzfigyelő számára kiképzett helyiséggel, körben négy ajtó-ablakkal, feletük órapárkányba foglalt toronyórákkal. A barokkos, áttört laternájú toronysisak kovácsoltvas, koronás magyar címerben végződik.

Nem tudni már, ki ötlötte ki, hogy ha toronyóra van, az zenéljen is. Milyen zenét játsszon? Az első ötlet az volt, ha veszprémi torony, legyen veszprémi zene, de legalább is magyar. Lányom akkoriban zongorázni tanult, éjjel-nappal Csermák Sarkantyús Verbunkját játszotta. Legyen tehát az a toronyzene! Jó magyaros (hangzású) pattogós,

A Fecskendőház a Vár utcában

mindenkinek tetszett. Évekig az is volt, de mostanában más, többféle zene hangzik a toronyból.

A torony történetének korára jellemző, hogy a címet tartó gömbbe a készítői a következő szövegű emlékiratot helyezték el: „Ezen több századoktól fogva fenn álló és közönségesen Vigyázó Torony névvel nevezett Torony, attól fogva, hol kereksege megszűnik, Négysegletes formája pedig kezdődik, a közbátorság, s a Város Díszére, két harmad részében ugyan a Városi Polgári Közönség, egy harmad részben pedig a nemesi Közönség kölcsségével, ezen kívül számosabb egyes Városi Lakosoknak önként való adakozásával emeltetett ezen mostani fényes és pompás állapottyára, ezen folyamatban való Egyezer Nyolcszáz Tizen Negyedik Esztendőben.”

1950 utáni, másik történelmi kor jellemzője, hogy a magyar címet leszerelték, helyébe vörös csillagot szerkesztettek. 1956-ban, az akkori közóhajnak megfelelően levették a csillagot, helyette – frissen helyreállítva, aranyozva – a régi címet helyezték vissza. Két év után a címet – felsőbb parancsra – ismét le kellett szerelni, a gömbre újból vörös csillagot helyeztek. A későbbi fordulat során megint visszahelyezték a címet (jellemző módon, a városházán dolgozó toronydaru gémjéről), és az máig a város egyik jelképe.

A 48 méter magas torony külső, a tér felé eső falán, jóval a vasrácsos erkély alatt-

ti emléktábla felirata szerint: „*Deus est fortitudo, Renovata 1817*” (Isten az erősség. Helyreállítva 1817.) Ma már nincs tűzfigyelő szerepe a toronynak. Helyette a szép kilátás sűrű idegenforgalmat vonz és az így marad a még újabb kor jelképe.

A Fecskendőház

Az újkori város életében fontos szerepe volt a tüzeseteknek. A XIX. századig a város házainak többsége náddal (zsindellyel, zsúppal) volt fedve és sok volt a fa szerkezetű épület is. A környék időjárása is hozzájárult a tűzkárokhhoz, gyakori volt a szeles idő, kevés eső, ritka az élő vizes vízfolyás, kút stb. A város ismétlődő káresetei voltak a tűzvészek, melyek elhárítására, megelőzésére számos intézkedés történt, de kevés eredménnyel. Amikor már rendelkezésre álltak kézi fecskendők, még mindig probléma maradt a nehéz tűzoltókocsik időben a helyszínre juttatása, másik probléma a tartályok befagyása. Ezt az utóbbi nehézséget megfelelő méretű, zárt szertár létesítésével próbálták orvosolni.

Nepomuki Szent János-szobor

A XVIII–XIX. század fordulója körül úgyszólván közóhaj lett a „fecskendőház”. A helyét jól választották meg, a Vár feljárója alkalmas volt, s ott hely is volt, illetve a helyet megszabta a Tűztorony szárnyfala és a Nagykapuhoz kifutó várfal hegyesszőge (a Nepomuki Szent János-szobor valószínű korábbi, eredeti helye). A tervező keze tehát meg volt kötve, de valószínűleg több, korábbi épület is állt ott, melyek megszabták a Fecskendőház többszöri szögben törését.

A tervező, Tumler Henrik vízépítő mérnök volt, neki a városi tanács 1810. évi jegyzőkönyve a következőképpen határozta meg feladatát: „*A Tűzi Veszedelem esetére [...] nagy költséggel két Fecskendőknek [...] Itt, a Vároldalba az Arany Oroszlán Patika Ház és Nepomuki Sz. János képe között egy oly alkalmas kamarát kell építeni, amelybe télen által is a Fecskendők vízzel tele, megfagyás félelme nélkül ellehessenek, s a történő veszedelem esetében használtathassanak.*”

Az „alkalmas kamara” jókorára sikerült: a kétszintes épület alsó részén két, kőkeretes bejárati kapu mögött helyezték el a fecskendős kocsikat. (A kettős, boltozott szerállás két oldalán kisebb helyiség – alkalmasint készenléti szobák és talán

Szent Flórián-szobor

istálló – épült.) A felső szintre a városi tanács egyes hivatali helyiségeit helyezték. Amikor a tanács 1885-ban elköltözött a Kapuváry-házba, a túlméretezett Fecskendőház túl nagy-
nak bizonyult, emeletét az Ipartestület foglalta el, alul az egykori tűzoltó szertár pedig vendéglőnek adott helyet. A többszöri változtatás ellenére a homlokzat városképi értéke ma is számottevő. A tizenhárom ablaktengelyű, szimmetrikus homlokzat középső sávja kissé kiugratott. Erre félemelet magasságban, kis falfülkében a tűzoltók védőszentjének, Szent Flóriánnak 1788-ban készült kő szobrát helyezték el. A középrészt a főpárkány felett puttókkal és vázákkal kiemelt pártafal díszíti. A pártafalon Veszprém város címere, a lovon ülő, kezében kihúzott kardot tartó vitéz képével. A címer mellett Csirke János városi főjegyző 1823-ban írt versének magyar átköltése olvasható: „*Városi polgárok pénzén*

épüle föl e ház. Itt tűzi pusztítás, védelem eszköze áll.” Mellette az utóbb ott elhelyezett ipartestületi irodákra utaló, kisiparos szerszámok képe látható.

Bent, az emeleti folyosón, a lépcsőnél, a veszprémi iparosok első világháborús műkö emléktáblája mutatkozik. A folyosó végigfut az épületen, összeköti a különböző funkciójú helyiségeket, egyben biztosítja a kijárást a hátsó udvarra. Az udvart hátul a felmagasodó várfal zárja, jól látható, hogy ez nagyrészt másodlagosan felhasznált faragott kövekből épült. (Állítólag a megkezdett jezsuita templom köveit itt is felhasználták.) A Tűztorony csatlakozásánál ez a fal két kisebb pincét takar, megfigyelhető, hogy a torony szárnyfalát ezekkel a pincékkel egyenlítették ki.

A Nepomuki Szent János-szobor a Fecskendőház nyugati, tér felőli végében, a kis falközt takaró fal fülkéjében áll. Eredeti értelmét a szobor itt elvesztette, mert a szokásnak megfelelően valószínűleg a várkapu hídjá felett állt ott, ahol a Fecskendőház utolsó, vakablakos ablaktengelye a várfal végét takarja. Mindenesetre itt a kanyarodó-emelkedő Várfeljáró mellett folyamatos térfalat alkot.

A Fecskendőház megnevezés – hasonlóan Veszprém több jelentős épületéhez – túlélte az eredeti funkciót.

FORRÁSKÖZLÉS

**Levelek Horánszky Lajoshoz,
Veszprém országgyűlési képviselőjéhez
(1901–1902)**

TÖLGYESI JÓZSEF

HORÁNSZKY LAJOST 1901 ŐSZÉN VÁLASZTOTTÁK MEG a veszprémi kerületben az Országgyűlés szabadelvű párti képviselőjének. A párt jelöltje először Szabó Imre volt, de Horánszky nagy fölényrel kapott támogatást a jelölőgyűléseken. Más párti jelölt-ellenfele Csomasz Béla lett, s vele küzdött meg a képviselőségért.

E forrásközlésben az 1901-ből és 1902 első félévéből megmaradt, számára küldött levelek olvashatók, amelyek kézírásosak, autográf aláírással ellátottak. A kézírás nem minden esetben a levelet küldő, hanem egy-egy (szerkesztőségi, ügyvédi) munkatárs munkája (másolás vagy diktálás útján történt lejegyzéssel). A levelek többsége veszprémi polgároktól származik.

Képviselősége egy cikluson át tartott, mert másodszorra – az országos és a helyi politikai változások miatt – már nem választották meg. A veszprémiekkal (elsősorban a pártpolitikai körébe tartozókkal) ennek ellenére még több évtizeden át levelezett. Valószínű, hogy a most közölt levelek csak egy része (sőt, bizonyára kisebb része) az ebben az időszakban hozzá írottaknak – ennyi maradt meg az utókornak e két évből. (A levélváltások 1941-ig tartottak.)

Dr. Horánszky Lajos

Azonban e néhány levél is betekintést nyújt az ő személyisége, politikai beállítottsága megismeréséhez, s emellett tükrözi a helyi, a veszprémi társadalmi-politikai viszonyok helyzetét (nem egyszer: kuszaságát, párt- és politikai küzdelmeit). A levelek tartalma különböző: megválasztása „megszervezése”, a választási ellenjelölt lehetséges „kiiktatásának” megoldásai, Horánszky megválasztásához az előnyei bemutatása, majd különböző kérelmek és elintézése, néha személyes magánéleti vonatkozások tárulnak fel a sorokból.

Két választási jegyzőkönyv egészíti ki a levelek sorát, amelyekből kiviláglik, hogy a választók (a szavazók) száma csak szűk személyi körre terjedt ki, amelynek oka az akkori választójogi törvényben kereshető.

A levelekben (kevés kivételtől eltekintve), számos veszprémi és környékbeli személy neve szerepel. A fontosabbak közül azoknak a nem teljes körű életrajzi adatait közlöm, akikről különböző forrásokból erre lehetőség volt. Sajnos, még nincs egy olyan megyei archontológia, amely a vármegyei, megyei középvezetőkig lemenően tartalmazna életrajzokat.

Kommentárok

1. A levelek forrása, lelőhelye.

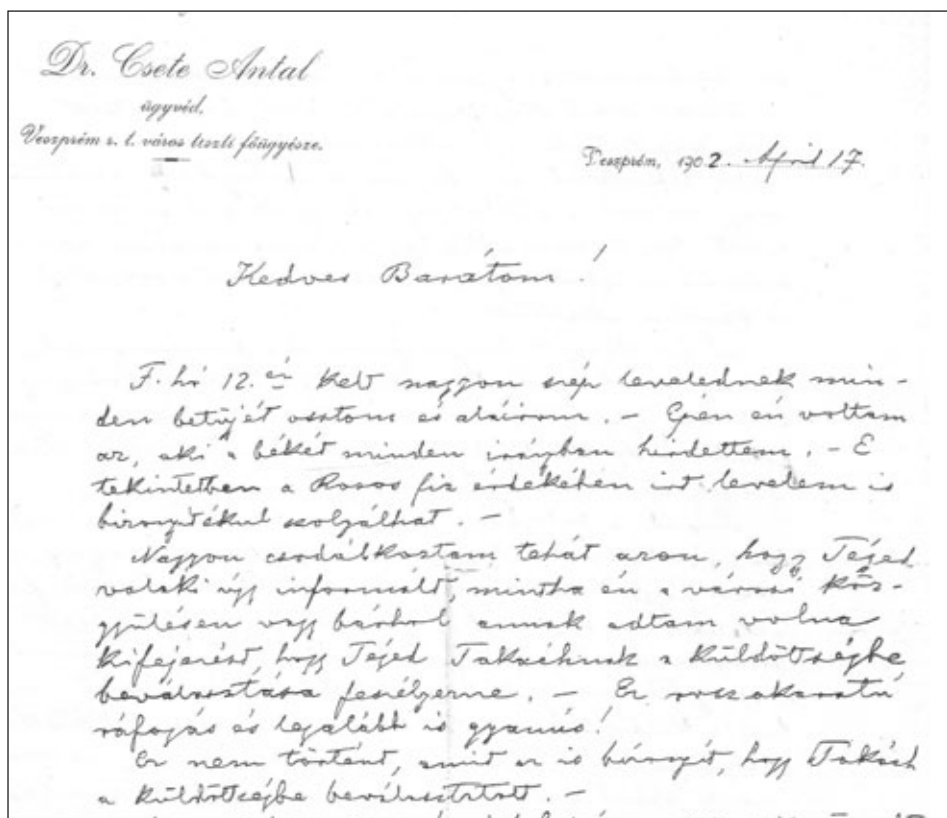
A Horánszky-nemzetség története több évszázadra vezethető vissza. Férfi tagjai a 19. és a 20. században értelmiségi pályán működtek, s széles körű pénzügyi, politikai, kulturális aktivitás jellemezte őket. Horánszky Lajos édesapja, H. Nándor szintén képviselő, és 1901-től haláláig (1902) miniszter is volt. A szűkebb család iratanyagát, és a más, különböző provenienciájú dokumentumokat H. Lajos unokája, H. Nándor Budapesten élő, ma már nyugdíjas neveléstörténész, pedagógiai szakíró és szerkesztő őrzi a családi archívumban. A levelek másolatait tőle kaptam meg, amelyhez a régi szakmai kapcsolatunknak, valamint a nagyapja egykori Veszprémhez kötődésének volt jelentős szerepe.

2. A levelek írói és a levelekben szereplő személyek közül néhány fontosabb.

– Horánszky Lajos (Szolnok, 1871 – Budapest, 1944). Kereskedelmi Akadémiát végzett, külföldi tanulmányutakon vett részt és szerzett pénzügyi ismereteket különböző bankokban. Több itthoni bankintézetben dolgozott vezető beosztásban, közöttük a Fabank Rt. elnöke, igazgatója volt. Kitűnő pénzügyi szakembernek tartották. Jelentős közéleti, kulturális munkát végzett, s könyvei, tanulmányai jelentek meg, közöttük nagy monográfiát készített a Tapolcán született Bacsányi (mai írásmóddal: Batsányi) Jánosról. 1906-tól részt vett a Tisza István Társaskör, a Tisza István Emlékbizottság, az Auróra Baráti Társaság, az Országos Szabadelvű Pártkör, a Nemzeti Társaskör, majd a Nemzeti Munkapárt munkájában.

Életrajza bővebben Horánszky Nándor: Horánszky Lajos élete és munkássága – Az Auróra Baráti Társaság c. kötetben (Budapest, 2014) olvasható.

– Csete Antal dr. köz- és váltóügyvéd. (Igal, 1857 – ?) 1883-ban Budapesten kapott ügyvéd oklevelet, 1928-ig működött Veszprémben. 1901-ben választották meg Veszprém főügyészévé. Tagja volt a vármegyei törvényhatósági bizottságnak és a városi képviselő-testületnek. Számos cikket jelentetett meg a veszprémi lapokban és a Budapesti Hírlapban. 1928-ban Budapestre költözött. Jelentős szerepe volt Horánszky megválasztásában.

Részlet dr. Csete Antal leveléből

– Csomasz Béla dr. (Mezőszentgyörgy, 1845 – ? 1945 után), ügyvéd, lapszerkesztő.

Óvári Ferenc mellett volt joggyakornok, ezért támogatójaként az ő politikai nézeteit képviselte. Az 1901. évi országgyűlési választáson Horánszky Lajos ellenfele. Tagja volt a megyebizottságnak és Veszprém képviselő-testületének. 1922-től

Veszprém vármegye tiszteletbeli főügyésze. 1893–94-ben társ-, majd felelős szerkesztője a Veszprém című lapnak. 1906-ban támogatta Óvári Ferenc országgyűlési képviselővé választását. 1904-től a Veszprémi Református Egyházmegye főjegyzője lett. Számos helyi egyesületben viselt tisztséget.

– Fodor Gyula dr. (? – ?) 1907-től a veszprémi református egyházmegye és a Veszprém vármegyei Takarékpénztár Rt. ügyésze. „Édesapám legfőbb és mindvégig hűséges bizalmi embere volt Veszprémben. Barátságát és politikai kapcsolatát haláláig fenntartotta” – írta róla id. H. Nándor.

– Eberhardt Béla (Szombathely, 1870 – ?) kegyesrendi tanár. 1894-ben szentelték pappá. Veszprémben a piarista gimnáziumban tanított. 1922-től 1931-ig Magyarok Házfőnök és a gimnázium igazgatója volt. Fizikai és matematikai tanulmányokkal foglalkozott. Több előadása jelent meg a veszprémi lapokban.

– Várkonyi (Suly) Dezső (? – ?) A veszprémi Suly-családból származott. Belső munkatársa a Pesti Hírlapnak, majd 1893–94-ben a Veszprém, 1898-tól a Veszprémi Ellenőr című független lap felelős szerkesztője volt. E lapban jelentős támogatást és sajtómegjelenést biztosított Horánszky Lajosnak, támogatóinak és pártjának,

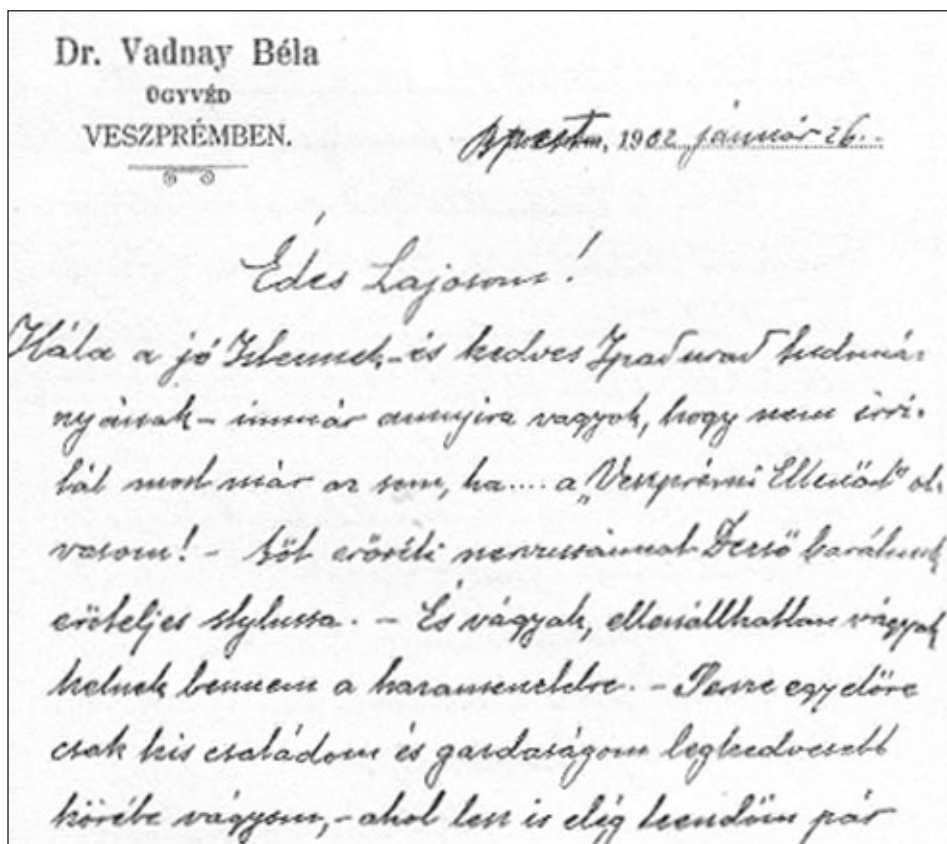
– Matkovich Tivadar dr. (Mezőszentgyörgy, 1853 – Veszprém, 1917) jogász, hírlapszerkesztő. 1877-ben jogi, 1879-ben ügyvéd oklevelet szerzett. 1882-től ügyvéd Veszprémben. 1897-ben alapította és szerkesztette a Veszprémvármegye, majd a Veszprémvármegyei Lapok című hetilapokat. 1884-től 1896-ig az akkor Veszprém vármegyéhez tartozott enyingi választókerület országgyűlési képviselője volt.

– Vadnay Béla dr. (Zánka, ? – Balatonfüred, 1911) ügyvéd. 1896–97-ben a Veszprémi Hírlap (és melléklete, a Balatonmellék) főszerkesztője, majd 1911-ben Balatonfüreden megalapította a Balatonfüred c. lapot, amely csak ebben az évben jelent meg. Jelentős számú publicisztikai cikket írt, amelyek főképpen a saját lapjaiban jelentek meg.

– Perényi (Pernitz) Antal (Kám, 1851 – Veszprém, 1922). kanonok, történész. 1886-tól a veszprémi Dávid-árvaház igazgatója. Több társadalmi szervezetet alapított, támogatott. 1918-ban apát címet kapott, 1920-tól a káptalan gazdasági ügyeit irányította.

– Fenyvessy Ferenc dr. (Eger, 1855 – Veszprém, 1903), jogász. 1879–1892 között a Pápai Lapok szerkesztője. 1887-től 1896-ig országgyűlési képviselő az ugodi, majd a pápai kerületben. 1894-ben Veszprém díszpolgára lett. 1898-tól Veszprém vármegye főispánja. Az országgyűlési beszédeiben sokat foglalkozott az oktatásügygel és a lakosok Amerikába történő kivándorlásának megakadályozásával.

– Óvári Ferenc dr. (Veszprém, 1858 – Veszprém, 1938), jogász. 1882-ben szerzett jogi diplomát, 1884-ben ügyvéd lett, s Veszprémben nyitott irodát. 1892-től határozottan a nagyvársonyi, négyszer a veszprémi kerületben választották országgyűlési képviselőnek. Jelentős szerepe volt a Balatoni Szövetség, a Veszprémi Színház és

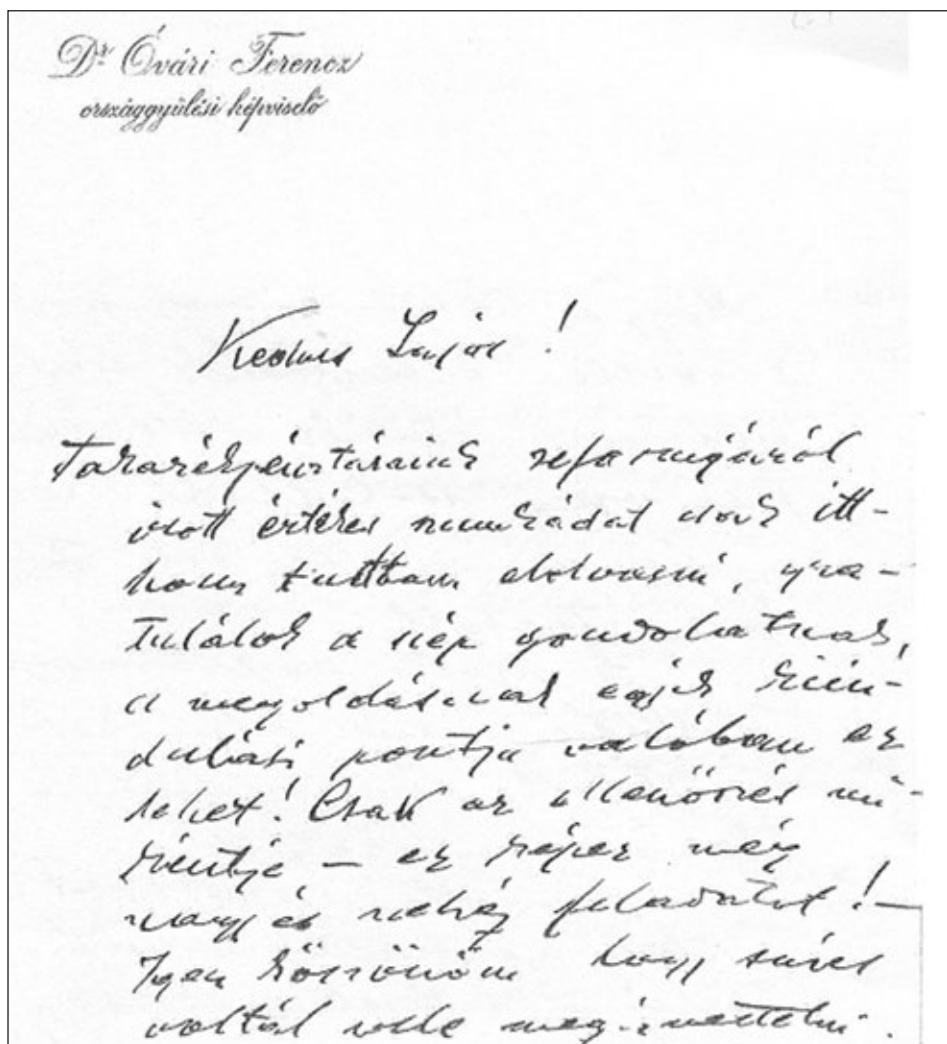

Részlet dr. Vadnay Béla leveléből

Balatonalmádi-fürdő létrehozásában. 1909-ben Veszprém díszpolgára lett. Horánszky Lajos nem csak fenntartással, hanem ellenszenvvel figyelte több (nem korrekt) tevékenységét.

– Laczkó Dezső dr. (Trencsén, 1860 – Veszprém, 1932), 1888-tól a veszprémi piarista főgimnázium tanára, 1912–1918 között igazgatója, geológus, 1903-tól múzeumigazgató is. Részt vett a Balaton tudományos tanulmányozása programban, számos őskövületet gyűjtött. Közreműködött a balácai római kori lelőhely feltárásában. Több könyvet, tanulmányt írt.

– Szeglethy György dr. (Devecser, 1854 – Veszprém, 1910), jogász. 1884-től 1899-ig árvászéki alkalmazott, majd haláláig Veszprém jelentős városfejlesztő polgármestere volt. A városban több emlékjel őrzi munkásságát. Fontos várostörténeti források az 1899–1901-es évekről készített polgármesteri jelentései.

Részlet dr. Óvári Ferenc leveléből (1902. április 11.)

– Takács Szilveszter (? – ? 1915) nyomdai szerkesztő. A Veszprémi Független Hírlap nyomdavezetője, majd – kihagyásokkal – több éven át haláláig írta, részben szedte és több alkalommal nyomtatta is a Népakarat című lapot.

– Kocsón Lajos dr. (Vámosoroszi, 1856 – ?) jogász. Állami hivatalokban szolgált Budapesten. 1889-től a pénzügyminisztériumban titkár, 1902-től osztálytanácsos. 1905-ben Turóc vármegye főispánja. 1906-ban nyugállományba vonult. Jogászként főképpen örökösödési ügyekkel foglalkozott a parlamentben is.

3. *A szövegek régi helyesírását* (kevés kivétellel) megtartottam, az idegen szavakat eredeti formájukban hagytam. A kurzívval zárójelbe tett szavak, szórészek kiegészítések, a ? nem olvasható szóra utal.

4. *A Horánszky Lajoshoz írott levelek* (1901–1941) és kommentárjai, a szövegek apparátusai 2019-ben könyv formában kerülnek közlésre a veszprémi Sziklay János Asztaltársaság kiadásában.

* * *

1. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Eberhardt Béla*. Veszprém, 1901. szeptember 2.

Kedves Lajosom!

A táviratot elküldöttem: már meg is kaptad. Különben is szándékoztam levelet is írni hozzá commentárnak. Még jobban megteszem most.

A reggeli információkat Fodor Gyulától szereztem. A gyűlésen a megyeiek közül kevesen, a kir(ályi) hivataloktól senki, a városi hiv(ataltól) senki, a városból intelligens néhány, iparos és kereskedő egy-két szál, falusi 30-40 pénzen behozott vett részt.

Távirat nem jött vissza. Most volt nálam Csete örömhírekkel. Ma olyan emberek írták alá a meghívót, kikre nem is mert számítani. Köves János törv(ény)sz(é)ki elnökhelyettes, gazdag zsidók, Weisz, Hirschfeld stb. Kereskedők Kelemen, Szemei stb. Egészen ujjongó hangulatban volt Csete. Szerdára okvetlenül megjöjj. S intézd ügyeidet úgy, hogy itt is maradhass esetleg. Esetleg nem lesz erre szükség.

Elfelejtettem azt, hogy a tegnapi gyűlésen pap nem volt egy sem. Rhédey társelnök sem jelent meg. Lóg erősen az orruk.

Sietek ezeket tudomásodra hozni. Bocsanat a kuszált írásért.

Kedves feleséged kezeit csókolatom – ölel híved Eberhardt Béla.

2. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Fenyvessy Ferenc dr.* Zirc, 1901. szeptember 7.

Kedves barátom,

szíves felhívásod folytán bejelentettem pártvezérünknek, Széll Kálmánnak fellépését.

Kötelességemnek tartom véled közleni – ezt is megígértem –, hogy pártvezérünk előtted újból kijelentette, hogy a maga részéről szeretné, ha a régi képv(iselő),

Szabó Imre választatnék meg. De nagyon természetesen semmi legkisebb hivatalos befolyás vagy pressio nem fejtetik ki egy irányban sem.

Nékem csak egy kérésem lehet Mindkettőtökhöz, hogy a világért sem engedjétek meg korteseitek részéről a törvénytelen eszközöket.

Mikor látunk V(eszprém)ben? Remélem, behozod Ő nagyságát is? A szombati kedves estére kellemesen emlékszem vissza. Isten veled, híved Fenyvessy

Kézcsókom Hölgyeidnek.

3. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) Eberhardt Béla. Veszprém, 1901. szeptember 7.

Kedves Lajosom!

Légy szíves mégis csak korábban megindulni, hogy legalább két órára itt benn lehess. Ez a kis bizottság óhaja, hogy esetleg valami kalamitás ne akadályozzon a pontos megérkezésben. Szállásod a „Magyar Királyban” leend. Kedves Feleséged pedig Chapóné ő nagyságának lenne szívesen látott vendége a többi hölgyekkel, ha mások is bejönnének.

Ez azt hiszem, kellemes leend reád nézve. Mi örültünk ennek. Természetesen Chapónéval együtt jönne a programbeszéd meghallgatására is.

Ha esetleg korábban érkeznél, nem volna baj! Sőt! (sic!)

Zichy VI(adimir) nem jött be ma gyengélkedése miatt. Nekem kellett volna hozzá kimennem, de a templom ünnepség miatt nem tehettem ezt.

Egyebekről holnap előszóval többet. Kedves feleséged kezét csókolom.

Szerető híved Béla.

4. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) Várad Géza. Budapest, IX. Soroksári utca 19. 1901. szeptember 11.

Nagyságos Horánszky Lajos úrnak B(alaton)Füred

Nagyságos Uram!

Mint a Veszprémiben megjelenő „Dunántúli Tudósító” könyvmatos lap szerkesztője, érdekelt fél vagyok Nagyságod személyét illetőleg. Érdekelt vagyok, mert megválasztását őszinte szívből kívánom. Kívánom pedig azért, mert látom, hogy Nagyságoddal sokat nyerne a mi kerületünk, Veszprém.

Éppen ezért, mert Nagyságod híve vagyok, azon voltam, hogy zászlója tisztán loboghasson Veszprémben, ami eddig, hála városunk tisztán és előrelátó polgárságá-

nak, csakugyan így is volt. De közbejött egy sajnálatos körülmény, amely úgy benűnket, mint talán Nagyságodat – mert úgy gondolom, eddig nem volt róla tudomása –, kínosan érintett. Elmondom az esetet.

E hó 8-án Nagyságod megjelenésekor Zichy Vladimír gróf úr felkérte Nagyságodat programbeszéde megtartására. A gróf úr halkán beszélt, így csak mi, a közelben levők értettük szavait. A gróf úr így szólt Nagyságodhoz többek között:

...,„Felkértek ezek programbeszéded megtartására...” Majd szónoklata végén ezekhez a szavakhoz jutott: „...Felkérlek tehát ezek nevében, tartsd meg programbeszéded.” Hogy ezek a szavak kínosan érintették a közönséget, ezt valóban Nagyságod is talán el fogja gondolni. Mondták is, hja, a gróf előtt a másfajta ember nem is ember, ha nem gróf!

Az én véleményem az, hogy a gróf úrnak sértő szándéka egyáltalán nem volt és nem is lehetett, mert beszéde folyamán oly keresetlen szavakkal beszélt Nagyságodhoz, hogy mondom, a sértő szándékot kizártnak tartom.

Szerény véleményem mégis amellet van, ha Nagyságodat rábírn tudnám a nyilatkozatra; de nem is a Nagyságod nyilatkozata a fő, hanem a gróf úré. Lapom, a „D. T.” mint eddig – mert e hó 9-én is rendkívülit adtam ki, melyből a fővárosi hozta Nagyságod programbeszédét –, úgy a jövőben is Nagyságod érdekében fogja hasábjait megtölteni. Mondom, szívesen áll lapom rendelkezésére. Pénteken délelőtt jelenik meg. Én most egyelőre itt maradok, de minden percben készen állok úgy a Nagyságod, mint a Vadnay Béla ügyvéd úr hívó szavára.

A Horánszky-párt biztos győzelme reményében vagyok Nagyságod
kész tisztelője Várad Géza szerkesztő

Szerkesztőség: Megyeház utca 557. I. emelet. Veszprém.

5. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Erhardt Béla*. Veszprém, 1901. szeptember 12.

Kedves Lajosom!

A veszprémi levelekből ugyan kijut neked. A Fodorét követi Csetée, s ezét az enyém. – Nem voltak határozott adataim, ezért nem írtam eddig. Most pedig ezek megelőztek.

A Vadnay ügyre, azt hiszem, teljesen tisztában áll előtted a két információ után. Reménylem, Csete referált a Szabó párt mai értekezletéről is.

Ez máris nagy erkölcsi győzelem, mikor x úr pártja előtt ünnepiesen visszalép, s csak sok kérésre áll ismét kötélnek. És ezt Rhédey úrnak köszönhetjük.

Csete, mint hallom, szombatra invitált ide. Lehet, hogy levelem így el is kerül.

A referádákból láthatod, hogy ügyünk jól áll. De azért nem szabad elbizakodnunk, mert az ellenfél nagy ravasz. Mindegyikük mutatja és adja a kétségbeesettet: jelölt, főispán, kortes stb., s titokban működnek. Ha szombaton jössz, többet is fogsz hallani.

Minthogy ily hamar látunk viszont, aminek csak örvendünk, tárgyalanná lett a durusza megbízása kalapodat és cylinderedet illetőleg. Hozzánk szállsz-e? Szívesen látunk, ezt tudod.

Két érdekes epizódot még ide ideiktatok a vasárnapi ebédünkről. Én előbb eljöttem. A főispán (?...)csal szemközt ült; kérdi tőle, hogy lehet H(oránszky) párti, mikor őt nem is ismeri. „Annál jobban ismerem Sz(abó) I(mr)ét, ki a kath(olikus) kört szemétnek nevezte, pedig én is, s velem többen tagjai annak.” A püspök nem szólt semmit, csak mosolygott. – Ugyanekkor azt mondja a főispán: jó volna és reményli, hogy a piaristák megfeleződnek a két pártra. „Igen” – volt egy társunk felelete –, „akiknek nincs szavuk, azok Szabó pártiak, a többiek H(oránszkyra), aki kész lepipálni”.

A Vadnay vad szereplése visszhangot keltett. Mellékelve küldöm e férctereményeket. Csúnya ez a politika! Belekeverünk mindenkit. A lefűjt negyedikre holnap még egy piszkosabb jelent volna meg az ő részükről.

Kedves feleséged kezeit csókolom. Ölel igaz híved Béla.

6. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) Dr. Csete Antal köz- és váltó ügyvéd Veszprém. Veszprém, 1901. szeptember 12.

A jelzett beszédet még nem kaptam. De reménylem, hogy ma vagy holnap reggel itt lesz.

Pártunk kitűnően áll. Bár, mint utólag kiderült, némi gixerek értek minket, amiket részben kiigazítani fogok, részben Neked kell azokat reparálnod.

Az ellenfél nagyon mozog. A mieink sóvárognak utánad és tanácstalanul állunk. Éppen ezek miatt feltétlenül szükséges jelenléted.

Kérlek, szombaton okvetlen eljőjj, és úgy készülj, hogy a választásokig itt maradhass. Legfeljebb, ha egy-két napi szabadságot adhatunk.

A jövő héten be kell járnod minden falut. Az azutáni való héten egészen rá kell magunkat szánnunk a komoly munkára.

Szegény Béla túlságos buzgalmában bajokat csinált. Egy zsidót lepökött. Ezért nagyon sok zsidó megharagudott.

Cikkeit, röpiratait és kortesnótáit folytatta, melyekben személyeket, a néppártot, majd a zsidóságot is támadta, illetőleg támadni akarta, és miután semmi rábeszélés-

sünk, könyörgésünk nem használt és miután az ellenfél is hasonló retorziókhöz akart nyúlni és erről értesítettek is, kénytelenek voltunk a mellékelt levelet az ellenpárt elnökéhez intézni.

Erre Bélát előre is figyelmeztettem, jeleztem neki, hogy ez a Te intentiód is. Semmi nem használt. A levél elküldése után Bélát arról értesítettem. Éktelen dühbe jött.

Sajnálom szegényt, de pártunk érdekében kénytelen voltam az igazat megmondani. Végre is levelemben semmi sértő reá nézve nincs. Csak tényeket constatáltam, ha szeret bennünket, be kell látnia tévedését és az áldozatot meg kell hozni.

Lásd nevünkben és dicsőségedért így torzsalkodunk. Magyar betegség.

Úgy hallom, hogy főispán úr sem korteskedik már oly tüzesen ellened.

Mikor a miniszterelnök úr sürgönyválaszáért tanakodtunk, azt mondta: „fogadást mernék ajánlani, hogy Horánszkyék nem kapnak választ”.

Mi nagyon elcsüggedtünk és restelkedtünk, és íme, melegebb sürgönyt kaptunk, mint ők. Nem képezed azt az örömet, ami a polgárokat eltöltötte. Pedig ha ismernek a magas politikát, hogy a sürgöny talán csak Hazay (?....) szívessége? Ámbár nem tartom kizártnak, hogy erről a sürgönyről a miniszterelnök úr is tudott.

A sürgönyt püspök atyánknak is beküldöttem. Melegen köszönte szívességemet.

Szóval, nagyszerűen állunk, nem reszkírozhattam, hogy Béla, elismerem, becsületes és lelkes – de nem opportunus – ténykedéseivel a sikert kockára tegyem. Az ellenfél kortesei máris sokat kizsákmányoltak.

Mindnyájan epedve várunk. Ő nagysága kezeit csókoljuk.

Vagyok igaz híved, Csete.

7. sz. dokumentum. Jegyzőkönyv

Jegyzőkönyv a Veszprém vármegye veszprémi választó kerületben a kerület székhelyén Veszprémben 1901. évi október hó 2-án végbement országgyűlési képviselő választás alkalmával történt szavazás lefolyásáról.

Jelen voltak: Koller Sándor, a szavazatszedő küldöttség elnöke, Hordóssy Endre, a szavazatszedő küldöttség jegyzője,

Dr. Kőszeghy József
Schwarcz Ignác

bizalmi férfiak
Horánszky Lajos jelölt részéről

Dr. Spitzer József
Dr. Matkovics Tivadar

bizalmi férfiak
Csomasz Béla jelölt részéről

A szavazás reggeli 9 órakor megkezdetvén, az ezen küldöttség előtt szavazó

Veszprém városi választók a szerint a mint egyik vagy másik jelöltre szavaztak, külön bocsáttattak a szavazásra. A küldöttség elnöke által kihúzott sors szerint a Horánszky Lajos jelöltre szavazók szavaztak először, azután a szavazók felváltva bocsáttattak szavazásra.

A szavazás nyilvánosan élő szóval oly módon történt, hogy a szavazó neve és szavazata, nemkülönben a város, melyhez a szavazó tartozott, a szavazási névsorba feljegyeztetett.

A szavazók azonossága Veszprém rendezett tanácsú város tanácsa által megbízott 2 tag mint azonossági tanú által ellenőriztetett.

Miután 3 óra 30 perckor mindkét párt szavazói a szavazásra ismételt felhívat- tak, a szavazatszedő küldöttség elnöke a szavazatok elfogadására még egy (1) órai határidőt tűzött ki. A záróra kitűzése alkalmával Bauer János veszprémi lakos volt az utolsó szavazó. Az elnök által kitűzött határidő lefolyása és a záróra eltelte előtt szavazásra jelentkezett választók leszavazása után a szavazás névsora berekesztetett, s a szavazatok összeszámláltván, a végeredmény következőleg állapítottatott meg:

Feljegyeztetett összesen 592 érvényes szavazat, és pedig

Horánszky Lajos jelöltre szavazott 537 választó.

Dr. Csomasz Béla jelöltre szavazott 55 választó.

Vissza egy szavazat sem utasított és semmisnek egy sem nyilvánított.

A szavazás eszként történt lefolyásáról 3-3 példányban vezetett jegyzőkönyv és a szavazási névsor a küldöttségi elnök és jegyző aláírásával ellátva a választási elnök- nek átadatott.

Kelt Veszprémben 1901 évi október hó 2-án

Koller Sándor a szavazatszedő küldöttség elnöke

Hordóssy Endre a szavazatszedő küldöttség jegyzője

8. sz. dokumentum. Jegyzőkönyv

Jegyzőkönyv. A Veszprém vármegye veszprémi választó kerületében a kerület székhelyén Veszprémben 1901 évi október hó 2-án végbe ment országgyűlési képviselő választás alkalmával történt szavazás lefolyásáról.

Jelen voltak:

Szélessy Dániel a szavazatszedő küldöttség elnöke.

Hollós János a szavazatszedő küldöttség jegyzője.

Várkonyi Dezső és Bokrossy Viktor bizalmi férfiak Horánszky Lajos jelölt részéről

Nemes Mihály és Dr. Pillitz Antal bizalmi férfiak Dr. Csomasz Béla jelölt részéről

A szavazás reggeli 9 órakor megkezdetvén, az ezen küldöttség előtt szavazó községek a központi választmány által meghatározott sorrendben s az egy községből való választók aszerint, amint egyik vagy másik jelőltre szavaztak, külön bocsátattak a szavazásra.

Az első községnél a küldöttség elnöke által kihúzott sor szerint Dr. Csomasz Béla jelőltre szavazók szavaztak volna először, de mivel Várpalota községből a Csomasz Bélára szavazók várákozásra sem jelentek meg, a jelen volt Horánszky Lajos párti várpalotai szavazók szavaztak először Horánszky Lajos jelőltre, az utána következő községnél az egyik jelőltre szavazók felváltva bocsátattak szavazásra

A szavazás nyilvánosan előszóval oly módon történt, hogy a szavazó neve és szavazata, nemkülönben a község, melyhez a szavazó tartozott, a szavazási névsorba feljegyeztetett. A választók azonossága minden községre nézve a községi bíró vagy helyettese és egy községi esküt (*sic!*), s a jelöltek bizalmi férfiai által azon községből nevezett azonossági tanú által ellenőriztetett.

Miután $\frac{1}{4}$ 4 órakor délután minden község szavazott, illetve szavazásra felhívott és szavaztak azon községek és egyes választók is, mely községek vagy választók a megállapított sorrendben nem jelentek meg: a szavazatszedő küldöttség elnöke a szavazatok elfogadására még egy órai határidőt tűzött ki. Kitűzése alkalmával Klein Adolf litéri lakos volt az utolsó szavazó. Az elnök által kitűzött határidő lefolyása és a záróra eltelte előtt szavazásra jelentkezett választók leszavazása után a szavazás névsora berekesztetett, s a szavazatok össze számíttatván, a végeredmény következőleg állapított meg:

feljegyeztetett összesen 660 érvényes szavazat, és pedig:

Horánszky Lajos jelőltre szavazott 418 választó.

Dr. Csomasz Béla jelőltre szavazott 242 választó.

Az ide csatolt különjegyzék szerint pedig vissza utasított 1 szavazat.

A választási eljárás példás rendben folyt le.

A szavazás ekként történt lefolyásáról három-három példányban vezetett jegyzőkönyv, szavazási névsor és a visszautasított szavazat jegyzéke a küldöttségi elnök és jegyző aláírásával ellátva a választási elnöknek átadatott.

Kelt Veszprémben, 1901 évi október 2-án.

Szélessy Dániel küldöttségi elnök

Hollóssy János küldöttségi jegyző

9. sz. dokumentum. Jegyzőkönyv

Jegyzőkönyv az 1901. évi október 24-ére egybehívott országgyűlésre Veszprém vármegye Veszprémi választó kerületében a kerület székhelyén Veszprémben 1901. évi október hó 2-án történt képviselő választásról.

Jelen voltak:

Koller Sándor választási elnök

Hordóssy Endre választási jegyző.

A választási elnök a választási eljárást reggeli 8 órakor megnyitván, 8 ½ órakor kijelenti, hogy a képviselőjelöltekre nézve (a) következő ajánlások tétettek:

Fodor Gyula, Dr. Csete Antal, Dr. Rózenberg Lajos, Dr. Rosenberg Jenő, Schreiner János, Laczkó Dezső, Polgár Dávid, Kelemen Imre, Dr. Kőszeghy József, Bokrossy Viktor és több választó polgár által Veszprémben 1901. évi október 1-én kelt és ugyanazon napon mint a választás elnöke által meghatározott időben beadott nyilatkozatban Horánszky Lajos ajánltatik képviselő jelöltül, s részére mint bizalmi férfiak Dr. Kőszeghy József, Schwartz Ignác, Bokrossy Viktor és Várkonyi Dezső veszprémi lakosok jelöltettek ki.

Dr. Spitzer Mór, Weisz M. Ignác, Elkán Sándor, Kohn Izidor, Horváth Sándor, Bató Tivadar, Stoll János, Dr. Kenessey Ferenc, Dr. Spitzer József és Dr. Matkovics Tivadar veszprémi lakosok által Veszprémben 1901. évi szeptember 30-án kelt és 1901. évi október 1-én mint a választási elnök által meghatározott időben beadott nyilatkozatban Dr. Csomasz Béla ajánltatik képviselő jelöltül, s részére mint bizalmi férfiak Dr. Spitzer József, Dr. Matkovics Tivadar és Dr. Pillitz Antal veszprémi és Nemes Mihály vöröserényi lakosok jelöltettek ki.

Minthogy a fentebbiek szerint két egyén ajánltatott képviselő-jelöltnek, a választási elnök által a szavazás elrendeltetvén, az a központi választmány által kirendelt két küldöttség előtt reggeli 9 órakor megkezdett és megszakítás nélkül folytatott.

Miután egy negyed négy, illetve ½ 4 órakor minden község a megállapított sorrend szerint szavazott, illetve szavazásra felhívatott és szavaztak azon községek, illetőleg egyes választók is, mely községek vagy választók a megállapított sorrendben nem jelentek meg, a választási elnök a szavazatok elfogadására még egy órai határidőt tűztek ki, mely idő leteltével és a záróra letelte előtt szavazásra jelentkezett választók leszavazása után a szavazás a küldöttségi elnök előtt ¼ 5 órakor a választási elnök előtt pedig ½ 5 óra után 10 perccel befejeztetett.

Ezek után a választási elnök a szavazás végeredményét a küldöttségi tagok előtt összeállítván, kitűnt: hogy mindössze 1252 érvényes szavazat jegyeztetett fel, melyből Horánszky Lajosra 955 szavazat, Dr. Csomasz Bélára pedig 297 szavazat esett, s ekként Horánszky Lajos 658 szavazat többséget nyervén, a kerület részéről a veszprémi választó kerület részéről megválasztott országgyűlési képviselőnek kijelentett.

A választás ekként lefolyásáról három példányban vezetett jegyzőkönyv ezzel befejeztetvén, annak egyik példánya a szavazatszedő küldöttségek jegyzőkönyveinek és a szavazók névsorának egy példányával együtt a megválasztott országgyűlé-

si képviselőnek kézbesítettett, két példány pedig a központi választmánynak megküldetett.

Kelt Veszprémben 1901. évi október 2-án.

Koller Sándor választási elnök

Hordóssy Endre jegyző

* * *

A képviselőház 1901. évi november hó 11-én tartott 7-ik ülésében 69. sz. alatt hozott határozatával véglegesen igazolt képviselőnek kijelentetett.

(olvashatatlan vezetéknév) László a képviselőház jegyzője

(Címzett:) Horánszky Lajos, a veszprémi választókerület országgyűlési képviselője

10. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Fábri Samu*, Budapest, 1901. október 12.

Tisztelt Horánszky úr,

Ma délután veszem az értesítést, hogy hivatalnok kartársaim ugyancsak ma este gyűlnek együvé, hogy Kegyedtől, mint volt collegájuktól egy kedélyes vacsora keretében búcsút vegyenek, s ünnepeljék egyúttal az országgyűlési képviselőt.

Felette sajnálom, hogy korábbi elígérkezésem folytán lehetetlen lesz e sympoziumon részt vennem, de nem mulaszthatom el, hogy legalább ez úton ne közöljem önnel, hogy búcsút nem veszek, mert bizton hiszem, hogy tehetségével a közpályán olyan helyet fog magának kivívni, amely volt collégáival, s így remélem, velem is, még gyakran kellemes érintkezésbe fogja hozni; ami pedig az új képviselő ünneplését illeti, ahhoz, ha nem is leszek jelen azon viszonynál fogva, mely közöttünk mindenkor fennállott, bizonyára meg van győződve róla, szívből hozzájárulok.

Őszintén kívánom, hogy új pályáján sikeresen működjék; egyről előre meg vagyok győződve, hogy kedves egyéniségével, s komoly képzettségével az általános sympathiákat éppúgy meg fogja magának szerezni új körében, mint ahogy azt sikerült elérnie bank kartársai körében.

Fogadja őszinte nagyrabecsülésem kifejezését, mellyel vagyok kész híve, Fábri Samu.

11. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Fodor Gyula* ügyvéd, a veszprémmegyei takarékpénztár ügyésze, Veszprém, 1901. október 21.

Kedves Barátom!

A veszprémi fazekas iparosok egyesületének küldöttsége járt ma nálam, s arra kértek fel, hogy alábbi kérelmüket nálad tolmácsoljam.

Nevezett iparos egyesület ugyanis a kir. kereskedelmi minisztériumnál kérvényt adott be, s azt kérelmezte, hogy részére iparuk folytathatása céljából adjon az állam agyaggyúró, mázórló gépeket és benzin motort, nem különben ezen gépek elhelyezésére szükséges helyiség felállítására szükséges pénzbeli segílyt.

Előre kell bocsátanom, hogy a nevezett iparosok jogosult kérelme észleleteim szerint illetékes helyen már eddig is kellően méltatva lett, s e napokban e kérdésben már kormány közegek is jártak itt a helyszínen.

Nevezetteknek tehát az a kérése, hogy lennél kegyes a kir. kereskedelmi minisztériumba felfáradni, s ott Szterényy miniszteri tanácsos urat felkeresni, kinél az ügy 57549/1901 sz. alatt van, s őt a kérelem kedvező elintézésére felkérni, kiemelvén pár szóval, hogy ezek mind szegény iparosok lévén, állami érdek is, hogy rajtuk valamiként segítve legyen.

Amidőn tehát a fent nevezett iparosok kérelmének felkarolását én is szívedre kötöm, ő nagysága kedves nőd kezeit csókolva, téged ölelve vagyok szerető barátod, Fodor Gy(ula) ügyész.

12. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Dr. Csete Antal* köz- és váltó-ügyvéd, Veszprém, 1901. nov. 2.

Kedves Lajosom!

Öömmel olvastuk a szép kitüntetést, hogy fiatal honatya létedre oly tekintélyes bizottságba beválasztottak.

Afölött is határtalan volt az örömünk, hogy a Ház elnöke gróf Apponyi úr lett. Nálánál méltóbbra a választás nem eshetett volna.

A megyebizottsági tagság választásoknál is – legalább Veszprémben – pedig a szavazás titkos, mi győztünk. Meglettek: Takács igazgató, Fodor Gyula és vidéken Kelemen Imre is. De sajnos, ismét a prózai részre kell térnem.

Mindenféle terminus lejárván, a még ki nem elégített számlák nyughatatlankodnak. Azután meg én is óhajtanám, ha az én számadásomat is átvizsgálnátok.

Rátóton Kreutzeron, Látoson és Békeffyn kívül mindenkit tisztességgel érdekeid szem előtt tartásával kielégítettem.

A fentieket, mert követelésük túlzott, a Te és a végr(e)h(ajtó) bizottság ítélete elé utaltam.

Van nálam még 667 f(o)r(in)t 56 kr(ajcár)ról

1 Rátót kíván a Kohn-féle számlával együtt 1400 frtot, de ezt leszorítjuk 756 frtra.

2 Kreutzer számlája 600 frt, de azt hiszem, ez is leszorulhat 500 frtra.

3 Látos 352 frtos számlájához is sok szó fér.

4 Békessy is 3-400 frtra tart igényt, ehhez még szólni sem tudok, mert hiszen én Békessynek 620 frtot elszámolásra már átadtam.

Mindezek elintézésére szükséges a Te jelenléted. Kérlek, légy szíves megírni, mikor jössz, hogy ezen urakat akkorra megidézhessem. Szeretnék már zaklatásaiktól menekülni.

Ő nagysága kezeit csókolva a viszontlátásig maradok szerető híved, Tóni.

13. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Fodor Gyula* ügyvéd, a veszprémmegyei takarékpénztár ügyésze. (Dátum nélküli, kb. 1901. november közepe.)

Kedves Lajos Barátom!

Tegnap levelemből kimaradt valaki azok közül, kik Tiszának feltétlen hívei, és mert az illető városunkban tényező, tehát utólag közlöm: Nay Jakab takarékpénztári igazgató, kir. kereskedelmi tanácsos és nagykereskedő.

De kifejeztetem tegnapi levelemből még egy körülményt, illetve kérést, mellyel azonban csak ezen esetre terhellek. Ha utad esetleg a honvédminisztérium felé vinne, s ez esetben, ha lennél szíves ott levő ismerőseidnél kérdést tenni, hogy vajon mit remélhetnek azok a honvéd huszár tiszthelyettesek, kik november elsejére nem kaptak előléptetést?

Szegény gyerek kétségbe van esve, hogy mi lesz velük. Eddig minden évben az történt, hogy az augusztusban kijött huszár hadapródok a következő év november 1-én, vagyis egy év és néhány hónapra elő lettek léptetve hadnagynak.

Így történt az előző évben is, s mint tudod, az idei novemberi kinevezéseknél egyetlen egy huszár hadapród sem lett kinevezve.

Szegény gyerek, jóllehet a 13 közül 3-iknak jött ki, mégis elmaradt a kinevezése és most azon aggódik, hogy még talán májusban sem lesz kinevezve. Azon aggodom, hogy elveszti kedvét, és megidegenedik azon pályától, melyhez pedig annyira ragaszkodott.

De valójában érthetetlen is a miniszter eljárása, hát vajon miért csődítik a magyar

ifjakat a katonai pályája, s miért beszélnek mindig tisztihányról, ha azután ilyen dolgok történnek, hogy a képzett anyagot pedig nem használják fel.

Avagy tán a miniszter a szülők zsebjére utazik, s a szülőkkel akarja kitaratni a tiszti teendőket végző hadapródokat?

Igazán köszönettel venném, ha ennek a képtelen helyzetnek valódi okát megtudnád, s velem bizalmasan közölnéd, hogy ekként valahogy ezt a szegény elkeseredett Jenő gyereket, kit különben az Úr Isten is huszárnak teremtett, és különben pedig egy páratlan jó fiú – valamiképpen megvigasztalhatnám.

Ismét való alkalmatlankodásomért szíves elnézésedet kérve vagyok őszinte híved és barátod, Gyula.

Hát a Miska koma mit csinál?

14. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Dr. Vadnay Béla* ügyvéd Veszprém-ben. B(uda)pest, 1902. január 26.

Édes Lajosom!

Hála a jó Istennek és Ipad urad tudományának – immár annyira vagyok, hogy nem irritál most már az sem, ha ... a „Veszprémi Ellenőrt” olvasom! Sőt, erősíti (...) Dezső barátunk erőteljes stylusa. És vágyak, ellenállhatatlan vágyak kelnek bennem a hazaszeretetre. Persze, egyelőre csak kis családom és gazdaságom legkedveltebb körébe vágyom, ahol lesz is elég teendőm pár hónapig, amíg félbemaradt irodám ügyeit kissé rendbe szedem.

Azután pedig majd csak lesz valahogy! Amint a rátóti ember mondja, „úgy még sohase vót, hogy valahogyan ne lett vóna”!

Nyilvános, avagy politicalai szereplésre nem vágyom! Te tudod legjobban, hogy soha nem vágyódtam, sőt, azt kerülni akartam, s csakis balsorsom sodort bele a butaságba!

De a Te érdekedben sem szeretnék teljesen elzárkózni – idővel – a köztétéről! Ezért talán Te se veszed tőlem szerénységségnek, avagy indokolatlan alkalmatlankodásnak azt a kérelmemet, hogy légy kegyes párthíveiddel tudatni, ha nincs terhedre, hogy az alsóvárosban nyert városi képviselői megbízatásomat – amely f(olyó) hó 30-án újra választás alá esik –, továbbra is megtartani kész és hajlandó leszek. Ha t(udni) i(llik) különbet nem találnak a helyembe a jó temetőhegyiek.

Úgy gondolom, Holl János, vagy Dukovics István v(ár)m(egyvei) főlevéltáros lesz ott az elnök. Ha ismered őket, írd nekik egy kártyát! Egyébként Vadnay Szilárd is egyik választási elnök lesz. Majd őt is szóval értetem.

Hát Ti hogy vagytok Honatyuskánk? Mit csinál a kis Nándi? Azt a kölyköt is szeretném már látni! De ide ne hozd ebbe a disznó időben! Majd inkább csak én megyek oda!

Új lakástok számát sem tudom még! De amikor még kedves Ipad sem tudta hamarosan megmondani! Nem-e Kétlyékhez jutottatok? Mert én egy ízben ajánlottam ott lakást a Nagyságos Asszonynak! Nem tudom, ha oda jutottatok, nem-e szid meg velem együtt!? Mert szörnyű szigorú néni ám a Kétly mama!

Ő nagysága kezét sokszor csókoltatva, – Téged ölel, – és erre jártodban kér és vár őszinte híved, Dr. Vadnay Béla.

Id. Horánszky Nándor ceruzás megjegyzése a levél írójával kapcsolatban: Édesatyám főkortese a veszprémi választáson

15. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Takács Szilveszter*. Veszprém, 1902. február 10.

N(agy)s(ágos) Képviselő Uram!

A veszprémi VI. városi képviselő választásoknál a városrész értelmisége jelölte jelöltjeit, s azok nagy többséggel egytől egyig megválasztottak az alábbi megállapodás alapján.

Miután Horánszky Lajos orsz(ággyűlési) képviselőnek Veszprémben még ez ideig ingatlana nincs, és így a város vezetésébe be nem folyhat, a VI. kerület polgárai Horánszky párti jelölteket állít fel és azokat becsületbeli kötelezettségének tartja megválasztani, hogy a megválasztott városi képviselők Horánszky Lajos orsz(ággyűlési) képviselő úr szellemében, s az ő politikáját tartva szem előtt működ-hessenek a városi közgyűléseken, s hogy így Horánszky Lajos úr keze ott nyomot hagyhasson maga után városi közügyekben és mindaddig, míg a viszonyok másra nem fordulnak.

Ns. Képviselő úr!

Fönti határozat alapján kérem ns. képviselő úr támogatását, s végül kijelentem, hogy részemről oda fogok hatni minden erőmmel, hogy a Horánszky-pártnak nem szégyenére, de sőt ellenkezőleg, díszerre váljak, mint annak számot tevő tagja.

Ns. Képviselő úrra Isten áldását könyörögve vagyok hazafias és mély, igaz tisztelettel

Takács Szilveszter.

16. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Dr. Óvári Ferencz* országgyűlési képviselő, 1902. február 28.

Tisztelt Barátom!

Sietek becses soraidra azonnal válaszolni. Nem sürgönyileg, de levélben, mert a sürgöny szóbeszédre adna alkalmat, és tán rövidségénél fogva félreértésre adhatna okot közöttünk, amit minden körülmények között elkerülni óhajtok.

A (? *olvashatatlan*) szót használtam Zichy gróf eljárására; a Te eljárásodat pedig, mint az a hivatalos jegyzőkönyvből is kitűnik, a legmelegebb védelemben részesítettem, hogy Te, mint képviselő, pártelnököddel szemben nem is tehetnél egyebet, minthogy kértére kísérted őt a miniszterhez. – A gazdasági egylet ügyésze, Fekete Antal jelen volt, ő hasonlóképpen megvédelmezte a Te eljárásodat.

A jövő hét folyamán én is B(*uda*)pesten leszek, szóval apróra mindent elmondhatok.

Isten veled! Ölel igaz barátod (*olvashatatlan szignó*)

17. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Dr. Óvári Ferencz* országgyűlési képviselő. Veszprém, április 11.

Kedves Lajos!

Takarékpénztáraink reformjáról írott értékes munkádat csak itthon tudtam elolvasni, gratulálok a szép gondolatnak, a megoldásnak egyik kiindulási pontja valóban ez lehet. Csak az ellenőrzés mikéntje – ez képez még nagy és egyéb nehéz feladatot! Igen köszönöm, hogy szíves voltál velem megismertetni.

Hogy a hétfői közgyűlésről is röviden értesítelek, emberemlékezet óta ez volt Veszprém város leghosszabb közgyűlése, amennyiben esti 7 óráig tartott.

A Szigeti-emlék megörökítése egyhangúlag elfogadtatott, kivitelével a tanács megbízatott.

A vasúti ügyben a küldöttség menesztetik a miniszterhez azon kérelemmel, hogy Veszprém elkerülésével ne hagyja kiépíteni a vasutat, vagy jobban kifejezve, hogy a Balaton-parti vasút Veszprémen keresztül nyerjen összeköttetést a fővárossal. A küldöttségbe egyik polgártársat, Takács Ádámot és engemet is beválasztatni indítvány volt. S képzelj csak, Csete barátunknak aggodalmai voltak, nem-e fog ez téged fenyelegni? Talán jó alkalom lesz Tónit felvilágosítanod, hogy mi őszintén becsüljük egymást, s nem contra, hanem együttesen kívánunk a köz javára dolgozni. Én mindenesetre meg fogom neki mondani, amint találkozom vele.

Isten veled! Szíves üdvözzettel őszinte barátod (*olvashatatlan szignó*)

18. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Perényi Antal*. Veszprém, 1902. március 7.

Nagyságos Uram!

Két ízben nemes szívének megnyilatkozó sorait vettem, mely nem csak nekem, de a szegény leigázott, a tönk szélén álló fazekasoknak a legnagyobb örömet adott.

Nagyságos Uram! Ha van fokozat a társadalmi osztályok között a lét küzdelmében, úgy nagyon valószínű, hogy két osztály van, mely tönkre ment iparánál fogva a legutolsó helyen áll, a csapók és a fazekasok. Az előbbieneknek mint valami öslényeknek, nemsokára csak múmiáját mutogatják, az utóbbiak még küzdenek a kor versenyében, de nagyban pusztulnak ezek is.

Valóban, ha a páriáknak sápadt arcszínét, nyomorult teng életüket természetben bemutatnánk, nem hiszem, hogy volna szív, mely el nem szorulna látásukra.

Mellékelve küldöm kérvényüket, jó lélekkel elmondhatom, hogy az összes, még létező 27-30, abból nem lehetne kipréselni 300 f(*orin*)tot, épp ezért alázattal kérem, ha lehetséges, kegyeskedjék kieszközölni, hogy kérelmük valósuljon (*meg*). Valóban, a kormány kegyes cselekedetet végez, ha eme, az életért küzdő egyéneknek segítyt nyújt, de ezek nem képesek semmi kötelezettségre. Dolgozni tudnak, s akarnak, de ha nem kapnak segítyt, miként mellőlök már 70 kidőlt, úgy ezek is elpusztulnak.

A polgári erények legédesebbje a kitüntetés, ezt látjuk kedves atyjánál, épp ezért lehetetlen, hogy a nem ismert apának az ismert fiában ne gratuláljak, kívánva, hogy a nekünk kedves, szíve-lelke nagyságában ismert kedves egyénüknek öröme a jó Isten hazánk és nemzetünk javára sokáig tartsa meg, s éltesse.

Azt mondják, a gyümölcs nem messze esik fájától, ha ez áll, akkor a következő megfordítva is helyes, s így mi Nagyságodból következtetünk a fára, s miután a gyümölcsöt jónak ismerjük, épp ily lehet a fája!

Kedves nejének kézcsókomat jelentve Nagyságodnak kezeibe ajánlva ügyünket maradtam mély tisztelettel igaz híve, Perényi Antal.

19. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Ferenczy Károly*. Veszprém, 1902. április 14.

Igen tisztelt Képviselő Úr.

Szépen köszönöm szíves figyelmét, mellyel „a takarékpénztárak reformja” nagy gonddal készített értekezését nekem is megküldeni kegyes volt.

A takarékpénztárak reformját, miként azt értekezésében jelzi, célra nem vezető megrendszabályozással keresztül vinni én is lehetetlenségnek tartom.

Azon idea, hogy a takarékpénztárak takarékbetéteiket azok betevői számára biztosítsák tiszta nyereségeikből évenként 1%-ot biztosító alap creálása céljából félre

tegyenek, igen gyakorlati eszmének látszik, de nekem ez ellen aggályaim vannak. Mert a nagyobb intézetek már régen, és ismételve évenként gondoskodnak azon esdhető veszély elhárításáról, mely akár hűtlen kezelés, akár tudatlan vezetésből eredhetne, például felteszem a mi takarékpénztárunkat. – A betétek összege 9 ½ millió Korona, ennek ellenében saját részvénytőke, tartalék és külön tartalék tőkében 1.600.000 Koronája van az intézetnek, a külön tartalék alap pedig a tiszta nyeremény 10%-ával dotáltatik évenként.

Már minálunk olyan hűtlen vagy tudatlan kezelés alig képzelhető, mely az egész vagyont 1.600.000 Koronát felemésztené anélkül, hogy ez kellő időben fel nem derítették.

A jelzett 1% befizetése a közös alapba csak a kisebb takarékpénztáraknak szolgálna előnyül, amennyiben veszély esetében a többi takarékpénztárak által befizetett összegekkel lennének kisegítve.

Végül még egyszer köszönöm, hogy a nagyon érdekes és értékes tanulmányt, mely bizonyára országszerte feltűnést fog kelteni, velem is közölni kegyes volt.

Kiváló tisztelettel Ferenczy Károly.

20. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Dr. Csete Antal* ügyvéd, Veszprém r(endezett) t(anácsú) város tisztii főügyésze.

Veszprém, 1902. április 17.

Kedves Barátom!

F(olyó) hó 12-én kelt nagyon szép levelednek minden betűjét osztom és aláírom. Éppen én voltam az, aki a békét minden irányban hirdettem. E tekintetben a Rosos fia érdekében írt levelem is bizonyítékul szolgálhat.

Nagyon csodálkoztam tehát azon, hogy Téged valaki úgy informált, mintha én a városi közgyűlésen vagy bárhol annak adtam volna kifejezést, hogy Téged Takáchnak a küldöttségbe beválasztása fészélyezze. Ez rosszakaratú ráfogás és legalábbis gyanús.

Ez nem történt, amit az is bizonyít, hogy Takách a küldöttségbe beválasztatott.

Az eset és körülményei lefolyása a következő volt. A gazdasági, pénzügyi és vasúti bizottság elhatározta, hogy a Város vitális érdekeinek megóvása végett Kedves Atyádhoz küldöttséget meneszt. Rainprecht indítványozta, hogy a küldöttség ne legyen sok tagú, nehogy alkalmatlanok legyünk, és különben is nagy számú küldöttséggel komoly munkát végezni nem lehet. Parádéra az jó, de bizalmasabb tárgyalásra nem alkalmas.

Erre, mert Rainprecht érveit helyeseltük, megállapítottuk a bizottság névsorát arra való tekintettel, hogy ki ért a dologhoz, azután, meg mivel a küldöttségnek

egyik célja az is volt, hogy Kedves Atyádat a Város nevében élöszóval is üdvözzölje, a későbbi ízetlenségeket is kerülni akartuk.

A bizottságok megállapodását a közgyűléssel a névsorral együtt közöltük. Ekkor Pozsgay Miklós a tapintatosan megállapított névsoron felül el kezdte kiabálni: Reé Jenő, Óvári, Bauer Károly és Takách Ádám neveit.

Szóval, a dologból ismét pártkérdést csinált. Én nem tettem kifogást, bár azt ily előzmények után joggal tehettem volna, – hanem csak felvettem a kérdést, hogy mivel a küldöttséget Horánszky Lajos képviselőnk vezeti, és mivel Óvári Ferencz, (akit tisztetek, becsülök, és akit vonz, hogy a küldöttségben részt vegyen, minden tekintetben alkalmasnak tartok), szintén képviselő, nem lesz-e ebből az etiquette szempontjából valamelyes félreértés? – A közgyűlés nemmel válaszolt; mibe én belenyugodtam.

A polgármester én utánam prózai okokból kérte a közgyűlést, hogy ne válasszon nagy számú küldöttséget. (T.i. a múltban az ilyen küldöttségek a város költségén utaztak.)

Ennyi az egész; ha ez hiba, tulajdonítsd annak, hogy én a múltra való tekintettel is, a kellemetlen és kényes kérdést csakis az irántad való hűségből vettem fel. Nekem az sem volt öröm és haszon; de lásd, nem tartom helyesnek, hogy mikor a mi képviselőnknek vezérszerepe van, akkor ott egy másik képviselő is szerepeljen. Az ilyen dolog mindig összehasonlításra ott ad okot. Takách úrról tehát, miként említettem, egy szó sem volt.

Hidd el, kedves Barátom, nem vindikálok magamnak vezérszerepet. Örülök, ha csendben és békében lehetek. De nem tehetek róla, hogy ott, ahol presztiged látom kibővíteni, valami módon jelt adok magamról, mert evvel tartozom neked és magamnak.

Végzetlenülül sajnáljuk, hogy Kedves Atyád beteg. Remegünk érte. A jó Isten adja, hogy mielőbb teljesen meggyógyuljon.

Én csak avégett akartam egyedül felmenni, hogy a Várost érdeklő nagyon fontos ügyeket Veled eleve megbeszéljem és a szokásos formalitásokat, esetleg a fogadás idejét megtudhassam. Sajnos, a betegség ezt megakadályozta.

Veszprémet szokásos fátuma ismét üldözi. Most kedves Barátom, csak arra kérek, és pedig a legkomolyabban az egész Város nevében, hogy míg Kedves Atyád fel nem épül, légy kegyes megakadályozni, hogy a ./. alatti ügy esetleg a Győr-Veszprém-dombóvári vasúti Részvénytársaságnak erre adott jelentése vagy kérvénye eddig el ne intéztessék, míg Veszprém város küldöttségét Kedves Atyád a tárgyan meg nem hallgatja, és a 2 ./. alá másolatban csatolt feliratot át nem veszi.

Ez az ügy Veszprém város vitális érdeke, ha a nagy befolyású Részvénytársaság settenkedése világos szerződések ellenére érvényesülne, akkor nincs igazság a földön, és Magyarországon nem érdemes a közért és a közjóért dolgozni.

Tájékoztatóul egyelőre csak annyit jegyzek meg, hogy a Győr-Veszprém-dombóvári r(észvény) társaságnak Szabó Imre és Fenyvessy Ferenc is igazgatósági tagjai. Maradok igaz híved, Csete.

21. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Köcsön Lajos* miniszteri titkár. Budapest, 1902. július hó 15-én.

Kedves barátom!

Nagyra becsült leveledet megkaptam.

Nem tudom, honnan keletkezett az a hír, hogy én mostanában Veszprémbe megyek; nincs Veszprémbe menetem. Tervbe van ugyan véve, de az időt még nem tudjuk meghatározni, hogy mikor kerül arra a bizonyos „Jó napra a sor”. Nagyon köszönöm, hogy kegyes voltál némileg informálni; most az ilyen dologban a helyes irányú tárgyilagos információ mindig csak előnyösen lesz vál(la)ható fel az igazság kiderítésénél.

Megfelelő alakban informáltam a dologról Szobovics Lajos osztálytanácsos princípálisomat is, hogy öneki is legyen már most tudomása a veszprémi állapotokról.

Ma kezdem meg hat (:6:) hétre terjedő szabadságomat; amire a győri, zombor-szabadkai (? *két olvashatatlan szó*) soproni és szombathelyi vizsgálataim után tényleg nagy szükségem volt.

Holnap indulok Marianbádba.

Hat-nyolc héten belül tehát Veszprémbe nem lesz vizsgálat. Közöld ezt a csatolt levél írójával is; megnyugtathatod a (? *olvashatatlan szó*) urat, hogy mi érdem szerint szoktunk elbánni mindenkivel. Ha tehát az a bizonyos úr reá szolgált, – már pedig úgy látom és úgy tudom, hogy rá szolgált, – meg fogja kapni megérdemelt büntetését.

Reménylem, hogy (? *olvashatatlan szó*) visszatérünk Budapestre: lesz szerencsém veled a „Fiumében” találkozhatni és részletesebben megbeszélni az ügyet.

Addig is míg találkozhatnánk, szívélyesen üdvözlő és ölel őszinte tisztelő igaz híved, Köcsön Lajos miniszteri titkár.

22. sz. dokumentum. Levél

(Küldi:) *Szeglethy György* polgármester. Veszprém, 1902. április 30.

Kedves Képviselőnk!

Valóban férfias erélyre vall, s városunk iránt érzett rokonszenvedről tesz tanúsá-

got az a levél, melyet hozzám intézni kegyes voltál a honvédelmi minisztériumhoz címzett kérvényünk sorsáról szóló tudósítással. Abban a keserű sorsban részesülni, mely közelebb Téged ért, e mellett szíved méltó fájdalmán erőt venni, hogy a mi érdekeinkkel foglalkozhassál, ez több mint amit egyelőre reménylettem. Épp ezért nem is kívánom szent fájdalmadat addig zavarni, míg az idő balzsama el nem végzi a maga jótékonyosságát.

Most azonban kötelességemnek ismerem tudatni, hogy szíves tudósításod igen jó alkalom arra, hogy a f(olyó) é(v) május 12-én tartandó városi közgyűlésen regisztráljuk városunk érdekében tett lépéseid sikerét. A legutóbbi közgyűlésen úgyszólván interpelláció tárgya volt a beszállásolás ügye, hát épp jókor jön a kellemes hír, hogy 1700 Kor(ona) államsegélyt kapunk a tűzértsztek szállásdíjában. Ez épp fele annak ugyan, mit a város ráfizet, de lesz gondom rá, hogy jelezzem a gyűlés előtt, hogy ez is nagy siker, mivel szokatlan a maga nemében. Egy másik, szintén nagyon kellemes újdonságban is lesz módja a városatyáknak gyönyörködni a 12-iki gyűlésen, a város kórházára kieszközölt segélyben, melyért neked adózhatunk elismeréssel, ki azt kedves apósod ő méltóságá útján kieszközölni kegyes voltál.

Addig is, míg a közgyűlés háláját és köszönetét megfelelően tolmácsolhatom, fogadd kérlek az én legmelegebb köszönetemet, s légy szíves ez ő méltóságának is tolmácsolni. Meg vagyok győződve, hogy a közgyűlés a vörös kereszt nagylelkűségében megtalálja azokat a motívumokat, mik háláját mindemezekre (? *olvashatatlan szó*), s azt illően is fogja tolmácsolni ő nagysága iránt.

Kedves Lajosunk, ne vedd rossz néven, hogy a köszönet mellé egy kis kérelmet is csatolok: Te, ki a közigazgatási kérdésekben a pénzügyi műveletek terén oly sok és szép gyakorlati ismerettel bírsz, bizonyára abban a helyzetben vagy, hogy tájékoztathatsz bennünket, vajon a város mintegy nyolcszázezer Korona tartozásának konverziója tekintetében melyik fővárosi vagy más pénzintézethez lenne legcélszerűbb fordulni, illetve egyezsége lépni, s hogy e tekintetben mi lenne a teendőnk, hogy a kérdés célszerű és gyors megoldást nyerjen. Ha ebbeli kérésemet teljesíteni szíves volnál, sok fölös utánjárástól mentenél föl, s fáradságodért előre is köszönetet mondva maradok a Nagyságos asszony kezeit csókolva igaz tisztelettel Szeglethy polgárm(ester).

MEGEMLEKEZÉS

100 éve született Déri Márta

(Nagyvárad, 1918. június 6. – Budapest, 2000. július 5.)

KOVÁCS KRISTÓF

*Sárgul a jegenye,
Hullik a levele...*

DÉRI MÁRTA 1918. JÚNIUS 6-ÁN SZÜLETETT NAGYVÁRADON. Középiskolai tanulmányait követően 1935 és 1939 között Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetem Természettudományi Karán tanult, vegyész oklevelét 1939-ben kapta meg. Ugyanebben az évben természettan-vegytan szakos felsőfokú és mennyiségtan alapfokú középiskolai tanári képesítést szerzett.

1938-ban egyetemi hallgatóként Buzágh Aladár professzor irányításával bekapcsolódott a kolloidkémiai kutatásokba. Az egyetem elvégzése után 1939 és 1941 között díjtalan gyakornok, majd díjtalan tanársegéd volt Grósz Gyula professzor mellett.

1940-ben kémia és fizika főtárgyakból, matematika melléktárgyból tett sikeres vizsgái után bölcsésztudományi doktorátust szerzett.

1941-ben a Nagybatony-Újlaki Egyesült Iparművek (a későbbi nagyhírű Kőbányai Porcelángyár jogelődje) kerámiaüzemében kezdett dolgozni, bekapcsolódott a nagyfrekvenciás híradástechnikai kerámiák kutatásába, majd gyártásába.

Öt éves gyakorlat után a kerámiaüzem vezetője lett, ebben a beosztásban dolgozott

1952-ig. Munkatársaival együtt több olyan kerámiai szigetelő gyártását valósították meg, amelyek akkor Európában újdonságot képviseltek. Ez az időszak meghatározta későbbi pályáját, érdeklődési körét. Üzemi munkája mellett a háborús években nehezen hozzáférhető, szegényes szakirodalom tanulmányozásával kidolgozta az Európában akkoriban újdonságnak számító, szteatit alapú nagyfrekvenciás szigetelők gyártástechnológiáját. A 2. világháború végén felrobbantott lakihegyi adótorony helyreállításához az általa kidolgozott technológiával, irányítása mellett elkészültek azok a szigetelők, amelyek a mai napig tartják a hatalmas adótoronyt. Munkáját folyamatosan tanulás és kutatás kísérte, ennek eredményeként 1951-ben a Budapesti Műszaki Egyetemen műszaki doktori oklevelet szerzett.

Az iparban eltöltött évek után 1952-től egyetemi docensi beosztásban a Budapesti Műszaki Egyetemen dolgozott. 11 évet töltött el a BME Kémiai Technológiai Tanszékén, ahol tudományos tevékenysége mellett sok időt szentelt a mérnökhallgatók oktatásának. Gondosan előkészített, kitűnően felépített előadásain mindig sok

hallgató vett részt, gyakran olyanok is, akik csak hírből hallották, milyen remek előadó Déri Márta. A híradástechnikai kerámiák kutatásával elért eredményeiért 1953-ban megkapta a „Műszaki tudomány kandidátusa” tudományos fokozatot. Aktívan részt vett az 1956-os forradalmi eseményekben is, a Budapesti Műszaki Egyetem Forradalmi Bizottságának tagja volt.

Egyetemi oktatói, kutatói pályáját 1962-től egyetemi docensként a Veszprémi Vegyipari Egyetemen, a mai Pannon Egyetem jogelődjén folytatta. 1963-ban akadémiai doktori fokozatot szerzett, a műszaki tudomány doktora lett és még ebben az évben átvette a Szilikátkémiai Technológia tanszék vezetését. 1964-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. A tanszékét húsz éven át, 1983-as nyugdíjba vonulásáig vezette.

Pályája során sok kitüntetést, szakmai elismerést kapott. A fonto-

*Évzáró tanár–diák focimeccsen
a kezdőrúgás előtt*

sabb díjak, kitüntetések sorát 1968-ban az „Oktatásügy Kiváló Dolgozója” elismerés nyitotta. 1973-ban megkapta az „Építőipar Kiváló Dolgozója” kitüntetést. 1975-ben megkapta a „Szilikátiparért” emlékérmét és még ugyanebben az évben a MTESZ nagydíját is. A Munka Érdemrend arany fokozatát 1978-ban, a „Kiváló Munkáért” kitüntetést 1982-ben kapta meg. Nyugdíjba vonulása után 1995-ben a Veszprémi Egyetemtől megkapta a „Professor Emeritus” címet, a Magyar Tudományos Akadémiától az „MTA Eötvös József koszorú” kitüntetést.

Számos tisztséget töltött be tudományos és kulturális egyesületekben, a Magyar Tudományos Akadémia különböző bizottságaiban. 1965–69 között oktatási rektorhelyettes volt a Veszprémi Vegyipari Egyetemen. Tudományos munkássága elsősorban a kerámiákra, azon belül a műszaki kerámiákra terjedt ki. Úttörő jelentőségű munkát végzett a szilikátok termikus stabilitásának vizsgálata terén. Tudományos eredményeit közvetlenül hasznosította az egyetemi képzésben. Kiemelkedő eredményeket ért el a híradástechnikai kerámiák, ferroelektromos anyagok kutatásában.

Legjelentősebb – angolul is kiadott – munkája a „Seignette-elektromos kerámiai anyagok” című monográfia (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963). A Seignette-sóról (kálium-nátrium-tartarátról) tudni kell, hogy először a franciaországi La Rochelle-ben élő Pierre Seignette állította elő 1675-ben. Ezért nevezik Seignette-sónak, vagy Rochelle-sónak. A kristályszerkezetéből adódó spontán polarizációja révén dielektromos doménekből áll, piezoelektromos tulajdonságú. Kezdetben ezeket az anyagokat Seignette-elektromos anyagoknak nevezték és csak később terjedt el a ferroelektromos elnevezés, az ugyancsak doménes szerkezetű ferromágneses anyagok analógiájára.

A száraz tények, életrajzi adatok mögött ott az ember. Ahogy a Déli-pályaudvaron az apró, de mégis erőt sugárzó asszony, hatalmas hátizsákjával Veszprémbe indult, a legnagyobb télben is szoknyában, bakancsbal a lábán...

Abban a szerencsében volt részem, hogy fiatal pályakezdő gyakornokként az ő irányítása alatt ismerkedtem meg a ferroelektromos kerámiákkal, a perovszkitokkal. A sors vagy talán a tudomány spirális fejlődése az oka, de manapság ismét perovszkitokkal foglalkozom, a perovszkit szerkezetű napelemek szerte a világon sok kutató fantáziáját megmozgatták és ebből az egyre gyorsuló folyamatból mi sem maradhatunk ki.

A nyolcvanadik születésnapján tartott előadásában Seneca szavait idézte: Docendo discimus. Tanulva tanítani. Ez volt jellemző rá egész életében, gyermekkorától kezdve tanított és tanult, és ami ennél is több: nevelt.

Olyan ember volt, akinek nem volt ellensége, akit mindenki szeretett és tisztelt. Sohasem láttam mérgesnek, nem veszekedett senkivel. Miért szerette mindenki Déri Mártát? Kedves, közvetlen személyisége, vagy talán a szűkebb szakmán túlmutató, széles körű műveltsége és intelligenciája? Ma már meggyőződésem, hogy mindezen

tulajdonságok együttese volt az, ami észrevétlenül megragadta a körülötte élők, tanítványok, kollégák lelkét.

Az egyetem hírnevét kétségkívül a 20 század hatvanas, hetvenes éveai alapozták meg. Ebben az időszakban Déri Márta mellett egyetemünkön világhírű, iskolateremtő professzorok tanítottak. A teljesség igénye nélkül néhány név: Polinszky Károly, Fejes Tóth László, Pungor Ernő, Nemecz Ernő, Halász Aurél, Inczedy János, Straub Gyula, Bodor Endre, Benedek Pál, László Antal és még sokan mások. Ők majdnem minden este közösen vacsoráztak az egyetemi menzán és annyira szívügyüknek tekintették az egyetem sorsát, hogy ezeken a vacsorákon a beszélgetés szinte mindig egyetemi ügyekről szólt. Sokszor a vacsora közben születtek meg azok a stratégiai döntések, amelyek meghatározták, pozitív irányban befolyásolták az egyetem jövőjét.

Nem voltak vér szerinti gyermekei, de egykori diákjainak népes tábora büszkén vallhatja magát Déri Márta lelki gyermekeinek. A jó szülőhöz hasonlóan példával nevelt, tanultunk tőle emberséget, tisztességet, helytállást, becsületet, de ugyanígy megtanított bennünket a természet, az állatok, növények szeretetére, tiszteletére is. Egyszer annyira megsajnált egy a tanszéki szobájába tévedt egeret, hogy sajtot hozatott neki az ABC-ből. Akkor terjedt el az a mondása – tanszéki keretekre aktualizálva – miszerint távolléte alatt mi, az otthon maradó egerek cincogunk.

A felejthetetlen tanszéki kirándulások alatt sokat mesélt, és nem csak a szűkebb szilikátos szakmáról. Tanítványait olyan gondolkodásmódra tanította, amivel a világ minden részén becsülettel helytálltak és helytállnak ma is. Az egykori tanítványok újságírótól tanárig, gyárigazgatótól politikusig sokféle pályát, változatos életutat jártak be, de bárhová is sodorta őket az élet, megőrizték Déri Márta szellemiségét, az általa kialakított, kívülállók által irigyelt tanszéki légkört. A tanszéki karácsonyok, évzáró összejövetelek felejthetetlen hangulatát csak a tanszéki kirándulások múlták fölül. Ilyenkor az esti borozgatás közben az éneklés fénypontja Déri Márta kedvenc nótája, a „Sárgul a jegenye, hullik a levele...” volt.

Ehhez kapcsolódik egy vidám történet: Déri Márta professzorasszony, mindenki Márta nénije igen „forróvérű” volt. Az idézőjeles szót most nem átvitt, hanem szó szerinti értelemben kell venni: Márta néni sosem fázott, mindig melege volt; tanszéki szobájában a radiátorokat elzárta és még a legnagyobb hidegben is nyitva volt az ablak. És ha valami normálisan fűtött helyiségben volt kénytelen ülni (pl. egyetemi tanácsülésen, kongresszuson, konferencián), utána mindig sopánkodott: – Elevenen megsütnek minket, ez már majdnem máglya stb. Nos, 1969-ben a szokásos tanszéki kirándulás októberre esett; a BÉlapátfalvai Cementgyár technológiáját tanulmányozta a társaság. Az egri diákszállóban volt a szállás, eléggé spártai: a hálósobák összes bútora emeletes ágyakból állt. Mindehhez hozzájárult, hogy a fűtés sem működött – s mivel kint eléggé hűvös volt az idő, bizony szegény hallgatónak nem

Déri Márta utolsó ...

volt elég a rendelkezésre bocsátott takaró, minden göncüket (kabát, pulóver) magukra rakták, hogy az éjszaka folyamán meg ne fagyjanak. Márta néninek nem voltak ilyen gondjai: vidáman beszélgetett erről-arról a lányokkal s mikor azok a hidegre panaszkodtak, azzal ütötte el: Szibériában, amikor megfagy a higany a hőmérőben, az hideg. Ami itt van, az legfeljebb hűvös, és ez a jó! Az éjszaka nyugodtan telt, bár Márta néni nem aludt jól: túl melege volt, s ebben a többiek vacogó foga sem zavarta. Végül döntött: így nem lehet pihenni; nosza, kinyitni az ablakot – s ettől kezdve már aludt, mint a tej. Kipihenve, vidáman ébredt, mialatt a többiek gémberedetten próbáltak magukba lelket verni. Hamarosan kiderült, mi a szokatlan hideg oka: a nyitott ablak!. Az egyik lány észrevette és nagyot kiáltott: – Ki az ördög nyitotta ki az ablakot? Csak mikor Márta néni szemébe nézett, akkor jött rá a válaszra, mert abból két dolgot lehetett kiolvasni: 1. Nem örülök, ha hallgatóim ördögnek neveznek! 2. Puhányok vagytok!

Nagyszerű előadásait mindannyian élvezték. Csak a hozzá hasonló nagy tudósok képesek arra, hogy a bonyolult dolgokat is egyszerűen, jól érthető és megjegyezhető módon megmagyarázzák. Sokan őrzik és használják ma is azokat a jegyzeteket, amiket az ő óráin készítettek.

Munkamódszere, mint általában az iskolát alapító tudósoké, eltérő volt a megszokottól. Munkatársainak csak a feladatot osztotta ki, megvárta az önálló kezdemé-

nyezéseket és az első biztató eredményeket. A tudományos beszámoló sokszor zajlott olyan keretben, hogy a kutatótársban csak utólag tudatosodott a baráti beszélgetésbe beültetett tudományos mag.

A mérnökök továbbképzésének elhivatott papnöje volt. 1950 óta rendszeresen, tematikusan felépített előadásokat tartott a Szilikátkémiai Tudományos Egyesületben.

20 éven át a Szilikátkémiai Tanszék élén állva felnevelte azt a szilikátos nemzedéket, akik évtizedeken át a hazai és külföldi szilikátipari vállalatokat irányították, a kutatóintézetekben tevékenykedtek a nem Veszprémben végzett kollégaikkal együtt. Termékeny talajba hullott a mag, azóta már egy újabb generáció is felnőtt, ugyanazokat a szakmai és erkölcsi alapelveket követve.

Oktatási rektorhelyettesként mindig a diákok pártján állt. Tudtuk jól, hogy számíthatunk rá, mindig segített a nehéz helyzetekben. Egykori diákjai közül sokan ma is emlegetik az 1972-es diplomaátadón mondott búcsúztató beszédét, amiben egyfajta munkahelyi tízparancsolatot adott át a pályakezdő mérnököknek.

Volt diákjaival végzésük után is szoros kapcsolatot tartott. Csillebérci háza, a híres Dokodémia (a három barát, Domony, Koncz és Déri nevének első néhány betűjéből) legendás találkozóhely volt, ahová mindig, akár hívás nélkül is elmehettünk tanácsért, segítségért, jó szóért, biztatásért. Képletesen szólva senki sem távozott tőle üres kézzel, üres szívvel. Az ilyen zárandokhelyek gazdája nagyon bölcs és nagyon jó ember kellett hogy legyen.

A szigorú szabályok szerinti, kitartó és következetes szakmai munka mellett nagyon szeretett kirándulni, túrázni. Az egyetem nyári szünetének ideje alatt barátaival mindig elment egy hosszú, gyakran több mint egy hónapos vízitúrára a hazai folyók valamelyikén. Azt szoktuk mondani róla, hogy személyesen ismerte a löszfalakban fészkelő gyurgyalagokat, a vizek fölött cikázó fecskéket is.

Sok évtizeden át hagyomány volt, hogy minden év első vasárnapján a Dokodémiában összegyűltek azt egykori tanítványok, kollégák, barátok, esetenként kétszáznál is többen. A társaság Budán – rendszerint a Déli pályaudvar környékén – gyülekezett és onnan tömött sorokban gyalog ment fel Csillebércre. Az 1960-as évek végén, a „Prágai Tavaszt” követő évben a rendőrség különösen kényes volt az ilyesmire és szét akarták oszlatni a „tüntetőket”. Hosszas magyarázkodás után – különösen azért, mert a csapatban gyárigazgatók, párttitkárok is voltak – mindenkit továbbengedtek, sőt a forgalmasabb kereszteződésekben még biztosították is az áthaladást. A társaság a csillebérci ház kertjében, a szabadban krampampulit főzött, flekkent süttött és ápolta a barátságot, örült az újbóli találkozásnak. Olyan kapcsolati tőke volt ez, amire nyugodtan építhettünk. Szállóigévé vált a meghívó jelmondata: „Ha jössz-tök, lesztek, ha hoztok, esztek!”

Később – nyugdíjba vonulása után – eladta csillebérci házát és Érdre költözött,

az érdi ház neve a tulajdonos humorát bizonyítva „Casa Nova” lett. A január első vasárnapja külön meghívó nélkül is biztos pont volt. Déri Márta otthona valóságos zarándokhellyé vált, mindig megjelentek azok a jóbarátok, akik fontosnak tartották, hogy ápolják a hagyományokat és a „szilikátos szívet”.

A tanszék Déri Márta halála után is életben tartotta ezt a hagyományt. Az évet indító találkozók sora ma már a tanszéken folytatódik ugyanúgy január első vasárnapján, ugyanolyan jó hangulatban.

Örökre emlékeztetések maradnak, immár klasszikusok Déri Márta versei. Minden jeles alkalomra írt verset. Nem tartotta magát költőnek, inkább azt mondta, hogy afféle rímfaragó. Példának álljon itt egy 1965-ben írt versének részlete:

„Évek és hónapok, múltó hetek, napok...
Szárnyaló ünnepek, munkás hétköznapiak...
Ebből áll az élet. És ki ezt belátja,
Belső egyensúlyát bizton megtalálja,
Önnön erejéhez méri az életet,
S tudja megbecsülni a boldog perceket.”

Ő megtalálta a maga belső egyensúlyát. Epiktétosz Kézikönyvecskéjében azt írja, hogy a kiegyensúlyozott ember súlypontja saját magán belül van, az értékrendje nem függ mások megítélésétől. Neki sikerült megvalósítani ezt az egyensúlyt.

2000-ben egy balesetet követően kórházba került, felépült, de röviddel később a szövődmények következtében 2000. július 5-én elment közülünk.

Az emléke, jellegzetes gesztusai, mondatai tovább élnek velünk. Büszkék vagyunk arra, hogy tanítványai, munkatársai lehettünk.

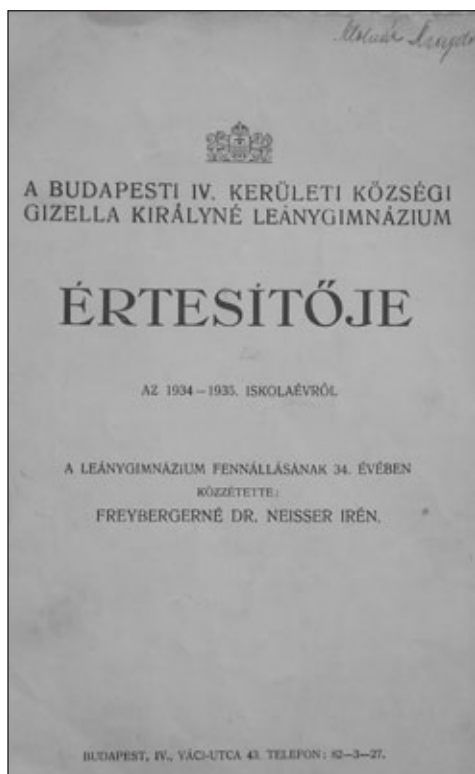
Az érettségiző Déri Márta és iskolája, a budapesti IV. kerületi községi Gizella királyné leánygimnázium az 1934/35-os iskolaévben

PALÁGYI SYLVIA

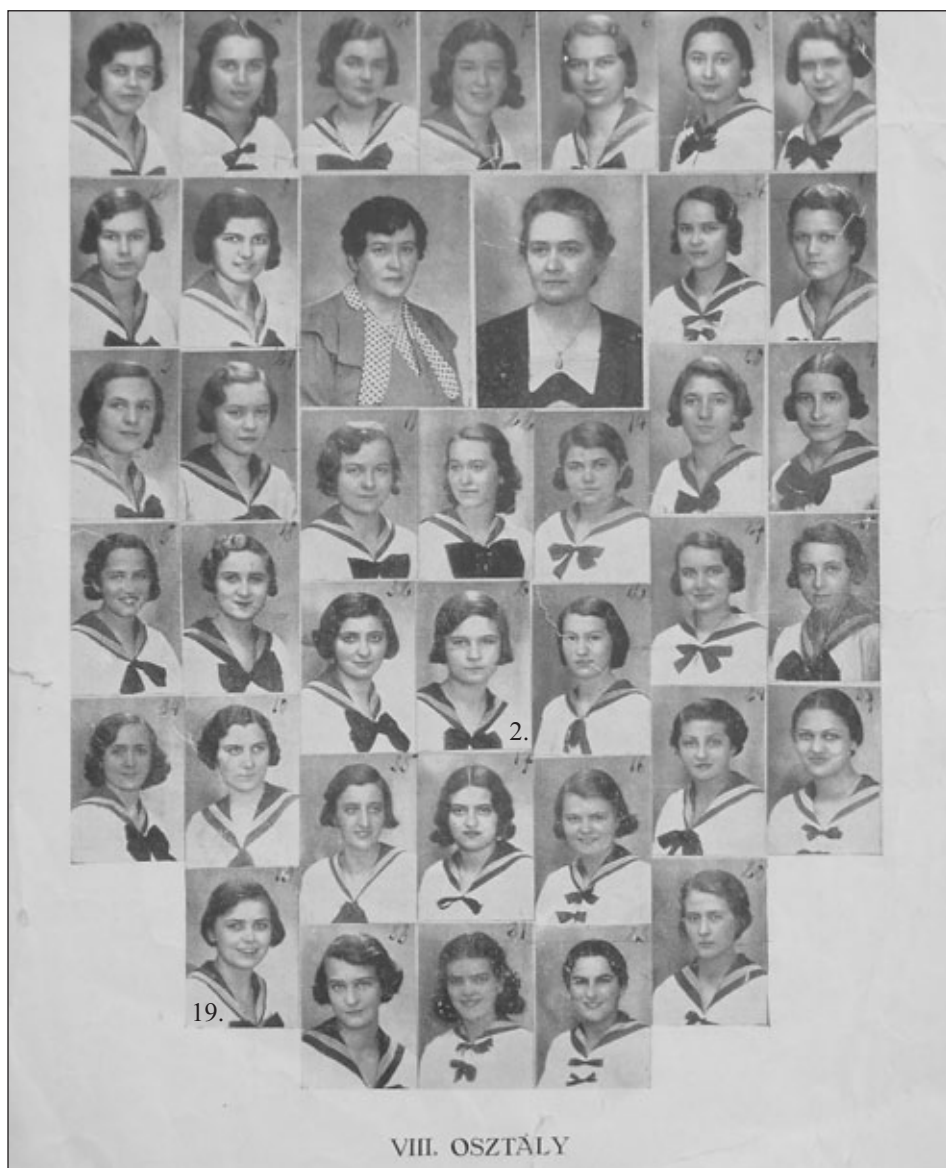
ÉDESANYÁM, SZÜLETETT MOLNÁR MAGDOLNA¹ MEGŐRIZTE utolsó gimnáziumi évének iskolai értesítőjét.² Édesanyám halálával tulajdonomná vált füzet az érettségiző/érettségizett VIII. osztály tablóját is tartalmazta, így Déri Mártáról nemcsak édesanyám elbeszéléseiből hallottam, hanem láthattam fiatal

lánként osztálytársai körében a tablóképen,³ később pedig idősebben, a 40. érettségi találkozójukon készült fényképen is.⁴ Veszprémbe kerüléssel – természetesen – személyesen is találkozhattam vele.

A névsorban, ill. táblázatban a 2. helyen szereplő Déri Márta a VIII. osztályban is kitűnő tanuló volt, csupacsupa 1-sel. Teljes tandíjmentességet élvezett. Nevét, négy másik társnőjével együtt, akik közül háromnak volt ugyan egy vagy két 2-es érdemjegye, vastag betűvel szedték az Értesítőben.⁵ (Az 1934/35-ben végzett osztályba 36 nyilvános és 3 magántanuló tartozott. Legfiatalabb közöttük 1918-as születésével Déri Márta volt, míg a legidősebb, valószínűleg magántanuló, 1906-ban született.⁶ Az osztály tanulmányi eredményeit bemutató összeállításon kívül a

Az Értesítő címlapja

*A VIII. osztály tablóképe (Értesítő 74–75. 2. Déri Márta,
19. Molnár Magdolna)*

X. számú, statisztikai adatokat összefoglaló táblázat is feltüntette a diákok vallási hovatartozását. Déri Márta osztályában 1934/35-ben 22-en voltak római katolikus, 1 görög katolikus, 2 református, 3 ágostai hitvallású evangélikus (Déri Márta is) és 11

*A 40. éves érettségi találkozó 1975-ben készített csoportképe.
(1. Déri Márta, 2. Molnár Magdolna)*

izraelita vallásúak.⁷ (Érdekesség kedvéért megjegyzem, hogy a 2016 év végén Amerikában meghalt Gábor Zsazsa színésznő egy időben ugyanennek az osztálynak volt a tagja.)

A VIII. osztályban a következő tárgyakból kaptak osztályzatot: Magaviselet, Hit és erkölcsan (kinek-kinek felekezete szerint), Magyar nyelv és irodalom, Latin nyelv és irodalom, Német nyelv és irodalom, Francia nyelv és irodalom, Történelem, Földrajz, Mennyiségtan, Természettan, Filozófia, Testgyakorlás, Írásbeli külalak. Görög nyelv és irodalom fakultatív tárgyat mindössze két tanuló választotta, közöttük Déri Márta. Mindketten jeles osztályzatot kaptak.

Az 1935. május 16., 17., 18-i írásbeli érettségi „vizsgálatra” mind a 39 fő jelentkezett, a június 1., 3., 11., 12-i szóbeli vizsgára azonban már csak 38 tanulót bocsátottak. Eredményes érettségi bizonyítványt viszont csak 34-en kaptak. Írásbeli vizsgát csak magyarból, latinból és németből kellett tenniük. A tételek a következők voltak:

magyarból: A hazafias bánat Berzsenyi és Kölcsey lírájában

latinból: Tibullus: Elégiák I. könyv 10 elégiájából 1–25 sor

németből: Fordítás: A halál (Magyar mese Benedek E. után)

A magyar írásbeliket 12 jelessel, 11 jóval, 13 elégséggel és 3 elégtelennel értékelték. Latinból majdnem hasonló eredmények születtek: 13 jeles, 11 jó, 12 elégsé-

VIII. osztály.
Osztályfő: Davori Relkovič Neda dr.

A tanuló neve	Magyar nyelv és irodalom	Hit- és erkölcstan	Magyar nyelv és irodalom	Latin nyelv és irodalom	Német nyelv és irodalom	Francia nyelv és irodalom	Történelem	Földrajz	Matematika	Természetismeret	Fizika	Testgyakorlás	Görög nyelv és irodalom	Írásbeli kommunikáció	Tanulmányi tevékenység
Darvas Ilona rk.	1	2	3	3	3	2	3	3	3	3	3	fm	—	2	III. f.
Déri Márta ág. ev. ...	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	tdm.
Duschel Piroska rk. ...	1	1	1	2	1	1	1	2	2	1	1	1	1	2	I. f.
Eszlár Erzsébet rk. ...	1	1	2	2	2	2	2	2	3	2	fm	—	1	1	I. f.
5 Fischer Julia izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	—	2	tel. fiz.
Floderer Anna ág. ev. ...	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	1	tel. fiz.
Galla Éva izr.	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	II. f.
Grosz Ilona izr.	1	1	3	3	2	2	2	3	3	3	2	2	—	2	tel. fiz.
Halász Gizella izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1	fm	—	1	II. f.
10 Horváth Gabriella rk. ...	1	1	1	1	2	1	1	2	2	1	1	fm	—	2	I. f.
Kántás Vilma rk.	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	—	1	I. f.
Kepes Edit izr.	1	1	3	3	2	3	1	3	3	3	2	3	—	3	tel. fiz.
Kiss Ilona rk.	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	1	—	—	2	II. fiz.
Klim Eleonóra rk.	1	1	3	3	2	2	2	3	3	3	3	1	—	2	I. f.
15 Koch Stella ref.	1	1	3	3	2	3	2	3	3	2	3	fm	—	2	tel. fiz.
Köröskényi Anna rk. ...	1	1	2	2	3	3	1	2	3	1	1	1	—	1	III. f.
Lengyel Emilia izr. ...	1	1	3	2	2	2	1	2	2	2	2	1	—	3	tdm.
Mattyasovszky Irma ref.	1	1	3	3	3	2	2	2	3	3	2	2	—	2	III. f.
Molnár Magda rk.	1	1	3	2	2	2	2	2	3	3	2	1	—	1	II. f.
20 Molnár Margit rk. ...	1	1	3	3	2	2	1	3	3	3	2	2	—	1	tel. fiz.
Moschek Anna g. kat. ...	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	fm	—	1	tdm.
Nagy Gizella rk.	1	2	3	3	3	3	2	3	3	3	3	3	—	2	tel. fiz.
Nemes Magda ág. ev. ...	1	1	2	2	1	1	1	2	2	1	1	1	—	2	II. f.
Niedermann Ella izr. ...	1	1	2	3	1	1	1	2	3	3	2	1	—	2	tel. fiz.
25 Oláh Magda rk.	1	1	3	3	1	2	1	1	3	2	2	1	—	2	tel. fiz.
Révész Ágota rk.	1	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	fm	—	2	tel. fiz.
Siegler Magda izr.	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	—	2	tel. fiz.
Szabó Margit a) rk. ...	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	—	1	tdm.
Szabó Margit b) rk. ...	1	2	3	2	3	3	2	3	3	3	3	fm	—	2	III. f.
30 Bártfai Szabó Sára rk. ...	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	—	2	tel. fiz.
Székely Klára rk.	1	2	1	2	1	1	1	2	2	2	1	fm	—	1	I. f.
Szigeti Alice izr.	1	1	3	3	2	2	3	3	2	3	3	3	—	3	tel. fiz.
Szilágyi Judit rk.	1	2	2	3	3	2	2	1	3	2	2	1	—	1	III. f.
Szöcs Katalin rk.	1	2	3	3	2	2	2	2	3	3	3	1	—	2	II. f.
35 Thuránszky Ilona rk. ...	1	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	1	—	2	I. f.
Tomesányi Mária rk. ...	1	1	2	3	2	2	2	2	3	2	2	2	—	2	III. f.
Magántanulók:															
37 Hegyi Magda izr.	—	1	2	2	2	1	2	1	2	2	2	—	—	—	tel. fiz.
Kelemen Piroska rk. ...	—	2	3	2	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—	tel. fiz.
Lówy Erzsébet izr. ...	—	1	2	1	2	3	2	2	2	2	3	—	—	—	tel. fiz.

A VIII. osztály érdemjegyeinek táblázata (Értesítő 74.)

ges és 3 elégtelen. A német fordításra 14 jelest, 7 jót, 12 elégségest és 6 elégtelent kaptak.⁸ Végül 3-an kitüntetéssel, 5-en jelesen, 8-an jól és 18-an sikeresen érettségiztek. Egy tárgyból 4, két tárgyból pedig 1 lány megbukott.⁹

Az Értesítő számszerűen feltüntette az érettségét tett tanulók pályaválasztási szándékát. E szerint felsőbb tanulmányokra készült 17, művészi pályára 1 fő. Otthon szándékozott maradni 4 és nem határozott még a kérdésfeltevéskor 12 lány.¹⁰ A három kitüntetéssel „érett” közül Déri Márta a veszprémi egyetem professzora, Galla Éva pedig orvos lett. A felsőfokú tanulmányokra készülők közül egyébként többen választották a tanári pályát. Szilágyi Judit, azaz Sziszi néni az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Karának hallgatóit (köztük engem, e cikk szerzőjét is) próbálta testnevelés órákon egészséges életmódra szorítani.

A Gizella királyné leánygimnázium a mai V. kerületben, a Váci utca és az Irányi utca sarkán működött a mai Budapest V. Kerületi Váci Utcai Ének-zene Általános Iskola (Váci u. 43.) épületében, amely eredetileg az egykori Lipót utcában polgári iskola számára épült 1884-ben „annak a háznak a helyén, amelyben a hagyomány szerint XII. Károly svéd király 1714 november 14-én megpihent, amikor a benderi tartózkodás után hazasietvén, Pestet útbaejtette.” Ennek emlékére a budapesti svéd főkonzul emléktáblát készíttetett, amelyet az iskola Váci utcai homlokzatán helyeztek el. A polgári iskola mellett 1894-ben megnyílt a felsőbb leányiskola V., majd 1895-ben VI. osztálya, 1896/97. iskolaévben pedig már a VII. és VIII. osztály is. 1900–1901-ben már életbe lépett a gimnáziumi irányú oktatás. Az 1906-os 16.779. sz. miniszteri rendelet a „gimnáziumi tanfolyamot a teljes nyilvános főgimnázium jellegével és jogaival ruházza fel, érvényes bizonyítványokat állíthat ki és érettségi vizsgálatokat tarthat. 1917-ben megszűnik a felső leányiskola, az iskola tiszta nyolcosztályú leánygimnáziummá alakul és 1921-től kezdve a Gizella királyné nevet viseli.”¹¹ A budapesti IV. kerületi községi Gizella királyné leánygimnázium fenntartója „Budapest székesfőváros közönsége” volt, a székesfővárosi polgármesteri közoktatási osztály felügyelete alá tartozott, tanulmányi szempontból pedig a „m. k. vállás-és közoktatásügyi minisztérium rendelkezése alatt” állt, a közvetlen felettes szerve pedig a minisztérium középiskolai ügyosztálya volt.¹² A rendeleti előírásokhoz folyamatosan alkalmazkodtak. Az I–VIII. osztályban a tanítás „az 1927. évi 1889. eln. számú miniszteri rendelt értelmében folyt. Az érettségi vizsgálatokat a 28601/1933. miniszteri rendelettel kiegészített 1931. évi 540-05/22 és 540-05/84. számú rendeletek alapján” tartották.¹³

1941-re az iskola épülete kicsinek bizonyult, ezért átköltözött Budára, s helyét a Dobó Katalin leányiskolának adta át. Az 1953/54-es tanévtől általános iskolaként működött tovább.¹⁴

A leánygimnázium az 1934/35-ös tanévet két első, valószínűleg két második, két harmadik, két negyedik (hiányzik az Értesítő 65-68. oldala), egy ötödik, egy hatodik, egy hetedik és egy nyolcadik osztállyal indította.¹⁵

A tanári testület az igazgatónővel, Freybergerné (Freyberger Miksáné) dr. Neisser Irénnel együtt 28 főből, 21 tanárnőből és 7 férfi tanárból állt. 11 tanárnő ren-

delkezett doktorátussal, a férfiak közül pedig 3. A férfi tanárok általában görögötlatint, matematikát-fizikát ill. hittant tanítottak. A római katolikus, az ág. evangélikus, a református és az izraelita hitoktató a rendes tanári karhoz tartozott. A rendes órarenden kívüli hittanórák megtartására hozzájuk csatlakozott még a görög katolikus és a baptista hittanár.¹⁶

Az iskola biztosította a diákok hit- és erkölcsstani oktatását, s ünnepeik méltó megünneplését. A lakóhely szerinti templomokon és imaházakon kívül a katolikusok csoportosan látogatták a Belvárosi plébániatemplomot, az Egyetemi templomot, az Angolkisasszonyok kápolnáját, az evangélikusok a Deák téri, a reformátusok pedig a Kálvin téri templomba jártak istentiszteletre, „hiterősítő előadások”-ra.¹⁷

A tanári karból 9-en különböző társaságokban, egyletekben is tevékenyen részt vettek. Többen tudományos munkásságot folytattak, tankönyvet írtak. Dr. Vid Viktor (diáknyelven Vid tata) például, aki az 1934/35-ös tanév VIII. osztályában latint tanított, írta az Értesítő bevezető tanulmányát a következő címmel: A 2000 éves Horatius és költészete.¹⁸ A VIII. osztály osztályfőnökének és német-történelem tanárának, Davori Relkovic Néda dr.-nak 1934/35-re vonatkozó munkásságát a következőképpen foglalta össze az Értesítő: „több tudományos egyesület tagja, a Kat. Tanítónők és Tanárnők Egyesületének választmányi tagja, a budapesti kat. egyetemi nőhallgatók Szent Margit körének tb. alelnöke, a Magyar Vöröskereszt Egyesület hadiékítményes ezüst díszérmének tulajdonosa. Egyesületi házuk és telke a multban címen a Kat. Tanítónők és Tanárnők Egyesületében tartott előadást. (Megjelent a Kat. Tanárnők lapjában 1935-ben.) – Cikkei: Felvidéki hét kisebb bányaváros népesedése 1542-ben. (Karpathenland 1935.) Tűzvész Tabánban 1810-ben. (Ifjúság és Élet 1935.) A Századokban és a Kat. Tanárnők lapjában könyvismertetései jelentek meg.”¹⁹

Az iskola mindig is szorgalmazta és mindig „dicsőségnak” tartotta, hogy tanulói ne csak az iskolai falain belül, hanem szélesebb körben is megméretessenek, országos középiskolai versenyeken vegyenek részt. Így, a budapesti tankerületi kir. főigazgatóság 13. országos középiskolai tanulmányi versenyére szépirodalomból a VIII. osztályos Déri Mártát küldték ki. Elért eredményéről a következőkben számolt be az Értesítő: „Ez évben is igaz örömmel töltött el bennünket iskolánk egy derék tanulójának, Déri Márta VIII. oszt. tanulónak az országos tanulmányi versenyen való kitűnése. A szépirodalomból második helyen nyert dícséretet. Példája szolgáljon buzdításul többi tehetséges tanulóinknak arra, hogy istenadta képességeiket az iskola szellemi vezetése alatt szorgalmas munkával kiművelve, egyéni sikereik által növeljék eddig már több alkalommal kitűnt iskolai munkásságunk dicsőségét.”²⁰

Az iskola fontosnak tartotta, hogy évente ellenőrizze tanulói egészségi állapotát. Saját iskolaorvost alkalmazott, aki a „legcsekélyebb” elváltozást is figyelemmel kísérte. Javaslataira vettek részt a tanulók gyógytornán, amelyet az órarendbe iktat-

A Gizella királyné leánygimnázium épülete ma. A szerző felvétele

tak.²¹ Az iskolának 72 m²-es alapterületű tornaterme és ünnepségekre, játékokra ill. testedzésre is igénybe vehető 78 m²-es udvara volt. A tanulók úszótanfolyamokra jelentkezhettek, s a tanóra keretében korcsolyázni mehettek, a Belvárosi teniszpályán pedig áprilistól kezdve hetente két délután teniszezhettek is.²²

A kirándulásokat elsősorban az elméleti oktatás kiegészítő részeként állították be a tanmenetbe. Az országházat pl. azért látogatta meg a VIII. osztály, hogy megismerkedjék a törvényhozás színhelyével. Székesfehérváron műemléki és múzeumi sétákat tettek. A szénbányászat bemutatására több osztály tanulójának szerveztek kirándulást Tatabányára. Aquincumba ebben a tanévben elsősorban a III. és V. osztályos tanulók látogattak.²³

Az iskolának lehetősége volt különböző ünnepségek bevételeiből ill. különböző alapítványokból eredményes vagy szerényebb körülmények között élő tanulóit támogatni. Így részesülhetett Déri Márta Budapest Székesfőváros Alapítványából egy másik osztálytársával és egy VII. osztályos tanulóval együtt egyenként 100 pengő ösztöndíjban. A tehetősebb szülők adománya is segítette az iskola diákjait. Az 1934/35. tanévben kitüntetéssel érettek közül Déri Márta és Galla Éva mellett a harmadik, Floderer Anna (Annemarie) édesapja, Floderer Vilmos, aki a Meinl Gyula

Rt. vezérigazgatója volt, az 1935-ös év elejétől naponta 20 üveg pasztörizált tejet és 20 zsemlet szállított a rászoruló, gyengébb egészségű tanulóknak, továbbá 1000 rajzlapot és 10 darab itatóspapírt juttatott az iskolának.²⁴

Tanárelnökök vezetésével a leánygimnáziumban nagyon eredményes, ifjúsági egyesületek jöttek létre. A Széchenyi önképzőkörnek három, irodalmi, történelmi, matematikai és természettudományi szakosztálya volt. Az irodalmi szakosztály diák elnökévé Déri Mártát választották. Munkálkodásáért, másokkal együtt, jegyzőkönyvi dicséretben és könyvjutalomban részesült. Az év folyamán összesen 7 ülést tartottak, amelyeken irodalmi tárgyú dolgozatok szerepeltek és ahol szavalatok, s zene-számok hangzottak el. Szó volt Móra Ferenc irodalmi munkásságáról, megemlékeztek Madách Imre halálának 70. éves évfordulójáról és a 2000 éve született Horatiusról. Ünnepséget szerveztek Karácsonyra és az iskola névadójának, Gizella királyné névünnepe, s vidáman, tréfákkal készültek a farsangra. Déri Márta lelkes tagja volt az önképzőkör matematikai és természettudományi szakosztályának is. A jegyzőkönyvi dicséretben részesült tanulók között ismét olvashatjuk az ő nevét is.²⁵

Az ifjúsági egyesületek között meg kell még emlékeznünk a Bellaágh László Ifjúsági Segítő Egyesületről és a nagyon aktív Gizella királyné Sportkörrel, amelynek diák ill. ifjúsági elnöke Déri Márta osztálytársa, a később testnevelő tanárként az ELTE-n oktató Szilágyi Judit volt. Ugyancsak őt választották az iskolai Ifjúsági Vöröskereszt Egyesület ifjúsági elnökének is.²⁶

Ez a rövid összeállítás természetesen nem mutathatta be a Gizella királyné leánygimnázium teljes történetét, működését, de nem is ez volt a feladata. Az 1934/35. tanévre vonatkozó Értesítő adatai viszont alkalmasnak bizonyultak ahhoz, hogy felvázolhassuk a gimnazista Déri Márta alakját és bemutathassuk azt a szellemi és fizikai környezetet, amelyben Déri Márta az érettségit megelőző éveit, leginkább az utolsó, VIII. iskolaévet töltötte osztálytársaival együtt. Az iskola törekvései, a tanári kar összetétele biztosította, hogy a Gizella királynénkról elnevezett leánygimnáziumból kiművelt, egymás iránt toleráns „emberfők” kerüljenek ki, akik a tudomány, az oktatás terén, a gyógyításban, de akár a családi életben is jól, mondhatni példásan megállták a helyüket.

JEGYZETEK

¹ Majd dr. Palágyi Istvánné, később Fritz Andrásné

² ÉRTESÍTŐ = *A Budapesti IV. kerületi Községi Gizella Királyné Leánygimnázium Értesítője az 1934–1935. iskolaévről, a leánygimnázium fennállásának 34. évében.* Közzétette: Freybergerné Dr. Neisser Irén. Budapest, 1935.

³ A kép középtengelyében 2-es számmal Déri Márta, a bal alsó sarokban 19-es számmal a szerző édesanyja, Molnár Magdolna

⁴ 1. Déri Márta, 2. Molnár Magdolna

⁵ Vö.: ÉRTESÍTŐ 74.; a tanulmányi eredmények osztályzatai: 1=jeles, 2=jó, 3=elégsges, 4=elégtelen

⁶ ÉRTESÍTŐ 76.

⁷ ÉRTESÍTŐ 76.

⁸ ÉRTESÍTŐ 75.

⁹ ÉRTESÍTŐ 75.

¹⁰ ÉRTESÍTŐ 75.

¹¹ ÉRTESÍTŐ 35.

¹² ÉRTESÍTŐ 45.

¹³ ÉRTESÍTŐ 54.

¹⁴ (www.vacisuli.hu/_pages/suliro1.htm)

¹⁵ ÉRTESÍTŐ 61–74.

¹⁶ ÉRTESÍTŐ 46–50.

¹⁷ ÉRTESÍTŐ 37–38.

¹⁸ ÉRTESÍTŐ 15–34. – az Értesítő eleje hiányzik ebből a példányból

¹⁹ ÉRTESÍTŐ 53.

²⁰ ÉRTESÍTŐ 40.

²¹ ÉRTESÍTŐ 37., 51.

²² ÉRTESÍTŐ 58–59.

²³ ÉRTESÍTŐ 41–43.

²⁴ ÉRTESÍTŐ 44.

²⁵ ÉRTESÍTŐ 55–56.

²⁶ ÉRTESÍTŐ 57., 59.

VESZPRÉMI KUTATÓK ÉS MŰHELYEK VI.

Hogya György 95 évesen is dolgozik

TÖLGYESI JÓZSEF

NEM CSAK VESZPRÉMBEN, HANEM MEGYÉNKBEN IS A LEG-IDŐSEBB olyan helytörténeti kutató és író, aki napjainkban is aktív, dolgozik az újabb kötete kéziratán. A mindig újabb megírandó témák iránti érdeklődésének eredményei tanulmányok, könyvek sokasága. Ezekkel olyan életművet alkotott, amellyel ott van azoknak a helytörténészek a sorában, akik szakmai hitelességgel írták meg városunk története több időszaka eseményeit, jelentős személyiségei munkásságát.

Rendhagyó az ő életútja éppúgy, mint sok más kortársáé, akik a 20. században nem csak a foglalkozásukra, a hivatásukra készültek fel, hanem arra a szellemi munkára is, amellyel a saját érdeklődésük kiteljesedése lehetőségét találták meg a várostörténet-kutatásban. A mindenki „Gyuri bácsi”-ja (önmage szerinti megnevezéssel „az öreg Hogya”) e hosszú élete első felében munkájának, hivatásának élt, s csak a ’60-as évek végétől kezdett foglalkozni szülőhelyéhez, majd a munkahelyéhez, a veszprémi kórházhoz szorosabban-tágabban kapcsolódó egészségügy-történeti és más témák kutatásával és ezek eredményei megírásával.

Az ő rendhagyó életútja az Osztrák–Magyar Monarchia romjain létrejött Csehszlovákiában a Bodroghöz Királyhalmec¹ nevű kisvárosában kezdődött 1923. július 23-án.²

Elemi népiskolai és polgári iskolai tanulmányait (ez utóbbit 1934–1938 között) Királyhalmecen végezte el. 1940-től 1983-ban történt nyugdíjazásáig az egészségügyben dolgozott. E munkaköre alapozta meg az egészségügy-története iránti érdeklődését. 1940–1942 között beteg-felvételező volt Ungváron a Magyar Királyi Állami Kórházban, 1943–1944-ben díjnak a veszprémi, (majd rövid ideig) 1944-ben a pécsi

gyermekmenhelyen. 1944-től katonai szolgálatot teljesített, 1945–1946-ban amerikai hadifogságban volt, 1947–1948-ban Budapesten az Üllői úti gyermekmenhelyen irodatiszti munkakörben dolgozott.

1948-ban lett városunk polgára. 1950-ig a gyermekmenhelyen kapott munkát, s ez idő alatt az Egészségügyi Alkalmazottak Szabad Szakszervezete titkára volt. 1950-től a megyei gyermekkórházban lett gazdaságvezető-helyettes.³ 1977–1983 között a megyei kórház tűzvédelmi főelőadója volt. A két kórházban végzett munkáját 1980-ban a Veszprém Megyéért arany, 1981-ben a Tűzbiztonsági Érem arany fokozata, 1983-ban a Kiváló Munkáért kitüntetésekkel jutalmazták.

Helytörténeti érdeklődése megalapozásában jelentős szerepe volt a polgári iskolai tanulmányai idején plébánosként működő Mécs László⁴ költőnek. Királyhelmecc történelmi múltjának számos eseménye egész életében motiválót jelentett számára olyannyira, hogy vissza-visszalátogatott nem csak a kisváros öt megihlető történelmi emlékei, hanem az ott élő rokonai meglátogatása miatt is. Első tanulmánya is e helyhez és a környékéhez kötődött. 1969-ben, a település (első írott emléke alapján) fennállása 700. évfordulójára a Parasztmozgalmak a Bodroghözben című írásával járult hozzá az emlékünnepléshez.

Helytörténet-kutatási alapismereteit az 1972-től szerveződött veszprémi Üzemtörténeti Klub⁵ működése, ennek programjai, előadásai, szakmai megbeszélései és önképzése alapján sajátította el olyan széles körű módszertani kultúrával, amely alapján munkái a lektorai szerint kiemelkedő színvonalúak lettek.

Bár Hoga György neve nem olvasható az alapítók névsorában, azonban a következő évektől már jelentős munkát végzett nem csak szakmai hozzászólásaival, hanem a klub pályázatain elért eredményeivel is: 1979-ben 3. díjat kapott A veszprémi mentőállomás és a veszprémi vérellátó állomás rövid története, majd 1981-ben kiemelt 1. díjat a 150 éves a veszprémi kórház című munkájáért.

Először lapok, folyóiratok közölték (amelyek később is nagy számban fogadták) rövidebb-hosszabb írásait, majd 1976-tól máig tartóan jelennek meg önálló kötetei, amely sorban az első a 25 év tükrében a Veszprém megyei Gyermekkórház. című volt.

Hivatali munkája során számos olyan egészségügy-történeti, gyógyászati, orvoslási relikviával találkozott a kórház raktáraiban és más helyiségeiben, amelyeknek már nem volt használati értékük. Ezeket összegyűjtötte, és belőlük a kórház egyik emeleti folyosóján kiállítást rendezett. Ennek sikere ösztönözte arra, hogy az egykori dolgozók eszközrelikviáit, dokumentumait is gyűjtse, s ekkor már céltudatosan az írásai (pályázatai, tanulmányai, könyvei) témáihoz kapcsolódóan. Számos olyan eszköz és dokumentum őrződött meg általa, amelyek kihullottak volna az idő rostáján. Ezek mára a megyei egészségügy, az orvoslástörténet szinte pótolhatatlan együttesévé váltak. (Egészségügyi kiállítás-rendezései évei: 1975, 1978, 1980, 1985; katonai témájú: 1988.)

Mára jelentős, közel húszezer kötetes saját könyvtára folyamatosan gyarapodott a számára szükséges szakmunkákkal, s gyakran kutatott a megyei könyvtárban, a megyei levéltárban, Budapesten a szakkönyvtárakban és a szaklevéltárakban is. Számára fontosak voltak azok a személyek, akik saját munkájuk, beosztásuk alapján váltak adatközlökké, mert (többször dokumentumokkal megerősített) elbeszéléseik hiteles adalékot jelentettek a munkáihoz.⁶

Munkahelye alapján természetesnek tartható, hogy könyvei többsége egészségügy-történeti vonatkozású. Ezek egy része intézménytörténet témájú (gyermekkórház, tábori kórház, művese- és vérellátó-állomás, városi és megyei kórház, városi fertőtlenítő, tüdőbeteg-gondozó, koraszülött-osztály, patikatörténet stb.), más részüik az egészségügy területén dolgozottak/dolgozók (kórházigazgatók, főorvosok, id. és ifj. Csolnoky Ferenc stb.) életútja bemutatása.

Az egészségügy-történeti könyvei mellett számos más témájú megírására is vállalkozott, azonban mindig megtalálta azt a szakmai fogalmi apparátust, amellyel szövegeit szakszerűvé, ugyanakkor olvasmányos stílusúvá tette. Ez utóbbiak egy része saját érdeklődési körébe tartozik, néhány másnál viszont külső forrás (megrendelő, ösztönző) fedezhető fel. Néhány könyvtéma ezek közül: a Georgi könyvkötő dinasztia, a veszprémi tűzoltóság története (tűzvédelmi főelőadóként ez szinte „szakmai munkaköri kötelezettségeként” tartható számon), a város temetői története, a város polgármesterei és tanácselnökei, a város díszpolgárai és városi kitüntetettjei, cigányprímások és szórakozóhelyek, örömlányok és bordélyházak városunkban, a helyőrségi klub története). S ha mindezekhez hozzá vesszük a jelentősebb tanulmányai címjegyzékét, még színesebb, változatosabb tartalmú publikációs listával találkozhatunk. (Pl. a fertőtlenítés száz éve, szerzetes tábori lelkész élete, a koraszülött osztály múltja, a gyermekvédelem kilenc évtizede, az állatkórház története, Véniss Sándor tűzoltóparancsnok kálváriája, a csecsemőotthon története, a sintérház stb.)

Kórházigazgató-főorvosi kutatása eredményeként döntött úgy a megyei kórház vezetése, hogy az intézmény névadójának választják ifj. Csolnoky Ferencet és róla elnevezett díjat alapítanak. Ugyancsak érdemének tartható az 1848–1849-es szabadságharc helyi résztvevői síremlékeinek felkutatása, életrajzi adataik elsőként történt összegyűjtése. (Az őket bemutató könyvből mindegyik veszprémi iskolához eljuttatott néhány példányt.) Ösztönzője volt több általa kutatott személyiség emléktáblája állításának.

Tiszteletére (egy, a helytörténeti kutatókat bemutató sorozatban) 2001-ben életmű-kiállítást szervezett a megyei könyvtár, amelyen számos kutatótársa és érdeklődő ismerhette meg nem csak az életútját, hanem az általa készített könyveket, tanulmányokat, fotódokumentációit és a róla szóló, vele kapcsolatos írásokat is.

Bár magányos alkotó (sohasem volt társszerzője), ennek ellenére közösségi ember, aki alapító tagja volt a Laczkó Dezső Múzeum Baráti körének, a Veszprém

Megyei Honismereti Egyesületnek, és tagja lett a Csolnoky Ferenc Emlékbizottságnak. Megszűnéséig részt vett az Üzemtörténeti Klub munkájában is.

Nyugdíjazása után is több kitüntetést kapott (Honismereti Emléklap 1993; Csolnoky Ferenc emlékérem 1993; Veszprém városért arany 1993, Pro Urbe-díj 1999), és mint korábban, az utóbbi két évtizedben is számos írás mutatta be munkásságát.⁷

Legutóbbi könyve, A veszprémi patikák története, 2017-ben jelent meg, és már készül a következő, amely a jeruzsálemhegyi járványkórház 1831-től, a nagy kole-rajárványtól kezdődött, és száz éven át tartott (többször időszakos) működését mutatja majd be.

* * *

Hogya Györgynek közelgő 95. születésnapja alkalmából a Veszprémi Szemle szerkesztősége és a folyóirat Alapítványa, valamint a Szemle olvasói, barátai nevében is jó egészségsben eltöltendő további sikeres alkotó éveket kívánunk.

JEGYZETEK

¹ Királyhalmec ma Szlovákiában a kassai kerület tóketerebesi járásában van. A térség városa közel 8000 lakosú (amelynek 3/4 része magyar ajkú). Jelentős a történelmi múltja, napjainkban pedig az idegenforgalma.

² Édesapja, Hogya György szabómester volt, édesanyja, Sánta Anna a háztartást vezette.

³ Ebben az időszakban kötött házasságot Szedlmayer Ilonával, aki könyvtárosként lett nyugdíjas. Gyermekeik: Anna (1963) és György (1965).

⁴ Mécs (született: Martoncsik) László (1895–1978) premontrei szerzetes, plébános, költő. 1930–1944 között volt Királyhalmec plébánosa. Jelentős szépirodalmi vonatkozású kapcsolata volt a Balatonalmádiban élt Váth (született: Horváth) János (1887–1962) pedagógus íróval.

⁵ A veszprémi Üzemtörténeti Klub megalapításában az ösztönzést az MSZMP megyei bizottsága agitációs és propaganda osztályának a honismereti mozgalommal kapcsolatos 1971. februári állásfoglalása adta. Ez alapján az első nyilvános programra – a Szakszervezetek Veszprém megyei Tanácsa és a Hazafias Népfront Veszprém megyei Bizottsága szervezésében – 1972. december 5-én került sor egy megyei üzemtörténeti konferenciával. Ebben az évben hirdették meg első alkalommal az üzemtörténeti témájú pályázatot. A klub munkáját az első hónapokban Hadnagy László (1923–1995) és Pintér Tibor (1929–1999), majd 1973 áprilisától V. Fodor Zsuzsanna, a Bakonyi Múzeum muzeológusa vezette. A klubról ld. Németh István: Visszatekintés a 10 éves veszprémi Üzemtörténeti Klub történetére. In: Hadnagy László szerk.: *Veszprém megyei honismereti tanulmányok IX.* Veszprém, 1983. 31–45.

⁶ Például a Gara Margitról, dr. Kungl Józsefről és a másokról/másokkal kapcsolatban írottaknál.

⁷ Legutóbb: Hogya György. In: *Veszprém megyei helytörténeti lexikon I. Kortárs életrajzok. I.* Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, 2014. 73–75.

NEKROLÓG

VAJDA ILONA

(Kádárta, 1941. febr. 28. – Sümeg, 2018. márc. 2.)

VAJDA ILONA 1941. FEBRUÁR 28-ÁN SZÜLETETT KÁDÁRTÁN. Az ELTE BTK magyar-történelem szakán diplomázott 1964-ben. Ezt követően 1977-ig tanár, 1968–1976 között igazgatóhelyettes a Dolgozók Önálló Középiskolájában. 1977–1995-ig a veszprémi Lovassy László Gimnázium tanára, nyugdíjazása után néhány évig óraadója volt.

Szakmai érdeklődése már az egyetemen elmélyült a magyar nyelvészet iránt Benkő Lorándnak és Fábián Pának köszönhetően. Tagja volt a nyelvészeti tudományos diákkörnek, melynek „Magyar szófejtések gyűjteménye” című munkája egyetemi jegyzetként is megjelent. Szakdolgozat témát is a nyelvészet köréből választott.

Történelemből egyetemistaként elsősorban Sinkovics István és László Gyula professzor révén voltak meghatározó élményei, de az újabb kori történelem egyetemi éve alatt kevésbé érdekelte.

Fiatal tanárként 1969–1971-ig a Pécsi Tanárképző Főiskola levelező hallgatóinak konzultációvezetője volt magyar nyelvből, majd az Országos Pedagógiai Intézet felkérésére részt vett a bevezetendő művészeti ismeretek tantárgy munkabizottsági előkészítésében, s vállalta a készülő tankönyv gyakorlati kipróbálását a felnőttoktatásban.

Később – már lovassys tanárként – 1989-ben egyéves magyar nyelv és irodalom intenzív továbbképzés zárásaként szülőfaluja, Kádárta keresztneveiről készítette szakdolgozatát régi református anyakönyvek (1725–1863) adatainak feldolgozásával. Ezzel a dolgozattal sikeresen szerepelt 1990-ben az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázaton.

Gimnáziumi pályafutása idején a történelem és néprajz iránti érdeklődése is

mélyült, rendszeresen részt vesz a Történelemtanárok Egyesülete konferenciáin, továbbképzésein. Ennek is köszönhetően 1988-tól nyugdíjazásáig a történelem munkaközösség vezetője.

A rendszerváltoztatás után Brusznai Árpád veszprémi mártír tanár emlékének elkötelezett ápolójává vált. 1993-ban Brusznai Árpád emléktáblájánál a Várban megrendítő, általa szerkesztett emlékműsort adott elő osztálya, a 11. B. 1998-ban nemcsak az iskolai okt. 23-i ünnepségen, de a Városi Művelődési Központban is a városi megemlékezésen az ő 11. C osztálya emlékezett Brusznai Árpádra.

A közönség vastappsal jutalmazta teljesítményüket, a helyi sajtóban elismerő kritika igazolta a vállalkozás sikerét.

A Brusznai-hagyományápolás iránti elkötelezettségét jelezte, hogy a minden év január második szombatján rendezett emlékhangversenyek nem hivatalos fotósaként megörökített minden fontos pillanatot. Megérdemelten kapta meg 1995-ben a Brusznai-díjat

2008-ig önkéntes krónikása volt e jeles eseménysornak, szeretetteljes kapcsolatot ápolott szinte haláláig a mártír tanár özvegyével, majd lányával és unokaival. A Veszprémi Szemle várostörténeti folyóiratban (15. évf. 2013. 2. 11–37.) közölt tanulmányában a Brusznai-kultusz addigi teljes eseménysorát (kézirat lezárva 2013. március 18.), a megemlékezések kronológiáját, gazdag fényképanyaggal illusztrálva közölte. Munkája unikális forrásanyag a kutatók számára.

A gimnáziumban róla készített minősítés hiteles. *„Munkájának alapvető jellemzője a hivatástudat, a gyermek- és szakmaszeretet, a következetes igényesség, pontosság, közösségért érzett felelősség és a tehetséges tanulókkal való foglalkozásban a kimagasló eredményesség. Mindkét szakját megbízható igényességgel tanítja, ismereteinek naprakész frissességéről folyamatos önképzéssel és a szervezett továbbképzéseken való részvétellel gondoskodik. Az érettségi vizsgák tapasztalatai szerint tanítványai megalapozott tudással kerülnek ki az iskolából, és a szaktanár meghatározó szerepe miatt sokan választják közülük a tanár pályát, illetve biztonság tudattal felvételiznek felsőoktatási intézményekbe magyarból és történelemből.”*

Diákjai különböző versenyeken, irodalmi, néprajzi pályázatokon, keszthelyi Helikonon kapott minősítései vers- és prózamondásban a gondos felkészítő munka eredményei is.

Az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen elért helyezések közül kimagaslóan egy történelem I. hely, de az „Édes anyanyelvünk” és a „Szép Magyar Beszéd” országos döntőjében is ott voltak tehetséges diákjai.

Osztályfőnöki tevékenységét is a mindenre kiterjedő gondosság, alaposság, figyelmesség jellemezte. Diákjaival való kapcsolata az érettségi után is fontos maradt számára. Egyik tanártársa, Kovács Gábor Zoltán írta róla az alábbi elismerő szavakat:

„Vajda Ilona tanárnő a szó klasszikus értelmében anyja volt, később barátja lett a diákoknak, főleg azoknak, akiknek osztályfőnöke volt. Mikor annak idején interjút készítettem vele kitüntetése és nyugdíjba vonulása alkalmából, meglepve és meghatva láttam azokat az albumokat, melyekben egykori diákjainak fényképei voltak családjukról, gyermekeikről, életük fontosabb eseményeiről. Olyan egykori lovassys diákok küldték el ezeket a felvételeket, akik évekkal, évtizedekkel ezelőtt maturáltak, és úgy érezték, hogy ennyi idő után is tartoznak annyival tanáruknak, hogy tudassák életük alakulását. Mint a szülőkkel. [...] Ezért szép ez a pálya, ezt a szeretetet, hálát csupán itt kaphatja meg az ember. Ez kárpótolja mindazokért, amiket ezen a pályán el kell viselnie. Vajda Ilona tanárnő ma is nézegeti ezeket a képeket, és elhelyezi az albumokba az újabbakat. Ezek a legnagyobb kitüntetései!”

„Egyéb” kitüntetései:

1983: Kiváló Munkáért-díj, 1995: Bruszniai-emlékérem, 1999: Pedagógus Szolgálati Emlékérem. 2014. november 19-én vette át 50 év szolgálat után arany emlékdiplomáját a veszprémi Városháza Kossuth termében.

A tanítás mellett az iskolai élet más területein is hasznos munkát végzett. Hosszú időn át ifjúságvédelmi felelős, csaknem egy évtizeden át szerkesztette a veszprémi Lovassy László Gimnázium Értesítőjét, az intézmény 275. évfordulójáról egyórás iskolatörténeti filmet készített.

Iskolai munkája mellett egyéb társadalmi, közösségi tevékenységeket is vállalt.

1979–1982 között a Pedagógus Szakszervezet Veszprém Városi Bizottságában a szociális bizottság elnöke, 1985–1989 között népi ülnök volt a Veszprém Városi Bíróságon.

A rendszerváltoztatás után a városi kulturális rendezvények szinte állandó résztvevője és fotósa idősebb korában megtalált hűséges párjával. A rá jellemző végtelen precizitással feliratozta fényképeit. Így a csaknem 10 000, elhatalmasodó betegsége idején rendszerezett gyűjtemény, amit a Veszprém Megyei Levéltárnak ajándékozott, a feldolgozás nyomán a rendszerváltás utáni Veszprém kulturális életének gazdag dokumentumává válhat.

Vajda Ilona hosszas súlyos betegség után 2018. március 2-án, Sümegen hunyt el. Szülőfaluja, Kádárta temetőjében nyugszik.

Köszönet érte, köszönet Érte!

IMRE FRIGYESNÉ

Emlékezés Balogh Ferencre

(Zsadány, 1931. 12. 31. – Veszprém, 2018. 03. 21.)

Nem régen búcsúztunk el a kiváló énektanártól, közművelőtől. Balogh Ferenc 1931. december 31-én született a Békés megyei Zsadányban. Apja kereskedő volt. A gazdasági válság tönkretette a család viszonylagos jólétét. A fővárosba költöztek, ahol anyagi helyzetük javult.

Ferenc abba az elemi iskolába járt, ahová korábban József Attila. Kitűnő tanuló volt, de a gimnáziumi tanulmányait a család anyagi viszonyai nem tették lehetővé. A polgári iskolába került. Az osztály legjobb tanulója lett. Minden nyáron előre tanulta a következő tanév anyagát. Elemi iskolás korától 13 éves koráig tanult hegedülni.

Az édesapja végig harcolta az első világháborút. 1944-ben újra katonai behívót kapott. A család engedéllyel az édesapa után költözött Csehszágba. A háború után visszajöttek Budapestre, de lakásukat idegenek foglalták el. Az édesanyja nagybátyjának a házában kaptak lakást.

1945-ben csupán 3 hónapos volt az iskola. Ferenc 1948-ban kitűnő eredménnyel végezte el a polgári iskolát. Hosszas gondolkodás után a Budai Tanítóképzőbe került. Itt a szigorú követelmények következtében sok tanuló kimaradt. Nagyon jó tanárai közül szívesen emlékszik Csekő Árpád, Kismarjai Emil és dr. Dobó László egyetemi tanárookra. 4 évi líceum után tett tanítói vizsgát. Az itteni tanulmányai alatt a református templomban orgonált. 1950-ben végzett. Ezt követően a budapesti tanárképző főiskola magyar-ének szakára iratkozott be. Az itteni tanáira is jó szívvel emlékszik, Kis Árpádot és Takács Etelkát említi. Főiskolai tanulmányai alatt továbbra is orgonált istentiszteleteken a református templomban..

Az 1952/1953. tanévben Gyónra került gyakorló évre. Ezután némi segítséggel Dunaharasztin lett 10 évig énektanár. Közben az ELTE-n a magyar-történelem szakot végezte el. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével, Győry Máriával, aki az

ELTE-n a magyar–könyvtár szakon tanult. 1958-ban kötöttek házasságot. Két fiúk született: 1964-ben Ádám, 1972-ben András.

Mária, a felesége sem a fővárosban, sem a környéken nem kapott állást. Bízatták, hogy Veszprém-ben a megyei könyvtár fogadja, lakást is adnak. 1963-ban állást kapott, de lakást nem. Így kerültek Veszprém-be. Ferencet a Városi Művelődési Osztály vezetője, Fehér János fogadta. Az osztályukon népművelői felügyelő állást ajánlott. Feltétele a népművelési szak elvégzése volt. Eleget tett a kérésnek. Kapcsolatot tartott a városi fenntartási intézményekkel: mozi, zeneiskola, énekkar, figyelte az iskolák kulturális jellegű tevékenységét is. Sikerült jól együttműködniük. Később a középiskolákkal is jó kapcsolatot tartott. Citera zenekart szervezett a 3. sz. általános iskolában, az ének-zeneben, a szakmunkásképzőben, a Lovassyban. Kijárt Gyulafirátótra is. Sikeresen szerepeltek mindenhol. Figyelmet fordított a különféle ünnepek szervezésére. Bán Ferenc, az anyakönyvi hivatal vezetője felhívta a figyelmét egy nagyon rossz állapotban levő koffer harmóniumra. Ezt megjavította. Egy esküvőn ezen eljátszotta Bach: d moll toccata és fuga darabját. Többször is használta ezt a harmóniumot. Egyszerre ismert személyiség lett. Később Vajna József tanulmányi felügyelő szólt, hogy a volt tanítóképző kétmanuális orgonája a 2. sz. fiúiskolában van. Senki sem használja. A házasságkötő terembe vitték. Kovács János tanácselnökhelyettes megengedte, hogy gyakorolhatott rajta. Itt is sok esküvőn orgonált.

Beiratkozott a Zámbo István vezette énekkarba. Veszprém Város Vegyeskara is a felügyelete alá tartozott. Néhányan azt hitték, hogy az énekkar belső ügyeit viszi bizonyos szerveknek, de hamar rájöttek tévedésükre.

Érdekelte a családi ünnepek rendezése. Tatabányán alakult ezek szervezésével foglalkozó iroda, ahová elment tapasztalatot szerezni. Közben itthon a várban, a Dubniczay-házban házasságkötő termet alakítottak ki, ahol orgona is volt. Kezdetben zeneiskolai tanárok játszottak rajta, később már Ferenc is. 1971. szeptember 1-től 1978. szeptember 1-ig ő lett az irodavezető. Több újszerű kezdeményezés fűződik a nevéhez.

1978-tól működött Veszprém-ben Országos Oktatástechnikai Központ, ahová az intézmény főigazgatója Genzwein Ferenc a zenéhez értő munkatársat keresett. 1978. szeptember 1-től került az OOK-ba. Hanglemezeket kellett készíteni, más felvételekhez zenei aláfestést. Kísérleti munkájához fokozatosan felépülő furulyát csinált. A gyerekek szolmizációs anyagát megtanulták lejátszani. Ez országszerte elterjedt. 1991-ben ment nyugdíjba.

1988-tól orgonált a Kálvin János parki református templomban, fizetés nélkül.

1996 nyarán kérésre elvállalta a HEMO-ban alakult énekkar vezetését. 1997-ben adta a Táborállás nevet. Ezt Hogya Györgyné javasolta. Táborállás Daloskör lett a neve. A Veszprém Szemle 2011 évi 21. számában cikket írt a kórusról. A sok munka már kissé fárasztotta, 2010 júniusában megvált ettől a feladatától.

Kitüntetései: 1970 Veszprém Megyéért arany,
1969, 1977 Szocialista Kultúráért,
1986 Liszt Ferenc-émlékplakett,
1996 Pro Meritis Emlékérem.

2018. április 7-én, 15 órakor vettünk búcsút Balogh Ferencről a Kálvin János parki református templomban. Hamvait Budapesten, a Farkasréti temetőben, szülei sírjába helyezték.

MOLNÁR JÁNOS

KÖNYVSZEMLE

Tóth Dezső: Dedikált könyveim. Kiad. a szerző megbízásából a Viza KFT., Veszprém, 2018. – 344 p. 2018. február 20-án, 90. születésnapján Tóth Dezső nyugalmazott könyvtáros és neves helytörténész rangos kiadvánnyal, különleges alkotással ajándékozta meg kutatótársait, tisztelőit és barátait: A több mint hat évtized alatt fokozatosan gazdagodó könyvtárának gyöngyszemeit, az ő nevére ajánlott könyvek közül közel 340-et mutat be a könyv. A kötet címlapfotóján a 90 éves köztisztelőben álló helytörténész Kallós Zoltán, minden idők legnagyobb néprajztudósa 1974-ben dedikált művével, a „Balladák könyvé”-vel a kezében köszönti az olvasót. Tóth Dezső életével és munkásságával Kallós Zoltán szellemi útavalóját követte „... mindannyiunk kötelessége megmaradni egyszerű magyar embernek, kötelességünk továbbá az átörökölt hagyományokat éltetni és továbbadni a következő nemzedéknek. Ezt a munkát csak hittel, odaadással és önzetlenül lehet végezni ...” A kötet hátsó borítóján Tóth Dezső ex librise látható: a kép a hagyományos paraszti életformáját elveszített első generációs értelmiségit szimbolizálja.

Tóth Dezső életében, népművelői és könyvtárosi pályafutása minden periódusában, a dácai kastélykönyvtár 50 kötetes „vándorládájának” gyarapításától kezdve, népművelődési előadóként, majd könyvtárvezetői pozícióban meghatározó szerepet töltek be a könyvek. Az első dedikált könyvét 1940-ben konfirmációja alkalmából kapta Tóth Dezső: a református imakönyv Kéttornyulak lelkipásztorának ajándéka volt. 1990-ben konfirmációjának 50. évfordulóján Kövy Zsolt neves író és lelkipásztor dedikálta számára egy művét.

Kortörténeti érdekesség a Tóth Dezsőnek ajánlott könyvek sorában a Megyei Tanács Népművelési Osztályának 1952-ben datált ajándéka: Pantjorov „Megindulnak a traktorok” című könyvét a kultúrigazgatónak a kultúrmunkában elért kiváló eredményeiért ajándékozták.

Tóth Dezső fél évszázados munkássága során az 1950-es, 1960-as évek országos gyakorlatának megfelelően gyakran szervezett könyvtári író-olvasó találkozók. Első dedikált kötetei az évenként megrendezett könyvnapok szerzőihez, továbbá az író-olvasó találkozók szereplőihöz kötődnek. Az első költői dedikációkat Devecseri Gábor költőtől kapta 1954-ben. Tóth Dezső különösen büszke a neves parasztíróval, Veres Péterrel való találkozására. A „Ha nem lehattél szálfa” című versét epilógusként közli a kiadványban. A kötet szerkesztése írói ábécé mentén történt. A dedikált könyvek sorát áttanulmányozva, a kronológia rendezőelvét nagy vonalakban követve megállapítható, hogy Tóth Dezső aktív könyvtárosi pályafutása idején elsősorban

irodalmi, művészeti könyveket dedikáltatott. A könyveiket dedikált alkotók között az 1945 után útjára indult, ma már klasszikusnak nevezhető írók és költők között találjuk Ágh Istvánt, Czakó Gábort, Csoóri Sándort, Faludy Györgyöt, Fekete Gyulát, Illyés Gyulát, Mesterházy Lajost, Jókai Annát, Sánta Ferencet, Simon Istvánt, Szakonyi Károlyt és Tatai Sándort.

A dedikált könyvek sorában fontos helyet kapnak az antológiák, a korabeli fiatal írók-költők válogatott művei. Tóth Dezső érdeklődése doktori disszertációjának megvédését követően fokozatosan a honismeret, a helytörté-

neti kutatások felé irányult. Alapító tagja, több éven át elnöke volt a Megyei Honismereti Egyesületnek, szervezője a települési honismereti köröknek. A Veszprém megyei helytörténeti kutatók nagy családja 1990 óta országos szinten is igen eredményes kutatásokat végzett. A megyei honismereti egyesület alapító tagjai Tóth Dezső kortársai voltak. A könyveiket dedikáló helytörténészek közül Albrecht Sándor (Alsóörs), Egerszegi Ferenc (Sümeg), Huszár János (Pápa), H. Szabó Lajos (Pápa), és Tilhof Endre (Ajka) említendők. A veszprémi illetőségű, műveiket ajánló szerzők közül a helytörténeti kutatók, neveléstörténészek dedikálták könyveiket: Csiszár Miklós és felesége Katalin, Hogya György, Horváth Elvira, Kovács Győző, Kováts Sándor, Lovassy Klára, Molnár Jánosné, Rásky Mihályné, Sebő József, Tölgyesi József, Varga Béla és Veress D. Csaba.

Irodalmi alkotásaikat dedikálták Veszprém szépírói, költői: Bali József, Balogh Elemér, Egei Sándor, Géczi János, Ircsik Vilmos, Jáger Ferenc, Kanyár Erika, Kemény Géza, Mészáros Gyula, továbbá a Dózsaváros költői: Csertánné Mária, Róhrné Irén és Somlai Péter, valamint Harmath István irodalomtörténész. Külön említendők a könyvtáros professzióhoz köthető tanulmánykötetek ajánlói: Balogh Ferencné, Barták Péter, Pálmann Judit, a közművelődés, oktatás témakörében pedig Agg Zoltán, Albert József, Bauer Nándorné, Kolozs Barnabásné, Kópházi Ferenc, id. Navracsics Tibor, továbbá Toldi Éva dedikációi.

A szerzők őszinte tisztelettel és nagyrabecsüléssel ajánlják könyveiket, többen utalást tesznek a Tóth Dezsővel való kapcsolatukra is. Albrecht Sándor a helytörténet és a hazaszeretet nagyra becsült misszionáriusának nevezi, Kováts Sándor segítőjének nevezi Tóth Dezsőt, aki önzetlenül bevezette őt a helytörténet művelésébe.

Id. Navracsics Tibor köszönetét fejezi ki, a Vetési gimnázium könyvtárának megszervezéséért. Csiszár Miklós, valamint Sebő József szakmai útmutatásaiért, többen pedig műveik megjelenésében nyújtott támogató segítségéért mondanak köszönetet.

Szociolingvisztikai szempontból figyelemre méltó a több dedikált könyvet jegyző szerzők: Csiszár Miklós, H. Szabó Lajos, Tölgyesi József ajánló sorainak vizsgálata: a tisztelet és a köszönet kifejezésén túlmenően utalást tesznek az ajánlott mű tartalmára, továbbá emlékeznek a közös kutatómunka eredményeire is.

Tóth Dezső a hazai könyvtárügy kiváló szakembere, szülőfaluja Dáka fáradhatatlan kutatója, krónikása, értékmentő munkásságával, alkotói alázatával, segítőkészségével példaként szolgálhat nemcsak a helytörténeti kutatók számára. Büszke vagyok arra, hogy Tóth Dezső helytörténeti munkáit megismerhettem, továbbá büszke vagyok arra is, hogy válogatott írásaim gyűjteménye is a dedikált könyvek sorába került.

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA

* * *

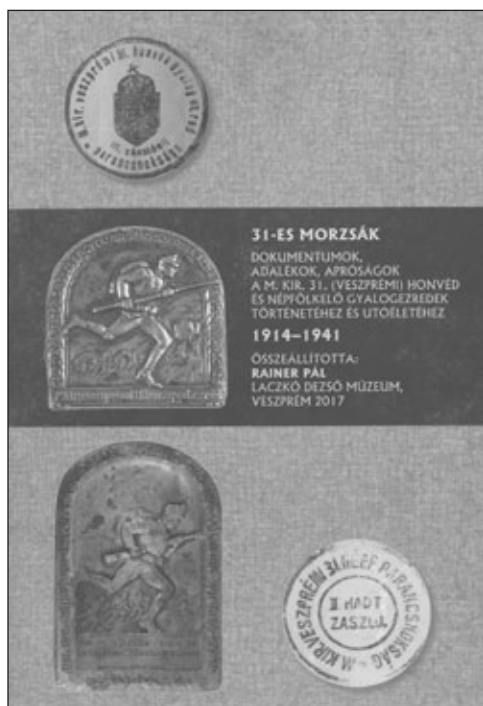
31-es morzsák. Dokumentumok, adalékok, apróságok a m. kir. 31. (veszprémi) honvéd és népfőlkelő gyalogezredek történetéhez és utóéletéhez, 1914–1941. Összeáll. Rainer Pál. – Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2017. – 196 p. ill. A kötet a Veszprémi Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság támogatásával jelent meg 300 példányban.

„A m. kir. veszprémi 31. honvéd gyalogezred nem volt reklámezred. Hőstetteinek dobraütéséhez – ehhez a modern szükséglethez – nem értett. Azt a kevesek, amit elismerésképpen felülről részére jutottak, százszeresen kiérdemelte.” – írta (1936-ban) Herczeg Géza (akkor alezredes), a „klasszikus” ezredtörténet szerzője. Aki korábban is az ezred tisztje volt, részese a különféle harcoknak. Megjegyzendő, hogy ez a kötet is az ezred tisztje közötti „ezredtörténet” irodalom egyik legsikerültebb alkotása.

Ezután nem érdektelen megjegyezni, hogy a most megjelent kötet – ezzel szemben – viszont nem ezredtörténet, sőt, nem is „valamilyen formában kiváltója”, ennek a nálunk, különösen a Horthy-korszakban rendkívül népszerű műfajnak. Most egy modern adattárat tartunk a kezünkben, javarészt eddig ismeretlen anyagok közlésével.

Az illusztris szerző (a rendelkezésre álló anyag lehetőleg komplex összegyűjtésére) törekedett: Ezt különösen hangsúlyozza Veszprém, illetve Veszprém vármegye vonatkozásában.

A veszprémi „háziezred” az egyik legfiatalabb csapattest volt az ún. második

Honvédség keretei között. Maga az ezred 1912. augusztus végétől megkezdett szervezést követően 1913 februárjában alakult meg három zászlóaljjal.

Az akkori átszervezési gyakorlatnak megfelelően, azok korábban négy zászlóaljból álltak. Az I. és II. zászlóalj, a korábbi (székesfehérvári) 17. honvéd gyalogezred III. és IV. zászlóaljából alakult. Míg a III. zászlóalj a (pozsonyi) 13. honvéd gyalogezred IV. zászlóaljából alakult.

Az ezredtörzs Veszprémben, a Búzapiac tér 8. szám alatt (az ún.) Beniczkyházban székelt. Míg az I. és II. zászlóalj Veszprémben, a III. zászlóalj Tatatóvárosban állomásozott.

A 31-es honvéd gyalogezred legénységét Veszprém vármegye enyingi és zirci járásából, Győr és Komárom vármegyék valamennyi járásából, illetve

Nyitra vármegye érsekújvári, galgóczi és vágsellyei járásából sorozták.

Az első világháború időszakában az ezred 1558 napig volt távol az ún. békehelyőrségektől. Ebből 13 napig utazott vonaton, illetve 15 napot menetelt gyalogosan hazafelé, a háború végén. Az ezred 1530 napot töltött a harctéren. Így, 1914. augusztus és 1916 decembere között 860 napot az orosz, majd 1916 decemberétől 1918 novemberéig 670 napot az olasz hadszíntéren. 1126 napig állt ellenséges tűzben. Ebből az orosz fronton 836, míg az olasz hadszíntéren 490 nap jutott. Az ezred állománya mintegy 80 ütközetben vett részt. Ebből 60 esett az orosz és 20 az olasz frontra.

Igen érdekes, hogy a 31-es ezrednek, a világháború végéig 56-szor változott a parancsnoka. A valóságban csak 26 ezredparancsnok volt, mivel egyes személyek többször is vezették az alakulatot. Három ezredparancsnok halt hősi halált. 1914. október 22-én sárói Szabó Lajos alezredest (Lazy és Kostów között) homlokán érte halálos lövés. 1915. július 22-én Mokcsay Endre alezredes esett el Kajetanówka majornál. 1915. október 24-én egy korábbi ezredparancsnok, Weeber Ede tábornok, a Monte San Michelen esett el. Ekkor a 81. gyalogdandár élén állt.

Sajátos, hogy két, egykori 31-es honvédorvos az első világháborút követően vált közsismertté. Dr. Benárd Ágoston, meghatalmazott miniszterként, a trianoni béke

egyik aláírója volt 1920-ban. Dr. Orsós Ferenc, jeles törvényszéki orvosszakértő volt. Az ún. katyni tömegmészárlás (1943-as) nemzetközi feltárásának szakértőjeként is szerepelt.

Az ezred tulajdonképpen igen rövid történetének legjelesebb harcai a kostanjevici állásharcok voltak 1917-ben. A 31-esek története nagy veszteségekben is bővelkedik. Így 1914. november 26-án Smilowice mellett az oroszok bekerítették az ezredet, s azt csaknem megsemmisítették. Itt az ezred csapatászlója is a császári orosz hadsereg haditroféja lett.

Az (újjászervezett) ezred 1916. július 26-án az ún. Stochod-könyöknél szintén igen nagy veszteségeket szenvedett. Számszerűen az ezred tényleges veszteségei ismeretlenek. A hősi halottak száma 7000-9000 fő közé tehető.

Az eseményeket 100 évvel követően, Rainer Pál többször is nekifogott, elsősorban a környezetében található – vonatkozó – anyag összegyűjtésének. Ez legelsősorban, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban megőrzött adatokat jelentette. Mindez döntően iratokat, korabeli fényképeket, illetve (egy-két) tárgyat jelent.

Ezt a forráscsoportot igen jól egészíti ki a funerológiai emlékek csoportja. Ezek a veszprémi, illetve Veszprém környéki temetőkből kerültek dokumentálásra.

A szerző sokoldalú tudományos munkássága során nem először fordul a piarista szerzetes paptanár, nagyszerű tudós, múzeumalapító stb., stb. Laczkó Dezső (1860–1932) személye felé. E kötet gerincét ugyanis, a Laczkó Dezsőhöz írt, megküldött, illetve általa gyűjtött, fennmaradt, első világháborús anyag jelenti. A rendkívül kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező személy barátai, ismerősei között megtalálhatóak voltak a legjelentősebb haza (és részben külföldi) szakemberek, egyházi személyek és munkások is. A közlésre került lapok, levelek (pl. Grimplini Adolf, Ludwig Kálmán, Lukcsics Pál, Rusznyák Béla). Hivatásos, illetve tartalékos tisztek.

Érdekes személyiség volt pl. az ezred tóvárosi lelkésze, egyben rendtársa, dr. Pallmann Péter. Vagy a lakását Veszprémben tartó Schamschula Rezső tábornok, aki a világháború idején (a veszprémi) 82. honvéd gyalogdandár parancsnoka volt. Majd 41. honvéd hadosztály parancsnokaként szolgált. Mint ismeretes, ezekbe a magasabb egységekbe volt beosztva a 31-es gyalogezred is.

Rainer Pál az Adattár (a dokumentumok) közlése során a következő rendszert követte. ABC sorrendben közli a szerző a dokumentumokat (az író-, előállító-, vagy az ajándékozó szerint), illetve akire az vonatkozott. Lehetőleg közli a születési- és a halálozási adatokat. Hosszabb-rövidebb, elsősorban a ténykedéseket bemutató életrajzokat közöl. Minden életrajzot, igen gazdag forráshivatkozással támaszt alá. Az adott dokumentumok esetén (lehetőleg) minden adat közlésre kerül. Hangsúlyozandó a feliratok szöveghű, az eredeti írásmódnak megfelelő közlése. Adott esetben az olvashatatlan, kibetűzhetetlen részletek, pontozással, zárójelbe tett kérdőjellel jelöl-

te a szerző. Összesen 51 személyre vonatkozó dokumentum került közlésre. Igen érdekes, a dokumentumokon található (katonai, postai és múzeumi) bélyegzők részletes ismertetése.

A kötetet elolvasva igen közel érezhetjük magunkat az első világháború időszakához. Különösképpen annak (egyres) veszprémi, illetve Veszprém vármegyei vonatkozásaihoz. A kötetben megjelenő személyek – esetleg ma élő – leszármazottai számára pedig különösen érdekes lehet a közelmúltban napvilágot látott munka.

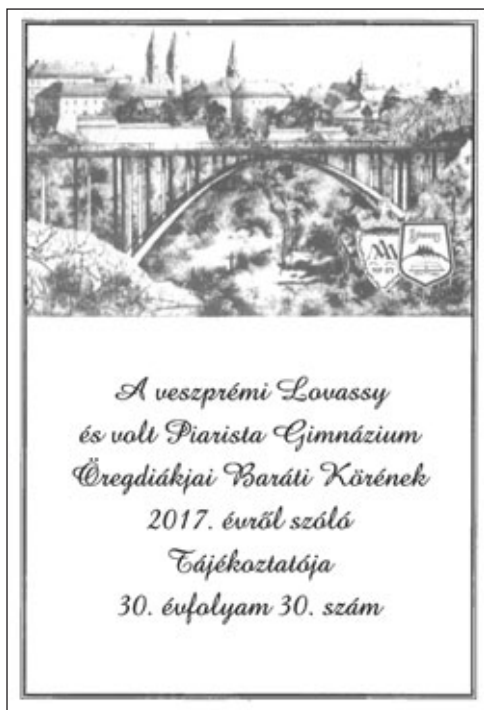
PANDULA ATTILA

* * *

A veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének 2017. évről szóló Tájékoztatója. 30. évfolyam 30. szám. / [Írta és szerk. Imre Frigyesné Pálincás Veronika.] – Veszprém, Veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjainak Baráti Köre, 2018. – 32 p. Meglehetősen ritka kiadványtípust foghat kezébe az az olvasó, aki hozzájut a hosszú című munkához, mivel a város egyik közkönyvtárában sincs teljes sorozat. Továbbá egyáltalán nem gyakori, hogy egy civil szervezet ilyen formában számol be rendszeresen az előző esztendőben végzett munkájáról, közzétéve azokat az információkat, melyek az adott szervezet működését jellemzik. Az Öregdiák Baráti Kör pedig ezt teszi, méghozzá több mint három évtizede. Különösen értékes ez a szokásosan 32 oldalas füzet, mert nem csupán röviden tudósít egy patinás iskola jelenéről, de egykori diákjainak beszámolón keresztül annak múltjáról is kaphatunk másutt egészen biztosan nem hozzáférhető ismereteket.

A kiadvány unikális a saját területén, hiszen Veszprém városában gyakorlatilag megszűnt a neveléstörténeti kutatások számára oly fontos forráskiadványok: az iskolai értesítők, évkönyvek kiadása. Egy évtizedet élt a Vetési gimnázium régen abbahagyott tanévi értesítője, alig több mint 15 évig jelentek meg a közgazdasági szakközépiskola évkönyvei, néhány számot adott ki a Padányi iskola és évekkel ezelőtt abbahagyta az 1992/93-as tanévtől kezdett évkönyvsorozatát a Táncsics iskola is. A többi középiskola (az általános iskolákról ugyanez mondható el) mindössze néhány, a tanintézet valamilyen jubileumához köthető kiadvánnyal reprezentálja létét ezen a területen. Veszprémben, az utóbbi néhány esztendőben egyedül a Lovassy gimnázium jelenteti meg rendszeresen az előző tanév történéseit csokorba gyűjtő évkönyveit. Azonban a baráti kör éves tájékoztatója – a régen érettségizett lovassysok civil szervezete – értelemszerűen ettől lényegesen eltér.

Az iskola alapításának 275. évfordulóján, alakult meg az egykori piarista diáko-

kat tömörítő Öregdiák Baráti Kör, és 1989-től minden esztendőben közreadták az előző esztendő baráti körüi eseményeit rögzítő tájékoztatót – olvashatjuk a szerkesztői előszóból. A kiadványt a kezdetektől az egykori piarista diák, a piarista confráter dr. Varga Miklós szerkesztette azzal a céllal, hogy azokhoz a diáktársakhoz is eljussanak a közösségről szóló információk, akik a fizikai távolság, az életkoruk vagy egészségi állapotuk miatt nem tudtak személyesen részt venni a kör életében. Dr. Varga Miklóstól a Tájékoztató szerkesztését a 2016-os évtől Imre Frigyesné Pálincás Veronika, a gimnázium nyugdíjas magyar–történelem szakos tanára vette át.

A piarista-lovassys identitás őrzése és erősítése a tagság számára mindig rendkívül fontos volt, így már hosszabb

ideje közltek az iskola igazgatójának a Baráti Kör részére készített éves beszámolóját. Így történt ebben a 30. számban is (meg kell jegyeznünk, hogy ez az első tájékoztató, ahol jelzik annak sorszámát is).

Az Öregdiák Baráti Kör éves tájékoztatójának felépítése a szerkesztőváltással kissé módosult, egyszerűsödött. Az ÖBK éves tevékenységéről szóló fejezet a havi összejövetelek programját, az oda meghívott vendégeket, illetve az azok időpontjában lezajlott kirándulásokat tárgyalja. Vendégek voltak: Porga Gyula polgármester, dr. Strenner Zoltán önkormányzati képviselő (öregdiák – 1978), dr. Pálffy Géza (1989) történész, a 70 éve érettségizett dr. Ortutay Gábor (1947), aki 88 éves jubileumként rubin matura emléklapját vette át, és felidézte pályafutását, elmondva azt is, hogy életére, értékrendjére mennyire meghatározó volt a piarista gimnáziumban eltöltött nyolc év. Az ÖBK tagjai Halottak napján felkeresték a Vámosi úti temetőben a piarista szerzetes tanárok kriptáját, a gimnázium panteonjában pedig koszorút helyeztek el az egykori tanárok emléktábláinál. Decemberben a hagyományos közös karácsony adott meghitt pillanatokat az öregdiákok számára. Már szokássá vált, hogy a tagságot a híressé vált egykori lovassysok vendégül látják munkahelyükön. Áprilisban Budapestre, a Törley-palotába, az Élet és Tudomány főszerkesztője, Gózon Ákos (1988) hívta őket, a látogatásról Lázárné Lechner Ágnes (1958) szá-

molt be. Bándon Krein Józsefné Mádl Teréz (1957) és Schindler László (1977) voltak a vendéglátók, az öregdiákok megnézték Mádl Ferenc, volt diáktársuk (köztársasági elnök) szobrát a hangulatos májusi délutánon. A nyár eseménye volt a júniusi paloznaki látogatás, a Hild-díjas települést egy séta keretében Czegléd Ákos polgármester mutatta be. A Bakonyiné Gelencsér Mária (1960) szervezte kirándulás szép emlék lett a kör ott lévő 32 tagjának. Ősszel a Színház- és Filmművészeti Egyetem rektoránál, M. Tóth Gézánál (1988) tett látogatást a szépszámu társaság, ahol egy másik lovassys öregdiák, Vonderviszt Lajos, mint az egyetem kancellárja volt jelen.

A néhány oldalt igénylő igazgatói tájékoztató a 2016/17. tanévről rövid, ám mégis alapos áttekintést ad az olvasónak a Lovassy gimnáziumról, benne a tanév krónikája, rendezvények, eredmények, és nem csak a legjobb diákok, hanem az őket tanító kiemelkedő teljesítményű pedagógusok nevesítésével együtt.

A 2016/17. évi Tájékoztató szokásosan jelentős részét igénylik a jubiláns érettségi találkozókra szóló közölt írások. VIII. osztályos gimnazistaként érettségizett 1952-ben az az osztály, amelyik a világháború legszörnyűbb évében, 1944-ben kezdte meg tanulmányait a piarista gimnáziumban. A 65 éves érettségi találkozóra – a közölt fénykép és jelenléti ív szerint – már csak hatan tudtak elmenni. Megható a beszámolót indító mottó: „*Amíg lehet (és tudunk) – találkozzunk!*” 60 éves érettségi találkozóról az 1957-ben érettségizett IV.B és IV.D számolt be. Az ötven éve érettségiző osztályok közül a IV.A, a IV.C, a IV.D és a IV.E-ből érkezett fényképpel is illusztrált tudósítás. 25 éves találkozóról az 1992-ben érettségizett IV.D osztály írt. Az érettségi találkozók ünnepélyességéhez a matura emléklapok is hozzájárulnak. A 25, 50, 60, 65 és 70 éves érettségi találkozón adják át az ezüst, arany, gyémánt, vas és rubin matura emléklapokat.

A veszteséget mindig nehéz elviselni, de a Tájékoztató a végleg eltávozott öregdiákokat is számba veszi: Fábics Mária (1941), dr. Kevés István (1950), Pálincás Tivadar (1952), Solymosi János (1952) és Székely Tibor (1957) neve már az örök hiányzók közé került.

A füzet utolsó oldalán a 2018. évi terveket közlik.

A jól áttekinthető kiadvány nem csupán az Öregdiák Baráti Kör egyre gyarapodó tagságának tartalmas olvasnivaló, de azoknak a lovassys identitásukat őrző öregdiákoknak is szól, akik ugyan nem tagjai a körnek, de fontos számukra a mai alma mater és az egykori diáktársak élete, munkássága.

CSISZÁR MIKLÓS

A sáncolás részei. Világoskék az árok, sötétkék a lejtő peremén kialakított padka, zöld a sánc, piros a kutatóárok helye, narancssárga a dombnyúlvány teteje, sárga a Séd völgyéből felvezető út a vízmosásban.

